

cisticae arti quamvis favcat, tamen nec historiam, nec A
fidei dogma, nec speciem visibilem omnino deserit
et abnegat vel (*Pag. XXVIII*) contemnit, ad exitum
laetiozem perducatur. Haud tamen inficiamur, He-
gelii speculationem, praecipue si eam cum philoso-
phia critica et cum subjectivo idealismo compares,
de Christiana philosophia et theologia optime esse
meritam, atque etiam Erigenae scriptis facilius intelli-
gendis quodammodo certe viam aperuisse. Deni-
que omnes qui auctoris nostri lectioni convenientem
operam navabunt, libenter etiam illorum reminiscen-
tur temporum, quibus tam fide credere, quam rati-
one rerum nexum et causas investigare, et alterum
alteri conciliare, hominibus magis in promptu et
tanquam naturale fuit; quippe qui, quantacunque
fuit illius aevi asperitas et violentia, tamen saepe B
divinam quandam sublimitatem cum humilitate piis-
sima, mentis paupertatem cum uberrima aeternarum
veritatum abundantia, vitam et grandia opera cum
cogitatione alta et profunda conjungere sciverint.
Eam ob causam illis contigit, ut facilius philosophiae
et poseos cum religione unionem, quam vera et

aeterna idea expostulat, quamque nonnulli recentio-
rum tanquam propheticum quodam somno denuo de-
siderare coeperunt, tam in vita, quam in scriptis re-
vera exprimere potuerint. Itaque magni hujus inge-
nii effigies ponatur juxta imagines Dantii, Bonaven-
turae, J. Boehmii, paucorumque aliorum, qui injuria
temporum paulisper oppressi, et situ obscurati et
pene ignoti, nunc tandem ea, qua decet, inter Chri-
stianos philosophos et poetas prae ceteris eminen-
tes gaudent gratia et reverentia. Jam quicumque
divina et aeterna adhuc suspiratis, eamque sectamini
et amatis sapientiam, quae omnes vere sapientes
luce sua illuminat, sive parvi sint, sive magni, sit
vobis hoc Erigenae monumentum profundae et paci-
ferae delectationi, institutioni, et validae in sancta
fide et pietate confirmationi. Venite et gustate quam
suavis sit Dominus!

Monasterii Guestphalorum 4 Jan. 1838.

C. B. SCHLUETER,
*Privatim docens philosophiae
in regia Academia Borussiae
monasterii Guestphalorum.*

JOANNIS SCOTI

EXPOSITIONES

SUPER IERARCHIAM CAELESTEM S. DIONYSII.

Cod. Vat. 652, sec. xi. A
Cod. Mon. ms. lat. 580, sec. xii. . . B
Ejusdem codicis altera manus. . . B'
— — tertia — B''
Cod. Brugensis n. 1, sec. xiv vel xv C.]

INCIPIUNT

EXPOSITIONES JOANNIS SCOTI

SUPER

Ierarchias sancti Dionysii ^{1.}

CAPITULUM I.

Sancti Dionysii Areopagitae ² primus liber, qui

C inscribitur de caelesti ierarchia, xv capitulorum
serie contextitur, quorum primum titulus est: *Quoniam*

VARIAE LECTIONES.

¹ A *dionysii*. sic ubique. B' *dionisii*, sic ubique. ² A B C *arionugitae*.

*omnis divina illuminatio secundum bonitatem varie in ea, quae praevisa sunt, proveniens, hoc est, quoniam divinae bonitatis omnis illuminatio, quae multipliciter in ea, quae praevisa sunt, facienda procedit, manet simpla in seipsa*¹, et, dum diffunditur universaliter in ea², quae sunt, ut sint, quia nulla alia est rerum omnium sensibilem et intelligibilem subsistentia praeter divinae bonitatis illuminationem et diffusionem, non desinit esse in se ipsa simplex et inexhausta. Est enim fons non deficiens, et in omnia, quae sunt, infinita numerositate profluens. Et non solum in omnia manat et provenit, ut subsistant, verum etiam³ universa, quae ex ipsa, et in ipsa, et per ipsam subsistunt, in unam ineffabilem harmoniam⁴ coaptat, ita ut in universitate multiplex sit⁵ per infinitam multiplicationem, et in ipsa omnia unum sint per incomprehensibilem adunationem. Et hoc est quod ait: *manet simpla et non hoc solum, sed unificat illuminata*, hoc est, per suam illuminationem et processionem facta. Totus itaque titulus est primi capituli: *Quoniam omnis divina illuminatio, secundum bonitatem varie in praevisa⁶ proveniens, manet simpla, et non hoc solum, sed unificat illuminata.*

§ 1. Ipsum vero capitulum ex sententia Jacobi apostoli orditur: *Omne datum optimum, vel ut expressius de verbo in verbum transferatur: omnis datio optima, et omne donum perfectum desursum est, descendens a patre luminum.* Quae apostolica sententia divinam dationem ex divina donatione mirabili discernit differentia, optimam quidem dationem universalis creaturae substitutioni distribuens, perfectam vero donationem divinae gratiae largitati; quoniam omne, quod est, duobus modis divinam participat bonitatem, quorum primus in conditione naturae est, alter in distributione gratiae perspicitur. Nihil quippe est in universali creatura, quod his duobus careat. Subsistit enim omne, quod est, ac divinae gratiae juxta convenientem sibi analogiam particeps est. Et notandum, quod non simpliciter est dictum: *Omnis datio optima et omne donum perfectum.* Primordialiter quippe in omnibus, quae sunt, praecedit datum⁷ naturale substitutum, cui subsequenter⁸ distribuitur perfectae donationis augmentum. Et ut scias dationis et donationis manifestissimam discretionem, intueri, quod ait: *Omnis datio optima, hoc est, omnis creaturae substitutio valde bona; sicut scriptum est: « Et vidit Deus, et ecce omnia bona valde ».* Quoniam vero nullius substitutio perfecta sit, nisi ad Creatorem convertatur, sequitur: *et omne donum perfectum.* Praecedit itaque optima naturae substitutio, cui ad perfectionem additur ad Creatorem conversio. Et

ne mireris, quod diximus, nullam substitutam creaturam, nisi convertatur ad Creatorem, perfectam fieri posse. Vera siquidem docet ratio, omnia, quae sunt, ad causam suam, ex qua, et per quam, et in qua subsistunt, ut perficiantur, respicere. Intellectualia quidem et rationalia immediate⁹ per se, intellectu vero et ratione carentia quadam medietate rationabilium et intelligibilium interposita, ad unum universitatis principium convertuntur. *Omnis itaque datio optima, et omnis donatio perfecta, desursum est, id est, desursum descendit; a quo, nisi a fonte ineffabili omnium bonorum, a Patre luminum? Quocumque enim seu sensu corporeo¹⁰ internuntiante, seu puro intellectu investigante, in universitate condita ad liquidum percipitur atque cognoscitur in substitutionibus naturae et perfectionibus gratiae, non aliunde nisi a Patre luminum procedit. Pater autem luminum est Pater caelestis, lumen primum atque intimum, a quo lumen verum, Verbum suum, per quod facta sunt omnia, et¹¹ in quo substituta sunt omnia, unigenitus Filius suus nascitur, a quo, Patre dico, coessentiali sibi Verboque suo lumen procedit¹² Spiritus sanctus, spiritus Patris et Filii, in quo et per quem donationes gratiarum distribuuntur in omnia. Et haec est trina lux, et trina bonitas, tres substantiae in una essentia, Pater et Filius et Spiritus sanctus, unus Deus, una bonitas, unum lumen diffusum in omnia, quae sunt, ut essentialiter subsistant, splendens in omnibus, quae sunt, ut in amorem et cogitationem pulchritudinis¹³ suae convertantur omnia, supereminens omnia, quae sunt, ut perfectionis suae plenitudine fruantur omnia, et in ipso omnia unum sint. A Patre itaque luminum omnia lumina descendunt.*

Sed fortasse quis dixerit: Quomodo omnia, quae sunt, lumina sunt? Quamvis enim universitas rerum omnium¹⁴ a Patre per Filium et Spiritum sanctum condita sit, Pater quippe vult, Filius facit, cooperatur Spiritus sanctus, proprie tamen et specialiter de intellectualibus et rationalibus condita lumina a Patre luminum per genitum lumen perque lumen procedens oportet praedicari, cetera vero plus illuminari, quam lumina esse, credenda sunt! Sed huic consulta ratione facile possumus respondere. Et primo quidem dicendum: si Pater luminum per se ipsum lux est, neque enim Pater luminum esset, si in se ipso lux non subsisteret, omnia, quae fecit, in sapientia sua fecit, quae et ipsa lux est¹⁵, quoniam coessentialis Patri luminum est: numquid aliter existimandum nisi ut¹⁶ omnia, quae Pater lux in sapientia, coessentiali sibi luce condidit, lumina condita credantur et intelligantur? Pater autem suae sapientiae Pater est. Igitur omnium, quae in sua

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AB. ² B in ea universaliter. ³ B verumtamen. C ut subsisterent. vere. etiam. ⁴ AB armoniam, sic ubique. ⁵ B sit multiplex. ⁶ Sic A B. ⁷ B donum datum. ⁸ B subsisterent, B corr. substituto. ⁹ A B immediate, sic fere ubique in ante m, l non adsimilatur. ¹⁰ corporeo om. B. ¹¹ et om. B. ¹² B procedit lumen. ¹³ A B pulchritudinis, sic ubique. ¹⁴ B omnium rerum. ¹⁵ est om. B. ¹⁶ ut om. B.

sapientia fecit, ipse Pater esse necesse est, scilicet A Patrem. Quod etiam ipse Dominus evidenter astruit dicens: « Confiteor tibi, Domine Pater caeli et terrae ». Est et alia ratio, quae luculenter edocet, omnino creaturam visibilem et invisibilem lumen esse conditum a Patre luminum. Si enim summa bonitas, quae Deus est, omnia, quae voluit, propterea fecit, ut, quoniam per seipsam invisibilis et inaccessibleis lux est, omnem sensum et intellectum superans, per ea, quae ab ipsa facta sunt, veluti per quasdam lucubrationes in notitiam intellectualis et rationalis creaturae possit descendere, quod etiam Apostolus edocet, ait enim: « Invisibilia ejus a creatura mundi per ea, quae facta sunt, intellecta conspiciuntur »: quid mirum, si omne, quod inaccessibleem lucem quodam modo, ut accessibilis sit, puris intellectibus introducit, lumen illuminans animos, et in cognitionem Creatoris sui eos revocans, nulla ratione obstante intelligatur? Verbi gratia, ex intimis naturae ordinibus paradigma sumamus. Lapis iste vel hoc lignum mihi lumen est; et si quaeris, quomodo, ratio me admonet, ut tibi respondeam, hunc vel hunc lapidem consideranti multa mihi occurrunt, quae animum meum illuminant. Eum quippe animadverto subsistere bonum et pulchrum, secundum propriam analogiam esse, genere specieque per differentiam a ceteris rerum generibus et speciebus segregari, numero suo, quo unum aliquid fit, contineri, ordinem suum non excedere, locum suum juxta sui ponderis qualitatem petere. Haec horumque similia dum in hoc lapide cerno, lumina mihi fiunt, hoc est, me illuminant. Cogitare enim incipio, unde ei talia sunt, et intueor, quod nullius creaturae sive visibilis sive invisibilis participatione naturaliter haec ei insunt, ac mox ratione duce super omnia in causam omnium introducor, ex qua omnibus locus et ordo, numerus et species genusque, bonitas et pulchritudo et essentia, ceteraque data et dona distribuuntur. Similiter de omni creatura, a summo usque ad deorsum, hoc est, ab intellectuali usque ad corpus, ad laudem Creatoris referentibus eam et se ipsos, et Deum suum studiose quaerentibus, et in omnibus, quae sunt, eum invenire ardentibus, et super omnia, quae sunt, eum laudare diligentibus lux introductiva est, suis rationibus consideratis, liquidoque mentis contuitu perspicuis. Hinc est, quod universalis hujus mundi fabrica maximum lumen sit, ex multis partibus veluti ex multis lucernis compactum, ad intelligibilibus rerum puras species revelandas et contuendas mentis acie, divina gratia et rationis ope in corde fidelium sapientum cooperantibus.

Pulchre igitur theologus Deus in Patrem luminum patrem appellat, quoniam ab ipso sunt omnia, in quibus et per quae omnibus se manifestat, et in luce suae sapientiae luminis conformia unificat et facit. Beatus autem Dionysius Athenarum episcopus de caelesti ierarchia, hoc est, de caelesti episcopatu supermundalium virtutum, in quibus maxime et principaliter primordialibus causas pater luminum data sua optima et dona sua perfecta et multiplicat in infinitum, et in se ipsum revocat in unum, volens scribere praefata theologica, theoriam orsus est, quam subsequenter explanat, dicens: *Sed et omnis Patre moto manifestationis luminum processio, in nos optime ac large proveniens, iterum ut unifica virtus nos replet, et convertit ad congregantis Patris unitatem et deificam simplicitatem.* Quoniam beatum Jacobum de processione et multiplicatione divinatorum luminum per data naturae et dona gratiae solummodo videbat dixisse, de adunatione vero eorum, inque fontem suum restitutione siluisse, merito hanc sententiam subnectit. Ac si diceret: Non solum data et dona divina, quae post angelicas substantias in humanis mentibus adhuc mortali carne gravatis maxime fiunt, desursum sunt a patre luminum descendencia, verum etiam omnis processio divinae illuminationis, quae ineffabili paterno motu in nos copiosissime et multipliciter provenit, iterum ipsa congruenter, dum sit virtus nos unificans atque restituens, sua gratia implet et convertit ad ipsum Patrem, qui ad se congregat, quae a se procedunt, et in se unificat diversa, et deificat sibi conformia, et simplicata veluti in infinitam numerositatem multiplicata. Qua autem ratione πατροκίνητος, id est, pater motus a Graecis dicatur, non incongrue quaeritur. Quomodo enim immutabilis movetur, vel a quo movetur, vel in quid et ad quid movetur, non infructuose a sapientibus investigatur. Movet igitur seipsum non localiter, non temporaliter, sed superessentialiter super loca et tempora movetur a seipso. Nulla siquidem causa praecedit, quae ipsum moveat, cum sit ipse prima unaque causa omnium motuum. Ipse est motus et status, motus stabilis et status mobilis. Quo argumento, dic quaeso, approbas immobilem Patrem moveri? Ex nomine argumentor. Si quaeris nomen illud, audi. In utraque lingua, graeca videlicet latinaque, Pater vocatur; et graece quidem componitur πατήρ, hoc est, πάντα τηρών, id est, omnia servans. Non tibi videtur recte moveri, ut custodiat omnia, qui servat et salvat omnia, quae in unigenito suo fecit? Audi etiam illud: Pater et Deus vocatur, hoc est, Θεός, currens, nomen a verbo θίω, quod idem curro,

VARIAE LECTIONES.

¹ A ea. ² AB *inquabrationes*. ³ A *quodammodo*. ⁴ B *ut ab ex* (punct. indicat, ex delendum esse). ⁵ michi, sic ubique. ⁶ AB *ammonet*, sic ubique. ⁷ Corr. B, AB *considerans*. ⁸ B *sit*. ⁹ *ex qua omnibus — pulchritudo om. B.* ¹⁰ B *assumo*. ¹¹ *Patris om. AB, marg. adscr. B* ¹² AC *simplificat*. ¹³ B' *marg. adscr. De motu patris*. ¹⁴ Sic BC, A *inquit*. ¹⁵ B *set*, sic fere ubique. ¹⁶ B' *marg. adscr. pa ir, hoc est pantiateron*. ¹⁷ AC *Num.* ¹⁸ B' *marg. adscr. theos*. ¹⁹ Sic CB' (B' *theo pro θίω*); AB *nomcn θίω (B' deo) a verbo*.

derivatum ¹. Currit ² enim per omnia, implens et substantificans omnia. Et quis et qualis ³ est ejus motus? Verbum suum motus suus est, sermo suus motus ejus est, de quo Psalmista ait : « Veocieter currit sermo ejus », et ipse sermo de se ipso : « Et sermo, inquit, quem audistis, non est meus, sed mittentis me Patris ». Audi et alium motum Patris, coessentialem sibi et Filio suo, qui motus procedens dicitur Spiritus veritatis, quem mittit Pater in nomine Filii sui. Summa itaque Trinitas trinus immobilis motus est : Pater movetur gignendo Filium suum, in quo et per quem fecit omnia; Filius movetur faciens quae vult Pater; Spiritus movetur cooperans Filio et Patris voluntati.

De motu summae bonitatis ad servanda, facienda, perficienda omnia, ipse Dionysius copiose disserit. Sed notandum, quod in hac periodo ⁴, sicut et in ceteris ac paene omnibus, simplicia verba pro ⁵ in Graeco compositis ⁶ propter faciliorem introitum dilectissimorum intellectuum transulimus pro *φωτοφανείας* ⁷, hoc est, luminum apparitionis, illuminationis solummodo ponentes, et pro *ἀγαθοδότης* ⁸, quod est adverbialiter optime ⁹, dative, affatim, vel bene ac large. Illud etiam, quod diximus *nos replet*, quoniam ex ambiguo Graeco, quod est *ἀναπληρῶ* ¹⁰, translatum est, potest et sic transferri : nos complicat, ut sit sensus : Quemadmodum divinae illuminationis processio copiose nos multiplicat in infinitatem, iterum complicat et unificat et restituit in simplicem congregantis et deificantis nos Patris unitatem. Hoc autem dico, quoniam fere tota beati Dionysii per omnes hos libros intentio est ¹¹ de infinita numerositate multiplicationis subsistentis per se summi boni in omnia, quae per se ¹² ipsa nec essent, nec bona subsisterent, nisi participatione ipsius essentiae bonitatisque essent, et bona essent, deque ipsius multiformis numerositatis iterum reductione redituque in ipsum summum bonum, in quo numerositas infinita finem ponit et unum est. Et hoc apostolico perhibet testimonio dicens : *Etenim ex ipso omnia et in ipsum, ut divinum ait verbum*. Ac si diceret : Propterea divina virtus colligit nos et complicat ad congregantis Patris unitatem et deificam simplicitatem ¹³, ut sancta apostolica testatur sententia.

§ 2. Sequitur : *Ergo Jesum invocantes paternum lumen, quod est verum de lumine* ¹⁴, *quod illuminat omnem hominem venientem in mundum, per quem ad principale lumen, Patrem, accessum habuimus in sacratissimorum eloquiorum a Patre traditas illumina-*

ationes, quantum possibile est, respiciemus. Jam tunc incipit de caelestibus ierarchiis, hoc est, episcopatibus tractare. Et est ordo verborum : Nonne ergo respiciemus, quantum possibile est, in sacratissimorum eloquiorum a Patre traditas illuminationes, invocantes Jesum? Sensus autem talis est : Quoniam ex ipso Patre omnia veniunt, et in ipsum redeunt, nome nos, qui invocamus Jesum, qui est ¹⁵ paternum lumen, lumen videlicet de lumine, et verum lumen de vero lumine, qui illuminat omnem hominem venientem in mundum, in ipso et per ipsum restauratum ¹⁶, per quem, Jesum ¹⁷ scilicet, ad principale lumen, quod Pater est, accessum habuimus, (inaccessibilis enim erat nobis illa incomprehensibilis lux Patris, priusquam incarnaretur et homo fieret lux ab eo genita, quae est Christus; ipso autem humanato, et in nostra natura facto, accessum habemus ad invisibilem Patrem; nam dum intelligimus Christi humanitatem, profecto cognoscimus, quantum datur nobis cognoscere, ipsius et Patris et Spiritus utriusque abditam ¹⁸ divinitatem : hinc est, quod ipse ait : « Philippe, qui me videt, et Patrem meum videt », hoc est : qui me verum Deum et hominem intelligit, ipse Patrem meum in me intelligit, quia ego in Patre et Pater in me et ego et Pater unum sumus) in sanctissimorum eloquiorum a Patre traditas illuminationes, hoc est, in divinas visiones, quas Pater nobis tradidit in sacris ¹⁹ Scripturis, quantum possibile est adhuc carne circumscriptis, respiciemus? Aut, ut expressius in Graeco legitur *ἀνα-εὐσωμεν* ²⁰, hoc est, nutum interiorum ²¹ cordis oculorum erigemus ²²?

Hoc autem dicit, quoniam ex visionibus prophetis, quas Graeci *θεοφανείας* ²³ appellant, id est divinas apparitiones, caelestium virtutum ordinationes et dispositiones, quas ierarchias vocat, maxime humanis mentibus in quibusdam ex sensibilibus rebus conformationibus similibus vel dissimilibus introductae sunt. Et hoc est quod subjunxit : *et ab ipsis symbolice* ²⁴ *nobis et anagogice manifestatas caelestium animorum ierarchias, quantum potentes sumus, respiciemus*, hoc est, per ipsas divinarum eloquiorum illuminationes, in mentibus prophetis a Deo traditas, non per se ipsas, verum per symbola, hoc est, per signa sensibilibus rebus similia, aliquando et pura, aliquando dissimilia et confusa, et per anagogen, hoc est, per ascensionem mentis in divina mysteria ²⁵ contemplabimur, quantum nobis sinitur, manifestatas caelestium intellectuum dispositiones. Et quoniam principium et fons est totius illuminationis invisibilium substantiarum, sive prius in theo-

VARIAE LECTIONES

¹ B' supra adser. est derivatum; C quod est curro est derivatum. ² C *currit*. ³ A *qualiter*. ⁴ AC *perioda*. ⁵ Pro om. ABC, addidi ex con. ⁶ C *oppositis*. ⁷ ABC *φωτοφανείας* B' marg. adser. *pro photofanias*. ⁸ B' marg. adser. *i. e. agadotos*. ⁹ A *obtime*. ¹⁰ Sic AB. ¹¹ Sic C' est om. AB, supra Idscr. B'. ¹² Sic BC, se om. A. ¹³ Sic C, *simplicitatem* om. AB. ¹⁴ *De lumine* om. textus graec. et a. Scoti versio. ¹⁵ Sic C, *pro qui est AB que*. ¹⁶ AC *restauratum est*. ¹⁷ *Jesum* om. B. ¹⁸ Sic AC, B *additam*. ¹⁹ BC *sanctis*. ²⁰ B' marg. adser. *ananeusomeu*. ²¹ Coni, A *interiorism*, B *interiorisin* (pua. cta B' adiecit videtur), C hoc est *mirum interiore*. ²² B *erigemur*, C *exigemus*. ²³ B' marg. adser. *theophanias*. ²⁴ AB *symbolice*, sic B. fere ubique, A interdum. ²⁵ B *mysteria*, ubique.

logorum visionibus, sive posterius in spiritualium A virorum mentibus, quibus datum est divina nosse arcana¹, pater luminum, a quo omniaveniunt et in quem omnia recurrunt, propterea subjunxit: *et principalem et superprincipalem divini Patris claritatem, quae angelorum nobis in figuratis symbolis manifestat beatissimas ierarchias, immaterialibus² et non tremantibus mentis oculis recipientes, iterum ex ipsa in simplum suum³ restituimur⁴ radium*. Intuere, quemadmodum processionem divinae illuminationis a Deo Patre in nos, et iterum ex ipsa processione claritatis et multiplicatione⁵ nostram restitutionem in simplum ipsius procedentis lucis radium per singulas edocet periodos⁶. Est autem huius⁷ periodi verborum ordinatio: et restituimur iterum, ex ipsa videlicet multiplici datione, in simplum ipsius radium, dum recipimus⁸ immaterialibus et non tremantibus mentis oculis, sed spiritualibus et infirmis simul⁹ theoriae obtutibus, principalem et superprincipalem, hoc est, plusquam principalem divini Patris claritatem, id est, ex divino Patre datam illuminationem, quae angelorum nobis in figuratis symbolis, hoc est, per formas significativas, beatissimas manifestat ierarchias. Ac si plane diceret: Dum principalem, et plusquam principalem ex divina procedentem claritate¹⁰ intellectuali visu et vacillantibus animi contuitu percipimus, per quam nobis beatissimae angelorum ierarchiae per quaedam symbola manifestantur, iterum per ipsam in simplum suum radium restauramur. Et notandum, quod hic quoque, sicut superius, simplicia pro compositis transulimus verba. Pro eo enim, quod est *θεαρχικῶν πατέρων*¹¹, divini Patris, et *φωτοδοσίας, claritatem* posuimus. Nam *θεαρχικῶς*¹² ad purum transferri non potest, nisi per periphrasin¹³; dicitur enim *θεαρχικῶς*¹⁴ Pater, quia totius Deitatis principium est, Filii per generationem¹⁵, Spiritus sancti per processionem. *φωτοδοσία*¹⁷ vero est *luminum datio*, quae specialiter ad Patrem refertur, qui omnium luminum dator est. Pro eo itaque, quod potest per ambitum transferri sic: et principalem et plusquam principalem luminum dationem a Patre, qui in Deitate principium est, facilius nobis visum¹⁶, quamvis virtute verborum longius, ponere: et principalem et superprincipalem divini Patris claritatem¹⁹, ea ratione ducti, qua saepe invenimus apud

ipsos Graecos pro compositis simplicia. Ipsi quippe pro *θεαρχικῶν*¹⁰ Patre *θεῖον πατέρα*¹¹, id est divinum Patrem, et pro *φωτοδοσία λαμπρίαν*¹², id est claritatem, frequentissime ponunt¹³. Quis est autem radius ille simplex paternae claritatis, in cuius conspectu¹⁴ ab ipsa claritate immaterialibus et non titubantibus mentis oculis intellecta reponimus, merito quaeritur. Et mihi quaerenti nihil probabilius occurrit ad credendum et intelligendum, quam Dei Patris Verbum¹⁵, quod instar radii ab inaccessiblei et invisibili sole, id est Patre, in universitatem sensibilis et intelligibilis creaturae, et maxime ac principaliter in angelicos et humanos intellectus diffunditur, implens omnia, perficiens imperfecta, penetrans obstrusa, illuminans mysteria, formans visiones in interioribus sensibus theologorum, aperiens intellectus eas visiones quaerere et intelligere volentium, et seipsum secundum analogiam uniuscujusque omnibus in se intuentibus manifestans. Quod ex consequentia praesentis capituli facillime quis potest approbare. Nam sequitur: *Etenim neque ipse usquam unquam a propria singulari sua unitate deseritur*, hoc est, ipsa patris luminum claritas¹⁶ pure a nobis ac firmiter intellecta in simplum suum radium nos restituit, quoniam ipse radius nullo loco, nullo tempore, a propria et singulari sua unitate, id est simplicitate, relinquitur. Quid¹⁷ enim simplicius Verbo Dei, dum per seipsum in Patre suo super omnia cogitatur, quantum se sinit cogitari? Quid eodem multiplicius, dum super omnia, quae in ipso et per ipsum facta sunt, expanditur, intellectibusque sapere valentium numerose distribuitur? Et ne existimes, quod aliud sit claritas Patris, aliud radius Patris. Claritas Patris¹⁸, radius Patris, Filius suus est, qui Patrem clarificavit mundo, qui super omnia uniformis est¹⁹, et forma omnium²⁰, et in omnibus multiformis est, et multiformitas omnium, et maxime in angelicis et humanis mentibus. Et hoc aperte declarat dicens: *Ad anagogicam vero et unificam eorum, quae provisae sunt²¹, contemperantiam optime et pulchre multiplicatur et provenit, manetque intra se in incommutabili similitudine uniformiter fixus, et in se, quantum fas est, respiciens proportionaliter in se extendit²² et unificat secundum simplicem sui unitatem*. hoc est: divinus radius, quamvis propriam simplicitatem et singularem unitatem suam nor-

VARIAE LECTIONES.

¹ AB archana, sic fere ubique. ² B materia, B' supra adscr. libus. ³ In non tremantibus — simplum suum om. B. ⁴ A restituuntur. ⁵ AC multiplicationem, B multiplicationem (punct. B' adjec. videtur). ⁶ AC periodas. ⁷ huius om. B; C ejus. ⁸ A recipimus. ⁹ A similiter. ¹⁰ Sic ABC; fortasse legendum: ex divino Patre procedentem claritatem. ¹¹ B' marg. adscr. *thearchicoy patris*. ¹² B' marg. adscr. et pro eo quod est *photodosian*. ¹³ B' marg. adscr. *thearchicos*. ¹⁴ AB *periphrasin*; sic f pro ph fere ubique. ¹⁵ B' marg. adscr. *thearchicos*. ¹⁶ Sic C; AB pro *Filii per generationem* simpliciter proferunt: *deitas*, quod sensu caret. ¹⁷ B' marg. adscr. *photodosia*. ¹⁸ B' adscr. *est visum*. ¹⁹ Sic BC, A. ²⁰ claritate. ²¹ B' marg. adscr. *thearchico*. ²² C' marg. adscr. *id est thionpatera*. ²³ Sic AB; B' marg. adscr. *id est photodosia lamptyron*; C profert: et pro *photodosia lamptyron*. ²⁴ Sic BC, AB *ponit*. ²⁵ B *consectum*. ²⁶ Recens manus in B marg. adscr. *quod Dei Patris Verbum in universitatem cet*. ²⁷ Sic C, A claritatis, B claritatis (punct. adjec. B'). ²⁸ B' marg. adscr. *De simplicitate et multiplicitate Dei*. ²⁹ In A manus recens vocem supra adscr., quam radius aut Pater legens, B' adscr. *Pater est*, et marg. adscr. *comparat Patrem ad claritatem, Filium ad radium*. ³⁰ Qui Patrem clarificavit — uniformis est om. B. ³¹ Pro omnium C *horinum*. ³² B quae sunt praevisa. ³³ B extendit in se

deserat, pulchre tamen multiplicatur et procedit in ea, quae provisa sunt, ad eorum anagogicam et unificam contemperantiam, coadunationem illam videlicet, quae sursum ducit et unificat omnia. Non enim omnia subsisterent, neque, ac veluti quis dixerit: qua ratione et cur simplex multiplicatur? ad principium suum, quod sursum est, Patrem omnium dico, redirent, si non radius ille ineffabilis diffunderetur in omnia, ut subsisterent omnia, et in ipso unum efficerent, suoque copularentur initio. Et dum pulchre multiplicatur et in omnia procedit, manet in seipso, movetur incommutabilis, sui simul uniformis fluxus, et eos, qui in se, quantum fas est, hoc est, quantum licet eisque conceditur, respiciunt, juxta illorum propriam analogiam in se ipsum extendit, hoc est, ad se ipsum erigit et unificat eos ad similitudinem suae simplicis unitatis. Sed quia ipse radius, per se ipsum incomprehensibilis, invisibilis, inaccessibilis est omni creaturae, siquidem sensus omnes omnesque superat intellectus, non potuit omnibus, in quibus multiplicatur, apparere, nisi per quaedam velamina nobis connaturalia, quibus sese adhuc in hac carne constitutis quoquomodo manifestare voluit. Sequitur: *Et enim neque possibile est, aliter nobis lucere divinum radium, nisi varietate sacrorum velaminum anagogice circumvelatum, et his, quae secundum nos sunt, per providentiam paternam connaturaliter et proprie praeparatum.* Ac si diceret: Paterna providentia, et ineffabile divini amoris erga salutem et reductionem nostram ad ea, quae peccando deseruimus, studium, invisibilem per se ipsum radium variis ac sacris velaminibus juxta rationes anagogae circumvelavit, et ex his, quae connaturalia nobis sunt et propria, et ut comprehensibilis nobis esset, qui aliter comprehendere non potest, modum quendam apparitionis praeparavit. De quibus velaminibus et in hoc libro, qui est de caelestis ierarchia, et in sequenti, qui scribitur de ecclesiastica ierarchia, nec non et in tertio de divinis nominibus affluenter tractatur. Sed si quaeris, pauca de pluribus propter praesentis periodi reserationem praegustabimus. In hoc itaque libro velamina, quibus divinus circumvelatur radius, et per paternam providentiam propter nos praeparatur, propheticarum visiones sunt, quae per angelicas virtutes in similitudinem rerum sensibilium, infirmitati nostrae adhuc sensibus corporeis succumbenti naturaliter congruentium, in theologorum memoria conformatae sunt, ad eruditionem nostram, et ab infantilitate

nostra, qua rebus sensibilibus adhaeremus, reductionem per intelligibiles aetates, quibus per actionem et scientiam rationalis anima crescit, donec occurramus in virum perfectum, hoc est, in plenissimam Christi, qui est finis perfectionis nostrae, contemplationem, et in ipso et cum ipso perfectissimam adunationem: Itaque et ipsa summa ac sancta Trinitas, et specialiter ipse Filius, omnesque caelestes virtutes in quibus tam similitudinibus divinis apparere prophetis, in humana videlicet effigie, in leonina, vitulina, aquilina, equina, diversi coloris, ignea, nebulosa, electrina, fluviali, rotali, celeriter currenti, ceterisque similiter figuratis symbolis formantur. In sequenti autem libro per sacramenta visibilia et corporalia Veteris Novique Testamenti idem Dei radius, Verbum, caelestesque virtutes propter nos conformari docentur. Verbi gratia, in tabernaculo erat arca testamenti in figura Dei Verbi propter nos incarnati; erant duo Cherubim circa arcam hinc inde volitantes in similitudine supercaelestium substantiarum, quae circa Dominum Jesum Christum aeterno et intelligibili volatu circumvolant. Similiter iterum in templo eadem arca Cherubimque erant in eodem typo, ceteraque legalia symbola. In Novo vero sacramenta baptismatis, altaris, calicis, vini, panis, sacerdotum, et mystici chrismatis, ceteraque, quae in figura Christi ponuntur, de quibus tractare nunc et longum est et superfluum, quoniam in secundo copiosissime acituntur. In eo vero, qui est de divinis nominibus, peripetasmata radii sunt principales causae, verbi gratia bonitas, essentia, vita, sapientia, veritas, virtus, et similia. Et ut breviter dicam, omnes species visibilis et invisibilis creaturae, omnesque allegoriae, sive in factis, sive in dictis, per omnem sanctam utriusque Testamenti Scripturam, velamina paterni radii sunt, et ipse radius secundum carnem suam suimet secundum Deitatem maximum velamen est nobisque connaturale.

§ 3. Sequitur: *Propter quod et sanctissimam nostram ierarchiam τελετάρχης sacrorum positio caelestium ierarchiarum supermundana imitatione dignam judicans, et dictas immateriales ierarchias materialibus figuris et formalibus compositionibus varificans tradidit.* Ordo verborum: Propter quod tradidit τελετάρχης sacrorum positio, hoc est, teletarchicum sacerdotium, et sanctissimam nostram ierarchiam judicans dignam supermundana imitatione caelestium ierarchiarum, et varificans dictas immateriales ierarchias materialibus figuris et formalibus com-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic ABC. ² B sursum est, ducit. ³ B corr. efficerentur. ⁴ B his, sic ubique. ⁵ Sic AC; B redemptionem. ⁶ Corr., ABC studio invisibili. ⁷ ac om. AC. ⁸ B marg. adscr. De quibus agit in hoc libro. ⁹ B marg. adscr. De prophetica visione et modo revelationis, et quare sic fit revelatio. ¹⁰ A B succumbenti, B corr. succumbenti. ¹¹ Sic ABC, B corr. Uique, et marg. adscr. De diversis modis apparitionum. ¹² B ac. ¹³ B equina. ¹⁴ B marg. adscr. quae. ¹⁵ B marg. adscr. De quo agitur in libro sequenti qui est de ecclesiastica ierarchia. ¹⁶ Sic AC; B habitaculo. ¹⁷ AB archa, sic ubique. ¹⁸ B Cherubin, sic ubique. ¹⁹ Sic BC; A volutantes. ²⁰ Sic AC; B similitudinem. ²¹ B nono. ²² Sic ABC, supple Testamento. ²³ B marg. adscr. De quo agitur in libro tertio, qui est de divinis nominibus. ²⁴ AB perypetasmata. ²⁵ supra scr. id est radii. ²⁶ C per ypetasmata. ²⁷ B marg. adscr. i. e. theletarchis, i. e. perfectissima. ²⁸ A formabilibus. ²⁹ B supra scr. est. ³⁰ Corr. B, ABC teletarchium. ³¹ Sic BC; A formabilibus.

positionibus. Et est sensus huiusmodi: Quoniam Paterna providentia simplicem suum radium per conaturalia nobis velamina multiplicat, ut nos merito peccati originalis dispersos in pristinam naturae nostrae simplicitatem, in qua facti sumus ad imaginem¹ divinae unitatis, revocaret, propterea etiam sanctissimum nostram ierarchiam, hoc est, sanctissimum ecclesiasticum episcopatum, ipsa τελετάρχης² sacrorum positio, quae graece dicitur τελετάρχης ιεροθεσία, hoc est τελετάρχη³ sacerdotium, tradidit et constituit, quoniam iudicavit, eam, nostram dico ierarchiam, dignam esse supermundana similitudine caelestium episcopatum, ut Ecclesia, quae adhuc in peregrinatione est huius vitae, sparsim per loca et⁴ tempora, variatum⁵ per diversa mysteria, multiplex in doctrinis, composita in symbolis caelestium virtutum, in quibus nulla diversitas est, unitatem et aequalitatem possit ascendere, et praedictas ierarchias, id est caelestes essentias, dum⁶ sint naturaliter immateriales, super omnia loca et tempora, super omnes materiales figuras et formas et compositiones, per materiales figuras et formas et compositiones ad similitudinem nostrae ierarchiae, quae adhuc in terris est, varificavit, hoc est, in diversis visionibus et symbolis et allegoriis multiplicavit, et nostrae infirmitati conformavit, quoniam earum simplicitas et inintelligibilis unitas per se ipsam lucere nobis impossibile⁷ erat⁸. Τελετάρχης autem⁹ ιεροθεσία, hoc est τελετάρχη¹⁰ sacerdotium; est summa sanctaque Trinitas, prima omnium ierarchiarum ierarchia, ex qua omnes ierarchiae in caelo et in terra et factae et ordinatae et traditae sunt. Cur autem summa Trinitas tali nomine, quod est τελετάρχης¹¹ (τελετᾶ¹² autem¹³ a Graecis dicitur hostia purgativa omnium peccatorum, per quam de homine efficitur Deus), ac per hoc sancta Trinitas dicitur¹⁴ unus Deus? Quoniam causa et principium est totius nostrae purgationis et deificationis, pulchre et rationaliter τελετάρχης¹⁵ vocatur, hoc est τελετάρχη¹⁶, principium scilicet purgationum et finis. Siquidem ἀρχή¹⁷ apud Graecos et principium significat et finem. Causa quippe substitutionis nostrae secundum naturam eadem est causa et sanctificationis nostrae et perfectionis secundum gratiam. Simili ratione eadem

A summa Trinitas ιεροθεσία, quasi ἱερῶν θεσία, hoc est sacrorum positio, convenienter¹⁸ dicitur, quoniam ipsa¹⁹ est omnium sacrorum mysteriorum, quibus²⁰ nostra rationalis natura eruditur in doctrina, purgatur in actione, illuminatur scientia, deificationis virtute perficitur, primum et immobile firmamentum. Ac²¹ veluti quis interrogarit²², cur caelestes substantiae, quas nulla sensibilis forma seu figura circumscribit, nulla partium compositio conjungit, per diversas formas figurasque et compositiones, sive intrinsecus visionibus propheticis, sive extrinsecus sensibus corporeis variantur et multiplicantur, subiunxit dicens: ut proportionabiliter²³ nobis ipsis a sacratissimis formationibus in simplas et non figuratas ascendamus altitudines et similitudines. Hoc est: B propterea ad similitudinem nostram caelestes ierarchiae in sacratissimis varificantur formationibus, ut per eas sanotissimas imagines valeamus ascendere in simplam omnique imaginatione carentem caelestium virtutum similitudinem, ut²⁴ per omnia in omnibus aequales eis efficiamur. Et hoc etiam²⁵ ratio subnexa insinuat. Ait enim: Quoniam impossibile est nostro animo ad immaterialem ascendere caelestium ierarchiarum et²⁶ imitationem et contemplationem, nisi ea, quae secundum ipsum est, materiali manu-ductione utatur. Ac si diceret: Nam non potest noster animus, falsarum cogitationum, materialium phantasmatum²⁷ caliginibus undique septus deceptusque, ad immaterialem civium caelestium imitationem, hoc C est, similitudinem secundum naturam, et contemplationem summae omnium causae per theologicam gratiam exaltari, nisi prius introductione materialium rerum, ut ad hoc perveniat, utatur. Denique quid sit²⁸ ipsa materialis manu-ductio²⁹, qua humanus animus ad angelicae naturae et gratiae altitudinem ut uniformem aequalitatem³¹ sublevetur, consequenter subiungit, dicens: Visibiles quidem³² formas invisibilis pulchritudinis imaginationes arbitrans, hoc est, dum arbitratur et incunctanter iudicat, visibiles formas, sive quas in natura rerum, sive quas in sanctissimis divinae Scripturae sacramentis contemplatur, nec propter se ipsas factas, nec propter se ipsas appetendas seu³³ nobis promulgatas, sed invi-

VARIAE LECTIONES.

¹ A ymaginem, sic A fere ubique, B persaepe. ² B marg. adscr. theletarchis. ³ Sic AB more latino-rum finiunt adjectum in is, e; apud Graecos tale adjectivum in τῶ, τ terminatur. B marg. adscr. theletarchis ierotesia h. e. theletarce. ⁴ B² infra scr. per tempora. ⁵ In B rad. corr. variatir; C variatum. ⁶ Sic A C; B cum. ⁷ B corr. non possibilis, C impossibile. ⁸ B erat (va supra scr. B). ⁹ Corr., ABC aut. ¹⁰ Rursus adject. finitur in e pro i. B marg. adscr. theletarchis aut ierotesie h. e. theletharce. ¹¹ C quod est theletarchis. B marg. adscr. theletarcis vocatur pater. ¹² B marg. adscr. telete. ¹³ Sic AC; B autem dicitur om. B. ¹⁴ B marg. adscr. teletarcis. ¹⁵ B marg. adscr. theletarce. ¹⁶ B marg. adscr. archie. ¹⁷ Verba: trinitas ιεροθεσία — positio con-om. B; B supra voc. venienter scr. con et marg. adscr. trinitas ιεροθεσία, i. e. ierotesia quasi ἱερῶν θεσία i. e. ierotesia. ¹⁸ Sic CB, AB. ipse. ¹⁹ B marg. adscr.: Not. numerat operationes sibi invicem ordinatas scilicet erudire, purgare, illuminare, perficere; alibi autem tantum tres ponuntur, omisso erudire. ²⁰ Sic C et rad. corr. B; A aut. ²¹ C interrogaverit, B interrogantur. ²² Sic BC; A proportionabiliter. ²³ Sic C; B corr. et ut; AB virtutum et similitudinem ut. ²⁴ B Et etiam (puncta B adj. videtur), C Et hec etiam. ²⁵ B et. ²⁶ Sic AB; BC delictorum (B corr. dilectorum eandemque hanc correcturam marg. adscr.). ²⁷ B. fantasmatum, sic B fere ubique, A saepissime f pro ph. ²⁸ Sic A. quid sit om. B, B marg. adscr. quae sit, C quae sit. ²⁹ A manus ductio. ³⁰ Coni; A uniforme inaequalitate, B uniforme in aequalitatem, B corr. uniformiter, C uniformem aequalitate. ³¹ Sic AC, B siquidem. ³² Pro se B u.

sibilis pulchritudinis imaginationes esse, per quas divina Providentia in ipsam puram et invisibilem pulchritudinem ipsius veritatis, quam amat, et ad quam tendit omne quod amat sive sciens sive nesciens¹, humanos animos revocat. Similiter et de ceteris, quae sequuntur, intelligendum². *Et sensibiles suavitates figuras invisibilis distributionis*, a superioribus subditur: arbitrans. Sensibiles suavitates dicit corporales odores, quos olfaciendi sensus recipit in figuram invisibilis distributionis, ut, quemadmodum³ per exteriorem sensum narium suaves seu insuaves discernimus odorum qualitates, ita in interiori sensu intelligibilem virtutum distributionem per singulas species discretionis virtute discernamus, easque diligentissimo rationis contuitu ab oppositis vitiiis, aut eas falsa imaginatione imitari⁴ conatibus segregemus. Hinc⁵ est, quod et sanctissimum chrismatis sacramentum, thuris etiam fumigatio, in typo intima virtutum suavitatis et virtutum divi-ditionis⁶ a sacerdotibus conficiuntur ecclesiae. *Et immaterialis luculentiae imaginem materialia lumina*, subaudi similiter a superioribus: arbitrans. In hoc loco pro *φωτοδοσίας*⁷, id est luminum dationis⁸, luculentiae⁹ posuimus. Materialia¹⁰ lumina, sive quae naturaliter¹¹ in caelestibus spatiis ordinata sunt, sive quae in terris humano artificio efficiuntur, imagines sunt intelligibilium luminum, super omnia ipsius verae lucis, quae illuminat omnem hominem venientem in mundum, quae semper et inextinguibiliter in angelicis et in¹² humanis intellectibus ardet. Sequitur: *Et secundum intellectum contemplativae plenitudinis pervias sacras disciplinas*, hic quoque subaudi¹³ arbitrans; imagines esse¹⁴ subaudi arbitrans. Septem disciplinas, quas philosophi liberales appellant, intelligibilis contemplativae¹⁵ plenitudinis, qua Deus et creatura purissime cognoscitur, significationes esse astringit. Ipsas autem sacras disciplinas *διεξοδικίας*¹⁶ nominat, hoc est pervias, quoniam intelligentibus eas perviae sunt et planae, vel quoniam quaedam viae sunt, per quas ingredimur rerum scientiam. *Διεξοδικίας*¹⁷ item¹⁸ disciplinas notiore¹⁹ interpretatione decursativas possumus accipere. Ut enim multae aquae ex diversis fontibus in unius fluminis alveum conflunt atque decurrunt, ita naturales et liberales disciplinae in una eademque internae contemplationis significatione²⁰ adunantur quam sum-

mus fons totius sapientiae, qui est Christus, undique per diversas theologiae speculationes insinuat. Et fortassis hoc est, quod per Psalmistam de beato viro dicitur: « Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum », hoc est, sicut Christus erit, in cujus significationem typicam omnes naturales artes, intra quarum terminos tota divina concluditur Scriptura, concurrunt. Nulla enim sacra Scriptura est, quae regulis liberalium careat disciplinarum. *Et adunati ad divina et ordinati habitus earum, quae hic sunt, dispositionum ordines*. Hoc est: omnes ordines dispositionum, quas vel ex natura vel ex sapientum hominum rationabili inventione²¹ et operatione in rebus sensibilibus praesentis hujus vitae humanus animus considerat, imagines esse arbitrari sunt adunatae et ordinatae habitudinis spiritualis, qua humana anima incommutabiliter divinis adhaeret virtutibus. Sequitur: *Et Jesu²² participationis²³ ipsam divinissimae eucharistiae assumptionem*. Intuere²⁴, quam pulchre, quam expresse asserit, visibilem hanc eucharistiam, quam quotidie²⁵ sacerdotes Ecclesiae in altari conficiunt ex sensibili materia panis et vini, quamque confectam et sanctificatam corporaliter accipiunt, typicam²⁶ esse similitudinem spiritualis participationis²⁷ Jesu, quem²⁸ fideliter solb intellectu gustamus, hoc est, intelligimus, inque²⁹ nostrae naturae interiora viscera sumimus, ad nostram salutem, et spirituale incrementum, et ineffabilem deificationem. Oportet ergo, inquit, humanum animum, ex sensibilibus rebus in caelestium virtutum similitudinem et aequalitatem ascendentem arbitrari, divinissimam eucharistiam visibilem, in Ecclesia conformatam³⁰, maxime typum esse participationis ipsius, qua et nunc participamus Jesum per fidem, et in futuro participabimus per speciem, eique adunabimur per caritatem. Quid ergo ad hanc magni theologi Dionysii praeclarissimam tubam respondent, qui visibilem eucharistiam nō aliud significare praeter se ipsam volunt asserere, dum clarissime praefata tuba³¹ clamat, non illa sacramenta visibilia colenda, neque pro veritate amplexanda, quia significativa veritatis sunt, neque propter se ipsa inventa, quoniam in ipsis intelligentiae finis³² non est, sed propter incomprehensibilem³³ veritatis virtutem, qua³⁴ Christus est in unitate humanae divinaeque³⁵ suae substantiae

VARIAE LECTIONES.

¹ A nesciensiens. ² B adscr. est. C intelligendum est. ³ Sic AC, quemadmodum om. B. ⁴ Sic AC, B mutari. ⁵ B marg. adscr. De sacramento crismatis, et fumigationis thuris. ⁶ Sic ABC. ⁷ B marg. adscr. photodiasias. ⁸ Sic CB, AB datione. ⁹ Sic C, AB luculenter. ¹⁰ AB materialia, sic A saepe, B raro. ¹¹ B: quae luculenter naturaliter (puncta B' adscr. videtur). ¹² In om. AC. ¹³ Sic AC; B subaudi (punct. B' adscr. videtur.) ¹⁴ Sic AC; imagines esse om. B. ¹⁵ Sic C et litteris iniatis corr. B; AB contemplationis. ¹⁶ B' marg. adscr. dyexodicas. ¹⁷ B' marg. adscr. diexodicas. ¹⁸ Sic C et ad marg. corr. B; AB inter. ¹⁹ Sic C; B noticie (quae vox ita scripta est, ut ad vocem notiore proxime accedat), A noticione. ²⁰ Sic C; AB significationem. ²¹ Sic AC; B inventionem rationabili. ²² Sic litteris iniatis corr. B. Pro Jesu AB in unum (quae voces in cod. scriptura non multum differunt a ihesu). ²³ Corr. B, AB principationis. ²⁴ C intuere. ²⁵ AB cottidie, sic ubique; C cothidie. ²⁶ C typi quam. ²⁷ Sic CB, AB principationis. ²⁸ quem om. C. ²⁹ B' corr. in quem. ³⁰ C conformatum. ³¹ C tuba praefata. ³² C finis intelligentiae. ³³ B incomprehensibilis, incomprehensibiliter. ³⁴ C quae. ³⁵ C divinae humanaeque.

ultra omne, quod sensu sentitur corporeo, super A omne, quod virtute percipitur intelligentiae, Deus invisibilis in utraque sua ¹ natura ². *Et quaecunque alia caelestibus quidem essentiis supermundane, nobis vero symbolice tradita sunt.* Ac brevi sententia beatus Dionysius docet nos, incunctanter non solum humanos animos adhuc in carne detentos per sensibilia symbola, verum etiam angelicos intellectus omni carnali gravitate absolutos per invisibiles significationes, quas theologia theophasias nominat, ipsam veritatem cognoscere, quoniam per se ipsam nulli creaturae seu rationali seu intelligibili comprehensibilis ³ est, super ⁴ omnem sensum et intellectum exaltata ⁵, omni visibili et invisibili creatura remota. Ideo supermundane, inquit, hoc est, super omnes sensibiles huius mundi species caelestibus B essentiis apparere veritatem, nobis vero per sensibilia symbola. Neque enim etiam angeli cognoscunt per ⁶ se ⁶, quid Deus, vel quid sit ⁷ veritas; hoc enim ab omni creatura remotum est; sed solummodo cognoscunt se esse, et veritatem supersensibilibus esse, et ab ipsa omnia procedere. *Propter hanc ergo nostram ⁸ conrationabilem ⁹ θείων ¹⁰ misericors perfectionis principium et caelestes ierarchias nobis manifestans, et conministrum earum perficiens ¹¹, ierarchiam nostram ¹² ad virtutem nostram similitudine deiformis suae sanctificationis sensibilibus ¹³ imaginibus supercaelestes descripsit intellectus in sacroscriptis eloquiorum compositionibus, quatenus ¹⁴ nos reduceret per ¹⁵ sensibilia in intellectualia, et ex sacre figuratis symbolis in simplicia caelestium ierarchiarum C summities. Δακεφαλαίωσις ¹⁶ est totius capituli, quae levissimam exigit explicationem, quoniam in praedictis est exposita. Breviter ergo possumus intelligere sic: Propter hanc nostrae naturae conrationabilem et coaequalem angelicae naturae θείων ¹⁷, hoc est deificationem, misericors et clementissimum perfectionis principium (nam φιλάνθρωπος ¹⁸ quidam vertent in misericordiam, quidam in humanitatem,*

hoc est, humanitatis amorem, quidam in clementiam, φιλάνθρωπος ¹⁹ autem misericors, vel humanus, vel clemens Deus est, et ipse est τελεταρχία ²⁰, hoc est perfectae purgationis initium) caelestes nobis ierarchias manifestat, et consortem ²¹ illarum nostram ierarchiarum ²² perficit juxta possibilitatem naturae nostrae virtutis per similitudinem angelicis substantiis deiformis suae ²³ sanctificationis, qua nos sanctificat, et per sensibiles formas divinos descripsit intellectus divinorum eloquiorum typicis configurationibus, ut nos reduceret per ea, quae sensibus succumbunt, in ea, quae intellectu solo considerantur ²⁴, et per symbola ²⁵ figurata in simplicia caelestium virtutum excelsum subveheret

Ipsa igitur sancta Trinitas nostra θείων est ²⁶, hoc est deificatio; deificat ²⁷ enim nostram naturam, reducendo eam per sensibilia symbola in altitudinem angelicae ²⁸ naturae, et deificans eam in his, qui ²⁹ ultra omnia in ipsum Deum transeunt. Ipsa est nostra τελεταρχία, hoc est, perfectissimae nostrae purgationis et sanctificationis exordium; ipsa est prima et summa ierarchia. Nullus enim in caelo vel in terra, hoc est, in illa publica civitate, quae sub cultu unius veri Dei ex rationabili et intelligibili, hoc est, ex humana et angelica natura constituitur, ordo ³⁰, cujus ratio non praecedat in ipsa, et ab ipsa ³¹ non procedat a summo usque deorsum, vel in ipsam non revocetur a deorsum usque ad sursum. Ipsa nobis manifestat virtutes in figuris ac formis nostrae infirmitati congruentibus, ut per eas veluti per quosdam gradus, quos in divinis ³² instruxit eloquiis, facta dico patriarcharum ³³, evangelicas parabolas, omnesque virtutes, quas Dominus in carne peregit, visibilia sacramenta novae legis, quae ab ipso Domino et inchoata et sanctificata sunt, et sanctis apostolis frequentata, et celebrata, et aucta, condescendamus actionis et scientiae gressibus, divina gratia nos ducente, adjuvante, cooperante, donec perveniamus

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AC; B *exi.* ² C *incomprehensibilis.* ³ C *et super.* ⁴ Corr. B'. AB *exaltari*; C *et super omnem sensum exaltari et intellectum.* ⁵ Sic C, per om. AB. ⁶ Sic AC; B *se* (puncta B' adf. videtur). ⁷ Sic AC; sit om B. ⁸ nostram om. AB, addidi ad fidem graeci textus et J. Scoti versionis. ⁹ B' marg. adscr. nostrae naturae. ¹⁰ B' marg. adscr. theosim, i. e. deificationem. ¹¹ B' proficiens, B' corr. perficiens. ¹² ierarchiam nostram om. AB, addidi ad fidem graeci textus et J. Scoti versionis. ¹³ Corr. B', AB sensibus. ¹⁴ AB quatenus. ¹⁵ A *et per*; B *et per* ¹⁶ AB Δακεφαλαίωσις. B litteris iniatis marg. adscr. Anacephaleosis i. e. recapitulatio. C profert. Anacephaleosis i. e. recapitulatio. ¹⁷ B litteris iniatis marg. adscr.: theosim. ¹⁸ B litteris iniatis marg. adscr.: philanthropian. ¹⁹ B' marg. adscr. philanthropos. ²⁰ B' marg. adscr. teletarchia. ²¹ Ex conj., pro *et consortem* A *eam sortem*, B *et... sortem*, B' marg. adscr. juxta, ita ut legendum sit *et juxta sortem*. C *juxta sortem*. ²² B' marg. adscr. i. c. ierarchiam. ²³ AC *sive*, B *sive*. ²⁴ Sic CB', AB *considerant*. ²⁵ B *simbola* (punct. adj. et *simbola* supra scr. B') AC *singula*. ²⁶ B' marg. adscr. theosis est. ²⁷ B' marg. adscr. Qualiter deificatur. ²⁸ Sic C; A *evangelice*, B *evangelice* (punct. adf. B'). ²⁹ Sic AC, B *quae*. ³⁰ B' supra scr. est. ³¹ Sic BC, Δ *ipso*. ³² Sic AC, B *divinus*, B' *pro - divinus* marg. adscr. divinis. ³³ A *patriarcharum*.

NOTAE.

Quae J. Scotus de SS. Eucharistia hic disputat, D reapse a veritate Christiana non etiam recedere videntur. Impugnat enim eos, qui visibilem eucharistiam nil aliud significare praeter se ipsam voluit asserere. Speciebus quidem in SS. Eucharistia typici aliquid ac figuram contineri, cum Ecclesia theologi docent ad unum omnes. Nec non ipse Scotus plus quam memo-

riam, plus quam merum symbolum in SS. Eucharistia se agnoscere aperte prodit, docens eam in interiora nostrae naturae viscera sumi ad nostram.... ineffabilem deificationem. Quare quum omnino in Paschasianos hoc loco invehatur, ipsius verhis vix aliquid inesse videtur, quod ei opprobrio verti debeat.

aequaliter cum angelis in simplicissimam puramque incommutabilis veritatis speculationem. Sed fortassis prolixius, quam res exigit, primum capitulum exposuimus; quanta tamen in sequentibus aperiatur, studiosus lector, ni fallor, inveniet. *Explicit tractatus de primo capitulo* ¹. *Incipit de secundo*.

CAPITULUM II.

Secundi capituli ἐπιγραμμά ² est: *Quoniam pulchre divina et caelestia etiam per dissimilia symbola manifestantur*. Divina, inquit, et caelestia, hoc est, caelestes virtutes, [quas] ³ theologi in tres dividunt ierarchias, sicut in processu praesentis operis declarabitur, pulchre per symbola, quamvis eis ⁴ dissimilia sint, manifestantur nobis et significantur. Nulla siquidem sensibilis species est, quae omnino intelligibilium similitudinem asequatur. Longe ⁵ enim a se discrepant, et penitus dissimilia sunt, quae sensu corporeo extrinsecus, vel quae ⁶ phantastice interius apparent, ut sunt visiones sive sompnantium, seu mentis excessum, quem Graeci ἐξορασι ⁷ vocant, patientium in spiritu, et ea ⁸ quae puro et intimo mentis contuitu, nulla phantasia seu sensibili specie interposita, per se ipsa intelliguntur. At vero quoniam noster animus, ut superiori capitulo dictum est, ad ipsam intimam ⁹ intelligibilium rerum speculationem non continuo, nulla mediante intercapedine, potest ascendere, pulchre divina Providentia dissimilia symbola interposuit, similia quidem nobis adhuc corporeis sensibus detentis, dissimilia veropuris intellectibus, ad quorum ¹⁰ contemplationem per illa noster ducitur intellectus.

§ 1. *Oportet igitur, ut aestimo, primum exponere, quam quidem esse speculationem omnis ierarchiae aestimamus*. Hoc est: ordo rerum exigit, ut arbitror, priusquam ad expositionem ¹⁰ dissimilium symbolorum, per quae ad puram caelestium virtutum visionem animus introduciatur, veniamus ¹¹, primum explanare, qualem speculationem, id est, qualem definitionem judicamus esse omnis ierarchiae, id est universalis ierarchiae. Est enim generalis ierarchia, quam ¹² generaliter oportet definiri, quoniam subdividitur in multas ierarchias, quae veluti species ipsius sunt, suasque speciales definitiones ab laudatoribus. Et ¹³ quid unaquaeque, species generalis ierarchiae, divinis suis profuit ¹⁴ laudatoribus ¹⁵, hoc est, qualem et quantam pulchritudinem contulit his, qui per eam et in ea divinas laudes fre-

quentant ¹⁶ actione et scientia. *Deinde caelestes ierarchias laudare secundum ipsarum in eloquiis manifestationem*, subaudis a superioribus: oportet. Ac si diceret: Post generalis ierarchiae, ejusque formarum et specierum, et utilitatis uniuscujusque earum divinis laudatoribus, hoc est his, qui divina canunt interiore et exteriori laude, speculationem consequenter oportet caelestes ierarchias laudare, glorificare videlicet et praedicare, juxta sua in ¹⁷ divinis eloquiis symbola, per quae, quamvis dissimilia sint, nobis manifestantur. *Consequenterque* ¹⁸ his dicere, quibus divinis formationibus caelestes figurant ordines eloquiorum sacrae descriptiones ¹⁹. Dum haec, inquit, quae praediximus, consequenti naturalique ordine fuerint considerata, oportet dicere, quales divinas formationes sanctorum eloquiorum sacrae descriptiones ²⁰, hoc est, sancta formarum assimilatio ad caelestes ordines significandos figurant atque conformant, utrum absolutae sint et a se invicem naturalibus differentiis discretas, ut est hominis effigies, seu leonis, seu aquilae, an diversis naturalium rerum imaginibus una quaedam mixta et composita imaginatio sit ²¹, ut rota in rota, mixta quoque quatuor animalia, sibi invicem in singulis connexa. Sequitur: *et ad qualem oportet ascendere per formas veritatem* ²², velut ²³ expressius transferri potest: per signata in non signentum. Consequens est, inquit, dicere, ad qualem et quam puram et sinceram intelligibilium rerum veritatem omni signamento carentem oportet nos claro mentis contuitu ascendere. Et qua ratione debemus tam alte ascendere? Sequitur: *ut non et nos eodem modo velut multi* ²⁴ *immunde existimemus caelestes et deiformes animos multipedes esse quosdam, et multorum vultuum, et ad boum pecudalitatem, aut ad leonum bestialem imaginationem formatos* ²⁵, *et ad aquilarum curvo rostro speciem, aut ad volatiliam tripertitam alarum commotionem effiguratos*. Ea ratio est, inquit, quae nos admonet ²⁶, ultra omnes propheticas visiones et formationes mentis contuitu supervolare, ne et nos eodem modo, sicut et multi carnaliter spiritualia cogitantes, et ultra ea, quae sensu corporeo percipiunt, nihil ²⁷ esse immundis suis cogitationibus ²⁸ putantes, existimemus, similes illis facti, caelestes et deiformes angelicarum virtutum animos, quosdam quidem multos pedes naturaliter habere, dum membrorum compage corporalium omnino carent, quosdam vero multas species simul

VARIAE LECTIONES.

¹ capitulo om. B; B^o marg. adscr. titulo. ² B^o marg. adscr. epygramma est i. e. superscriptio. ³ quas om. ABC, addidi ex con. ⁴ B ea. ⁵ B^o marg. adscr. Notat hic distinctionem triplicis visionis. ⁶ B^o marg. adscr. nota quod extasin vocat fantasticam visionem. ⁷ AB ἐξορασι, B^o marg. adscr. i. e. extasim, C extasym. ⁸ B^o marg. adscr. Notat de tertio genere visionis. ⁹ Sic C, AB intimum. ¹⁰ Sic C, AB expositionum. ¹¹ Conj., ABC humanus. ¹² Corr. B^o, ABC que. ¹³ Sic text. graec. et versio; AB idem, C i. e. ¹⁴ profuit om. AB, ad marg. adscr. B^o. ¹⁵ C species ipsius generalis ierarchie divina profuit laudatoribus. ¹⁶ Sic C, A frequentantur, B frequentantur (punct. adjec. videtur B^o). ¹⁷ Sic C, in om. AB, supra adscr. B^o. ¹⁸ B consequentibus, rad. corr. consequenterque, AC consequentibusque. ¹⁹ A dispositiones, C descriptiones. ²⁰ B eloquiorum sanctorum descriptiones sacrae. Pro sacrae descriptiones. AC sacra descriptio. ²¹ A fit. ²² Sic CB^o, AB varietatem. ²³ AB velud, sic B passim. ²⁴ B rad. corr. multi. ²⁵ Corr. B^o, AB formatas. ²⁶ AB ammonet, sic semper. ²⁷ B nichil, sic ubique. ²⁸ Sic C, et rad. corr. B^o, AB cogitationes.

commixtas, cum omni specie visibili, sive discreta, A sive confusa absoluti sint, quosdam in effigie bouum irrationabilium, quosdam in imagine ferocium leonum, quosdam in specie aquilarum, quarum naturale proprium est rostri curvatura, quosdam sex alas habere volatiles, quarum triformis distributio est, et una quidem in duas vultum animalis velantes ¹, altera in duas ejusdem animalis pedes tegentes, tertia in duas sursum semper expansis pennis volitantes. Haec enim sunt dissimilia symbola in prophetis visionibus, in ² eorum prophetarum spiritu administratione angelica plasmata, ad nostram eruditionem et introductionem ad purissimas caelestium essentiarum in semetipsis, remota omni phantastica ³ plasmatione, cognitiones ⁴. Quae ⁵ prophetica figmenta si quis incaute cogitaverit, ita ut in eis ⁶ finem cognitionis suae ⁷ B constituat, et non ultra ea ascendat in contemplationem rerum intelligibilium, quarum illa imagines sunt, non solum ipsius animus non purgatur et exercitatur, verum etiam turpissime polluitur et stultissime opprimitur. In quibus autem prophetarum tales visiones leguntur, superfluum est inserere, quoniam omnibus sacrae ⁸ Scripturae peritis luce clarius occurrunt. Sequitur: *Et rotas quasdam ⁹ igneas super caelum imaginemus, ¹⁰ et thronos materiales Divinitati ad recubitum necessarios, et equos quasdam multicolores, et armiferos archistrategos ¹¹, et quaecunque alia ex eloquiis nobis sacre et formabiles in varietate manifestativorum symbolorum tradita sunt.* In omnibus hujus ¹² periodi colis ¹³, dum sit tetracolon, a superioribus aperitur intellectus sic: Et ut non imaginemus ¹⁴, rotas igneas super caelum, hoc est, in supercaelestibus essentiis, ubi ¹⁵ nullus ignis sensibilis est, et ut non imaginemus ¹⁶ ibidem thronos materiales, hoc est, sedes ex corporali materia fabricatas, ad recubitum Divinitati necessarios, velut expressius transfertur opportunos ¹⁷ vel coaptatos, et ut non imaginemus ¹⁸ in spiritualibus naturis armiferos archistrategos, hoc est, armiferos duces principum exercitus. *Ἀρχιστρατηγός* ¹⁹ enim dicitur quasi ἀρχὴν τοῦ στρατοῦ ἡγεμὼν ²⁰, quod est, principum exercitus dux. Quo nomine significantur caelestis exercitus principum duces. Non igitur solummodo principes caelestis militiae sunt, sed etiam ipsorum principum duces. Ne igitur talis imaginatio tam inanis et proterva nostris subreperit intellectibus, super omnia visibilia, veritati rerum intelligibilium dissimilia symbola, ne pro-

ipsis intellectibus, quorum symbola sunt, quasi ipsa sint, accipiantur, oportet ascendere, fictaque ex veris segregare. Sequitur: *Etenim valde artificialiter ²¹ theologia factitiis sacris formationibus in non figuratis intellectibus usa est, nostrum, ut dictum est, animum relevans, et ipsi propria et connaturali reductione providens, et ad ipsum reformans anagogicas sacras Scripturas.* Si quidem, inquit, multum artificiose theologia, illa videlicet virtus ²², quae naturaliter humanis inest mentibus ad divinas rationes quaerendas, investigandas, contemplandas, amandas, factitiis, hoc est, fictis sanctis imaginatio-nibus, ad significandos divinos intellectus, qui omni figura et forma scripta et sensibili carent, usa est, tali namque arte ²³ fictarum imaginum animum nostrum relevans, velut expressius transferri potest, animo nostro consulens, ipsique animo propria et connaturali reductione, quae videlicet ingeniose in imaginibus rerum sensibilibus formatur, quae nobis adhuc in carne constitutis connaturales propter delicta nostra ²⁴ sunt, providens, ad ipsum, hoc est, ad ipsius animi reductionem, sanctas Scripturas anagogicas, sursum scilicet animum ducentes, conformavit. Ac si aperte diceret: Quemadmodum ars poetica per fictas fabulas allegoricasque similitudines moralem doctrinam seu physicam componit ²⁵ ad humanorum animorum exercitationem, hoc enim proprium est heroicorum poetarum, qui virorum fortium facta et mores figurate laudant: ita theologica veluti quaedam poetria sanctam Scripturam fictis imaginatio-nibus ad consultum nostri animi et reductionem corporalibus sensibus exterioribus, veluti ex quadam imperfecta pueritia, in rerum intelligibilium perfectam cognitionem, tanquam in quandam ²⁶ interioris ²⁷ hominis grandaevitatem conformat. Non enim ²⁸ humanus animus propter divinam Scripturam factus est, cujus nullo modo indigeret, si non peccaret; sed propter humanum animum sancta Scriptura in diversis symbolis atque doctrinis contexta ²⁹ scilicet est, ut per ipsius introductionem rationabilis nostra natura, quae prevaricando ex contemplatione veritatis lapsa est, iterum in pristinam purae contemplationis reduceretur altitudinem.

D § 2. Sequitur: *Si cui autem videtur, sacras quidem recipi compositiones tanquam simplicium in seipsis ignotorumque nobis et incontemplabilium subsisten-*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C et corr. B', AB volantes. ² B' marg. adscr. quod similitudines, quae sunt in spiritibus prophetarum, sunt ministerio angelorum. ³ Sic C et corr. B', A phantastica, B fantasia! ⁴ Corr. B', AB cognitionis. C cogitationes. ⁵ B' marg. adscr. visio intellectualis semper est necessaria ad intellectum habendum prophetiae in spiritu factae. ⁶ Pro in eis B mens. ⁷ B cogitationis suae finem. ⁸ BC sanctae. ⁹ B quaedam, C quidem. ¹⁰ B' corr. imaginemus, C ymaginemur. ¹¹ Sic C et rad. corr. B', AB archistrategos. ¹² B' infra adscr. hujus modi. ¹³ Emend., A periodicali, B periodicali, C peridicolis. ¹⁴ B' rad. corr. imaginemus; C ymaginemur. ¹⁵ A vero. ¹⁶ B' C ut supra. ¹⁷ BC oportunos. ¹⁸ B' C ut supra. ¹⁹ AB C archistrategos. ²⁰ B' marg. adscr. i. e. ab archon et stratoy et egemon. ²¹ Sic AB et versio graec. text. ἀρτυτικός. ²² B marg. adscr. quid est theologia. ²³ Sic C et rad. corr. B'; AB ante. ²⁴ B nostra delicta ²⁵ AC componunt, B componunt (puncta adj. B'). ²⁶ Corr., AB quandam. ²⁷ Sic C et rad. corr. B'; AB interioribus. ²⁸ B' marg. adscr. non esset necessaria divina Scriptura homini, si non peccasset. ²⁹ B contextu, B' corr. contextu, C connexa.

tium, inconvenientes vero aestimat sanctorum intellectuum in eloquiis sacras descriptiones. Postquam reprehendit eos, qui divina symbola divinasque imaginationes, quibus sancta Scriptura propter nos confecta est, carnaliter ac turpiter accipiunt, arbitantes ipsa symbola ipsasque imaginationes neque imaginationes esse nec symbola, sed ipsas supercaelestes virtutes per seipsas, in suis propriis naturalibusque formis, quae a conditore omnium factae sunt, in spiritibus apparuisse prophetiis, ita ut nullum in ipsis apparitionibus mysticum et allegoricum inquiratur, sed veluti nuda quaedam et simplex historia rerum naturaliter factarum, convertit se perspicax magister et agit adversus eos, qui non negant, sed plane arbitrantur, sanctas compositas formationes divinae Scripturae in figura simplicium substantiarum, quae per seipsas incognitae et incontemplabiles nobis sunt, recipiendas et intelligendas esse, inconvenientes autem arbitrantur tales descriptiones sanctorum intellectuum in sanctis eloquiis fieri. Aiunt enim: Non oportebat theologos, hoc est, divinos prophetas tam inhonestas et confusas longissimeque distantes sanctorum intellectuum veritate sacris litteris commendare descriptiones; proprie siquidem descriptio dicitur formarum imaginatio simillima his, quorum descriptio est; nec sic in spiritibus eorum apparere debere; et ad hoc ducuntur, ut per descriptiones divinae Scripturae non sanctos [arbitrentur] intellectus accipiendos, verum etiam quosdam humani animi rationabiles motus, si descriptiones honestae sint, quosdam vero irrationabiles, si turpes atque confusae, de motibus nostris omnia interpretari conantes. Si itaque, inquit, alicui videtur, multos in uno conformans, sacras compositiones non propter se ipsas recipi debere, sed propter quaedam simplicia nobisque incognita et invisibilia, sanctis autem intellectibus omnino non convenire, adhuc dicens: *Et omne, sic dicere, durum hoc angelicorum nominum theatrum.* Hoc est: Et si eidem videtur de sacris compositionibus sic dicendum: omne hoc angelicorum nominum theatrum durum et inconveniens est sanctis intellectibus, et plus theatra et monstruosa figmenta, quam supercaelestium essentiarum significativa iudicanda sunt. Angelicorum autem nominum dicit, hoc est, angelicarum imaginum nominibus praetitulatur. *Et debuisse, ait, theologos ad corpoream facturam universaliter incorporalium venientes, propriis et, quantum possibile, cognatis reformare et manifestare figurationibus ex apud nos pretiosissimis et immaterialibus quomodo et supereminentibus essentialibus.*

A Et si ille, qui sanctae Scripturae imaginationes sanctis intellectibus angelicis inconvenientes esse existimat, theologos, perfectos videlicet, dum ex altitudine divinae contemplationis descendunt ad corpoream facturam, corporibus videlicet similes, universaliter incorporalium, hoc est, omnino incorporalium virtutum, volentes in quibusdam similitudinibus rerum sensibilibus, quod sensum superat, significare, debuisse ea, incorporalia scilicet, propriis et, quantum possibile eis theologis esset, cognatis, hoc est connaturalibus figurationibus formare. Vacat enim *re* in hoc loco, et pro formare reformare posuit. Formare quidem prius, in spiritibus suis, in quibus primordialiter veluti visibiles angelicarum virtutum species administratione divini motus figurantur; posterius vero manifestare, divinis videlicet scriptis ad nostram animum erudiendum mundare. Non ex vilius materialium rerum formis, verbi gratia, hominis, leonis, ceterorumque speciebus animalium, quae de terrena humilique hac fragili materia condita sunt, non ex his, inquam, theologo debuissent incorporalium similitudines facere. Ipsi siquidem prophetis deputat visiones, quas angeli in spiritibus eorum describunt, sed ex his, quae nos existimamus pretiosissima ac veluti immaterialia, ex aetherea videlicet igneaeque natura, atque caelesti, quae supercaelestibus substantiis proxima atque vicina est in tantum, ut non immerito spiritus vocitetur, quoniam incorporalibus non incongrue spiritibus similis est. Quomodo et supereminentibus essentialibus, velut expressius transfertur, quomodo et supereminentium essentialium, eo scilicet modo, quo supereminentium essentialium imagines fieri oportet. Propterea sequitur: *Et non caelestibus et deformibus simplicitatibus terrenas novissimas circumpositas multiformitates.* Ac si diceret, non debere theologos caelestibus terrenas, et deformibus vilissimas totiusque creaturae extremas, et simplicibus compositas assimilare multiformitates. Debuerant enim caelestes per caelestia, deformes per summas hujus mundi naturas, simplicitates simplicium per simplicia elementa significare. *Hoc quidem et nostrum sublimius futurum esset.* Veluti diceret: Si hoc theologo fecissent, id est, si ex sublimibus hujus mundi naturis sublimes imaginarent intellectus, futuram esset profecto, nostrum animum sublimius in cognitionem rerum intelligibilium exaltari. *Et supermundanas manifestationes non deduceret in inconvenientes dissimilitudines,* velut expressius potest transferri: in obscuras dissimilitudines. Hoc est: non solum esset futurum,

VARIAE LECTIONES.

¹ AC nec. ² B Ipsas. ³ B tongissime, C legitimeque. ⁴ Sic AB, C a sanctorum. ⁵ Sic ABC, supple aiunt. ⁶ arbitrentur om. ABC, addidi ex conj. ⁷ Corr. B', ABC moribus. ⁸ Sic AB, C multas in uno conformans. ⁹ B corpoream figuram facturam. ¹⁰ B supra scr. est. ¹¹ Sic C et corr. B', AB cognatis. ¹² B' in corporibus. ¹³ Sic C et corr. B', AB cognatis. ¹⁴ B' supra scr. reformare. ¹⁵ Sic C et corr. B' Abrocacat. ¹⁶ Sic C, A amministrationem, B aministrat.onem (punct. B' adj. videtur.) ¹⁷ B rad. corr. ac. ¹⁸ B' marg. adscr. De prophetia. ¹⁹ Et super B om., B' marg. adscr. ²⁰ B creaturās. ²¹ Sic C et corr. B', AB debuerat. ²² futurum om. B. ²³ Sic rad. corr. B', A B deduceret inconvenientes; C in convenientes.

sublimius animum nostrum ascendere, insuper etiam A
supermundanas manifestationes, hoc est, supermundanarum virtutum imaginationes non deduceret in incongruas et tenebrosas dissimilitudines. Sequitur: *Hoc etiam in divinis illegitime non injuriam faceret virtutes.* Hoc ipsum, inquit, quod dixi debere theologos describere, non faceret ¹ injuste divinarum virtutem injuriam. Quae enim major injuria est, quam ut quis caelestes terrenis, divinos mortalibus, simplices compositis imaginibus signet ² intellectus. *Et aequae nostrum non seduceret ³ animum in ⁴ immundas ⁵ sese inserentem compositiones.* Ac si diceret: et idipsum similiter non deciperet nostrum animum, qui promptus est se ipsum inserere in immundas compositiones. Immundas autem dicit compositiones, aut quia ex animalium terrenorum similitudine fiunt, aut quia mixtum ex diversis formis diversorum animalium componuntur, vel certe quia ex immundis in ⁶ lege et ad vescendum prohibitis bestiis, ut sunt leones et equi, imaginantur. *Et fortassis etiam existimabuntur supercaelestia leonibus quibusdam et equinis multitudinibus repleri ⁷, et mugitibus laudum oratione, et volatili angelorum principum, et animalibus aliis, et materiis ignobilioribus, nunquam ad inconsequens et ignobile et passibile reclusa describendo per omnia deformes ⁸ clare manifestatorum eloquiorum similitudines.* Hoc est ⁹: fortassis etiam, quod gravissimum est, ab his, qui terrena solummodo sapiunt, et caelestia penitus ignorant, existimabuntur theologo supercaelestia non imaginibus, sed veris leonibus, veraque equorum multitudine replere, et mugientium horum *ὕμνων λογίας* ¹⁰, pro quo transtulimus laudem orationis; est enim hymnologia ¹¹ *ὕμνων λογία*, hoc est, laudum oratio vel laudatoria oratio, quasi in supercaelestibus sint boves, qui laterali mugitu Deum laudare possint, ac veluti ibi sint principatus angelorum, volatilium naturaliter formis circumscriptorum, animaliaque ¹² alia diversigena; ignobiles quoque materiae, quae de terra nascuntur, fortassis existimabuntur habitare supercaelestia, quod valde abominabile ¹³ est ab homine cogitari; tanquam ad id, quod incongruum est caelestibus habitatoribus, et ad id, quod ignobile ¹⁴ et passibile est, vile videlicet et mortale, reclusa, hoc est, patefacta ¹⁵ sint ¹⁶ supercaelestium virtutum habitacula; describendo, id est, dum theologo describunt, per omnia deformes ¹⁷, vel ut expressius transferretur per omnia dissimiles, similitudines in mani-

festativis ¹⁸ clare eloquiis, hoc est, in divinis eloquiis, in quibus clare et aperte non ipsi per se supercaelestes intellectus, sed eorum similitudines manifestantur. Ac per hoc, ne talia carnales animos deciperent, non debere theologo per tam viles vilium rerum imagines in visionibus suis caelestes virtutes figurare.

Hactenus ex persona reprehendentis theologos in divinis descriptionibus. Nunc autem convincit eum magister dicens: *Sed veritatis, ut existimo, inquisitio ostendit, eloquiorum sacratissimam sapientiam in animorum caelestium formationibus ¹⁹ utrumque valde providisse, ita ut neque in divinas, sic forsitan diceret quis, injuriam faceret virtutes, neque ²⁰ nos in viles passibiliter infingeret imaginum humilitates.* Ac si diceret: Non ita est, ut tu falso, quicumque es, prophetizas ²¹. Reprehendis visiones, sed, sicut existimo, et non fallor, veritatis inquisitio et inventio apertissime ostendit, sacratissimam sapientiam ²² divinorum eloquiorum, dum caelestium virtutum formas describit, haec duo bene providisse, ita ut neque ²³ in divinas, sic forsitan dixerit quis, sicut ego dico et omnis, quicumque recte intelligit, contumeliam faceret virtutes, neque animum nostrum passibiliter detineret in visibilibus humilibusque divinarum imaginum descriptionibus. Siquidem in quantum viles ex vilibus, humiles ex humilibus terrenisque animalibus imagines divinarum virtutum mystice finguntur, in tantum ipsae virtutes et laudantur et exaltantur. Nulla enim major laus est ea, quae ²⁴ ex contrariorum comparatione assumitur, vel certe divina per angelos administratio in visionibus propheticis non in materiales terrenasque species, sed earum caelestes et spirituales rationes contemplata est ²⁵. Saepe enim videmus in ²⁶ vilioribus animalium, fructuum, herbarum speciebus, quam in pulchrioribus majorem virtutem sapientes laudare. Quid enim vilis est grano sinapeo, aut quid pretiosius virtute illius, quandoquidem et catholicae fidei nec non et ipsi Christo ²⁷ comparatur, ut evangelica ²⁸ docet parabola! Quibus autem causis informes intellectus et carentes omni figura per formas atque figuras ad nos erudiendos imaginantur, consequenter subjungitur: *Quia ²⁹ quidem ³⁰ enim, inquit, pulchre procuratae sunt informium formae et figurae carentium figuris, non unam causam diceret ³¹ quis esse nostram analogiam, non valentem immediate ³² in invisibiles extendi contemplationes, et desiderantem proprias et connaturales reductiones, quae*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C et rad. corr. B', A *facere*. ² Emend.; ABC *signat*. ³ B *subduceret*. ⁴ In om. A. ⁵ C *in mundas*.
⁶ Sic AC, B ⁱⁿ ^{ex} B' corr. *replere*. ⁷ B' corr. *difformes*, C *deiformes*. ⁸ *est* om. ABC, addidi ex conj. ⁹ B' marg. adscr. i. e., *ymnologia*. ¹⁰ AB *ymnologia*. ¹¹ B *animalia*. ¹² AB *abominabile*, sic ubique. ¹³ Sic C, A *ignorabile*, B *ignorable* (punct. B' adj. videtur). ¹⁴ Sic C et corr. B', AB *patefactae*. ¹⁵ B *sunt*. ¹⁶ B' corr. *difformes*. ¹⁷ Rad. corr. B', AB *manifestatoris*, C *manifestatoriis*. ¹⁸ *In animorum caelestium formationibus* om., supplevi ex vers. ¹⁹ B *Nec*. ²⁰ ABC *propheticas*. ²¹ *sapientiam* om. B, C habet *sapientiam virtutum* divinorum eloquiorum cet. ²² *ita ut neque* om. AB, marg. adscr. B', C *ut neque* (ita om.) ²³ A *aeque*. ²⁴ B *contemplationes* pro *io* supra adscriptum erat *u*, quo postea craso B' corr. *contemplationes*. ²⁵ In om. A. ²⁶ Christo om. B. ²⁷ B *evangelista*. ²⁸ B' corr. *gnod*. ²⁹ Emend., A *quidam*, B *quidam* (punct. B' adj.). ³⁰ B' corr. *dixerit*. ³¹ A B *in medietate*, B' corr. *immediate*.

possibiles nobis formationes praetendunt informium A supernaturaliumque ¹ speculationum ². Ac si dice- ret: Nemo recte intelligentium dixerit, unam singularioremque procuratarum ³ formarum et figurarum ⁴ informium intellectuum, carentiumque figuris causam esse, nostram videlicet proportionem adhuc infirmam et mortalem, ac per hoc non valentem absque aliqua medietate interposita ad invisibiles divinatorum animorum ascendere contemplationes. Semper desiderat ⁵ proprias et connaturales sibi sensibilibus imaginum manuductiones, quae cum sint possibiles nobis ad cognitionem, praetendunt, hoc est, prius nobis ostendunt formationes, imagines profecto, informium, carentium videlicet forma, supernaturaliumque cogitationibusque ⁶ gravatarum ⁷ speculationum ⁸, divinatorum scilicet animorum, quos non immerito speculationes appellat, quia non aliter nisi gnostica ⁹ summae contemplationis virtute intelligi possunt. Non igitur haec sola causa est prophetarum imaginationum; nam et altera non inferior, fortassis autem et superior causa adducitur, quam subsequenter connectit, dicens: *Sed quia et hoc mysticis eloquiis est decentissimum, per incomprehensibilia divina aenigmata occultare, et ¹⁰ inviam multis ponere sacram abditamque supermundanorum intellectuum veritatem. Est, inquit, altera causa sanctarum in Scripturis divinis descriptionum ¹¹ decentissima convenientissimaque ¹² divinatorum eloquiorum mysteriis. Et ea est, sacram secretamque veritatem supermundanorum spirituum occultare, inviamque multis ponere per incomprehensibilia et divina aenigmata, hoc est, per difficultissimas et inaccessibiles divinas obscuritates his, qui indigni sunt pura caelestium virtutum cognitione.*

Est igitur honestissima causa obscuritatis incomprehensibilium divinae Scripturae formationum, occultam facere inviamque multis pollutis animis arcanam ¹³ angelicorum animorum veritatem. Et cur hoc? Audi quod sequitur: *Est enim non omnis sacer, neque omnium, ut eloquia aiunt, scientia. Veluti aperte diceret: Propterea decebat mystica eloquia veritatem supermundanorum ¹⁴ intellectuum per aenigmata occultare, inviamque abditamque ponere, quia non omnis humanus animus ¹⁵ purus et sanctificatus est, veritatisque contemplatione*

VARIAE LECTIONES.

¹ B *supernaturaliterque*, B' corr. *supernaturaliumque*. ² Emend., ABC *speculationem*. ³ Sic corr. videtur B', ABC *procuraturam*. ⁴ *formarum et figurarum* om. B. ⁵ B' supra adscr. *quae semper desiderat*; C *semper considerantem*. ⁶ BC *cogitationibus*, B' corr. *cognitionibus*. ⁷ Conj., ABC *gravatam*, B' litteras *ra* punctis insignivit et supra *ua* posuit signum, quasi legisset *graveratam*. ⁸ B' corr. *speculationem*. ⁹ B *gnostica* (punct. B' adj. videtur). ¹⁰ B' marg. adscr. *Quare sacra Scriptura figurative et parabolice loquitur, et hoc idem dicit ista glossa Jo. Scoti et Jo. Sarraceni*. ¹¹ Sic C, AB *descriptionem*. ¹² B *convenientissima*, B' supra adscr. et *convenientissima*. C *et convenientissima*. ¹³ B *archanam*, sic B semper, A saepe. ¹⁴ A *mundanorum*. ¹⁵ *Animus* om. AB, habet C et ad marg. adscr. B'. ¹⁶ B *scripturae perhibent*, C *ut prohibent divinae scripture*. ¹⁷ B *multi volen iae*, C *malivolentiae*. ¹⁸ B *dictum*. ¹⁹ C *in aenigmate*, B' supra adscr. *in enigmate*. ²⁰ et om. C; pro *habet* et B' rad. corr. *habet*. ²¹ Sic C et corr. B', A *circumscriptis*, B habuisse videtur *circumscripti*. ²² Corr. B', AB *eumque*. ²³ C *eos significativas* (que qui om.) ²⁴ Sic C et corr. B', AB *descriptis*. ²⁵ A *deformes causas deformes*, B *deformes causas deiformes* (punct. et i supra adscript. B' adj. videtur). ²⁶ Rad. corr. B', AB *depositionibus*. ²⁷ C *Ac si diceret: Si quis*. ²⁸ B *in nostra causa scriptura*. ²⁹ B' supra adscr. *est*. ³⁰ Ex textu versionis; AB *qui sic*, B' supra adscr. *est*.

ma decoretur, ¹ absolutis quibusdam convenientibusque ² imaginationibus ³ formatur, ut est in Propheta: « Vidi Dominum sedentem super solium », et in Apocalypsi: « Mulier amicta sole, et luna sub pedibus ejus ». Haec quippe humanis rationibus spiritualiumque animae ornamentorum similitudinibus assumpta sunt. Alter vero, qui bestiarum ferocium superbarumque ⁴, ut leonis et equi, seu turpium, ut ursi et vermis, seu, quod longissime putatur distare, insanientium hominum, ut David in porta Geth, aut temulentorum, ut Noe et Loth, aut furibundorum, ut ⁵ saepissime legitur: « Iratus est Dominus », et « exarsit furor ejus », ceterorumque horum similium configurationibus fingitur. Huc etiam accedit formarum confusio, dum in una eademque imagine species ⁶ humana, vitulina, aquilina monstruose miscetur, quod omnino absolutis naturalibusque formis contrarium perspicitur. Et prioris quidem modi paradigmata subjungit dicens:

§ 3. Itaque colendam *superessentialis thearchias* ⁷ beatitudinem *manifestativorum eloquiorum mysticae traditiones aliquando quidem ut rationem et intellectum et essentiam laudant, divinam rationalitatem et sapientiam ejus declarantes, et vere existentem subsistentiam, et eorum quae sunt subsistentiae causam veram* ⁸, et quasi lumen eam reformant, et vitam rocant. Colenda, inquit, et adoranda beatitudo *thearchias* ⁹, hoc est, summae Deitatis, quae superat omnes essentias, in traditionibus mysticis divinorum eloquiorum, quae intelligibiles virtutes quibusdamfigurationibus manifestant, saepe quidem laudatur in figura rationis ¹⁰ et intellectus et essentiae, dum superat omnem rationem et sapientiam, quam in hoc loco intellectum nominat. Omnis quidem intellectus, qui veritatem intelligit, sapientia est. Essentia dicitur, et quasi lumen formatur, subsistens, et plus quam existentia et substantia, quoniam eorum, quae sunt, subsistentiae vera et incommutabilis ¹¹ causa est. Essentia dicitur, et quasi lumen formatur, et veluti vita vocatur, dum sit super omne lumen et super omnem vitam totius luminis et vitae fons inexhaustus. Et hae sunt mirabiles et supermateriales formae ipsius principalis Deitatis, et supercaelestium virtutum quae circa eam sunt. Quod consequenter adjungit dicens: *Tantis mirabilibus reformationibus gloriosioribus quidem existentibus, et materiales formationes excellere quoquo modo probatis, deficientibus et sic thearchica* ¹² ad veritatem similitudine. Tales sunt, inquit, tantae, et tam magnae mirabiles formae, quae gloriosiores existunt, omnesque materiales formationes et imaginationes superare et

A excellere qualicumque modo probantur, hoc est, laudantur, deficiunt tamen, etiamsi ¹³ sic excellentes et supermateriales sint, divina ¹⁴ similitudine, hoc est, divinam similitudinem ipsius non attingunt, dum veritas consulitur. Et hoc est quod sequitur: *Est enim super omnem essentiam et vitam, nullo quidem ipsam* ¹⁵ lumine caracterizante, hoc est, figurante, seu formante, *omnique ratione et intellectu similitudine ipsius incomparabiliter derelictis*; id est, dum omnis ratio et intellectus similitudine ipsius alienatur. Nulla siquidem ratio vel intellectus est, qui ¹⁶ similitudinem ipsius, quoniam incomparabilis est, possit attingere. Deseritur enim et vilescit omnis creatura visibilis et invisibilis, dum comparatur summae et supernaturali naturae, quae super omnia est.

B . Sequitur secundus formationis modus, qui omnino inconsequens et indecorus, hoc est, inconveniens divinis virtutibus et deformis esse videtur. *Aliquando vero dissimilibus manifestationibus ab ipsis eloquiis supermundane laudatur, eam invisibilem, et infinitam, incomprehensibilemque vocantibus, et ea* ¹⁷, ex quibus, non quid est, sed quid non est, significatur. Secundus, inquit, modus divinarum manifestationum, quibus in divinis Scripturis superessentialis Divinitas supra omnem mundum ¹⁸ laudatur ¹⁹, duplex est. Aut enim per dissimiles formas et inconvenientes longissimeque ab ipsa, ut praediximus, distantes imaginatur ²⁰, aut per ea, ex quibus non quid est, sed quid non est, significatur, innuitur, dum invisibilis et infinita et incomprehensibilis vocatur. Siquidem dum summam Deitatem et bonitatem invisibilem et infinitam et incomprehensibilem divina vocat Scriptura, non quid ipsa est significat; non enim invisibilitas et infinitas et incomprehensibilitas essentia ipsius est, sed, quid non est, ostendit. Non est enim visibilis, neque finita, neque comprehensibilis. Et quoniam duplex ²¹ divinae significationis ratio est: aut enim affirmative significatur ²², verbi gratia, dum de ipsa praedicatur: essentia est, seu bonitas, seu vita, seu sapientia, seu veritas, ceteraque similium virtutum ²³ nomina, quae divinae altitudini atque subsistentiae convenientissima esse videntur; aut negative, ut cum ²⁴ dicitur invisibilis, infinita, incomprehensibilis, invia, et investigabilis, ceteraque, quae de ipsa per negationem pronuntiantur. Propterea subjicit ²⁵: *Hoc enim, ut aestimo, potentius est in ipsa*. Aestimo, inquit, hanc rationem, quae est negativa, potentiosem et convenientiorem in ipsa, hoc est, in ipsius summae deitatis significatione, dum a nobis colitur et adoratur. Validius quippe et propinquius veritas ineffabilis et divina existentia negative, quam affirmative insinuat. Et

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic ABC. ² B convenientibus. ³ B imaginibus. ⁴ Sic C et corr. B, AB superborumque. ⁵ Sic C; ut om. AB, supra adscr. B. ⁶ species om. B. ⁷ B *thearchias*, B marg. adscr. i. e. *thearchiae*. ⁸ B *veram causam*. ⁹ B *thearchias* (punct. adj. B et ad marg. adscr. i. e. *ierarchiae*). ¹⁰ Corr. B, AB in *figurationibus*. ¹¹ Sic AB, C et incommutabilis. ¹² Corr., AB *thearchia*, C *thearchie*. ¹³ Emend., A B et jam si, C et. ¹⁴ B marg. adscr. *thearcica*. ¹⁵ Sic C, AB *ipso*. ¹⁶ A *quis*. ¹⁷ B supra adscr. *ver ea*. ¹⁸ mundum om. B. ¹⁹ B ad marg. adscr. *creaturam*. ²⁰ A *imaginantur*, B, *imaginantur* (punct. adj. B). C *imagentur*. ²¹ A *duplex*. ²² B *significatur affirmative*. ²³ B *virtutum similium*. ²⁴ B *dum*. ²⁵ Sic ABC.

hoc est quod sequitur: *quoniam quidem, ut occulta et sacerdotalis traditio subintroduxit, non esse secundum quid eorum, quae sunt, eam vere dicimus, ignoramus autem superessentialem ipsius et invisibilem et ineffabilem infinalitatem*¹. Ac si diceret: Propterea negativa ratio in divinis significationibus praepositur affirmativae, quoniam vere dicimus ipsam Deitatem, quae supereminet omnia, non esse aliquid eorum quae sunt, et ignoramus, quid ipsa sit ipsius superessentialitas et invisibilitas et ineffabilitas et infinalitas; non autem vere dicimus, dum aliquid eorum, quae sunt, esse² eam affirmamus. Nulla siquidem essentia est, nullaque bonitas, quia superessentialis est, et plus quam bonitas, et super omne, quod dicitur et intelligitur, exaltata est. Et propterea subjungit: *Si igitur depulsiones*³ *in divinis verae, intentiones*⁴ *vero incompactae, obscuritati arcanorum*⁵ *magis apta est per dissimiles reformationes manifestatio*. Si, inquit, depulsiones, hoc est negationes, quas Graeci ἀποβάσεις⁶ vocant, in divinis significationibus verae sunt⁷, non autem intentiones, affirmationes videlicet, quas καταβάσεις⁸ dicunt, eisdem divinis significationibus compactae et convenientes sunt. Vere enim negatur Deus aliquid eorum, quae sunt, non autem vere aliquid eorum praedicatur esse, quoniam super omnia superessentialiter ab omnibus removetur. Profecto obscuritati arcanorum, hoc est, ineffabilem multo aptior⁹ est per dissimiles formationes, quam¹⁰ per similes¹¹ manifestatio¹². Ac si diceret: Si vera est negatio in divinis rebus, non autem vera sed metaphorica affirmatio¹³; vere enim dicitur Deus invisibilis, non autem visibilis vere ac proprie dicitur, similiter inspicuus, incomprehensibilis vere de eo praedicatur, quibus vero et comprehensibilis non proprie, sed modo quodam loquendi: quid mirum, si naturalibus simplicibusque formis longe dissimiles, mixtae, confusae, deformesque plus ad divina et ineffabilia valeant significanda, quam absolutae, et¹⁴ simplices, omnique confusione carentes naturalium formarum imaginationes. Et ut planius dicam, plus intelligo Deum, dum audio de ipso praedicantem: essentia non est, bonitas non est, quoniam superessentialis est, et plus quam bonus, quam dum audio: essentia est, bonitas est. Hoc enim Deum inter omnia connumerat, illud autem super omnia ipsum exaltat. Eadem ratione dum in sanctis visionibus sanctorum prophetarum lego humanam effigiem pulchram, absolutam, omnimo-

disque naturalem in significatione ipsius, qui super omnem formam et figuram in seipso absque forma subsistit et figura, plus possum decipi, ut existimem, Deum, ipsum incircumscriptum, humana¹⁵ effigie circumscribi, et invisibilem et ineffabilem [videri],¹⁶ ac de eo aliquid¹⁷ fari. Dum vero in eisdem visionibus pennati hominis ac volitantis imaginem invenio in significatione caelestium virtutum seu ipsius Divinitatis, veluti celeri volatu omnia penetrantis, non facile fallor, quoniam in natura rerum visibilium pennatum hominem et volitantem nec vidi, nec legi, nec audivi. Est enim monstruosum et omnino ab humana natura¹⁸ alienum. Nam et poetica signenta in falsissima fabula de volatu Daedali non ausa sunt¹⁹ fingere plumas et alas ac corpore ipsius hominis naturaliter crevisse; incredibile enim esset et deformis. Ac per hoc citius adducor ad negandum, tali imagine omnino divinas virtutes ipsamque Deum circumscribi et deformiter formari; omne siquidem, quod contra naturam est, turpe atque²⁰ deformis est; quam ad consequendum, tales figuras naturaliter in caelestibus esse. Et continuo nulla mora interstante²¹ perspicio, illas imaginationes divinae Scripturae significativas esse naturalium rerum, simplicium quidem, omnique forma atque figura sensibili circumscriptaque carentium, non autem ipsas naturas, quae istis significationibus ad purgandas nostras terrenas cogitationes intimantur. Sicut itaque negatio affirmationi praepositur in significationibus²², ita inconveniens atque deformis species formosis convenientibusque praeponuntur imaginationibus manifestationibusque divinarum rerum, seu sensus corporeos, ut sunt angelicae virtutes, seu omnem intellectum, ut est ipsa Divinitas, ineffabiliter superantium. Et quod de effigie volatilis²³ hominis diximus, ipsum de lepna vituloque pennoso, item de aquila humana vultu configurata, ceterisque confatis figuris, seu in eodem genere superfluis, ut animalia illa senas alas habentia, est intelligendum. Et cum haec omnia naturales abnegant formae, ita caelestium virtutes his omnibus²⁴ speciebus carere caelestissime insinuant. Sequitur: *Et nunc itaque non turpes, velut expresse transfertur postremae*²⁵, *replent caelestes ornatus eloquiorum sacrae descriptione, dissimilibus eos formarum facturis manifestantes, et per has ostendentes materialibus*²⁶ *simul omnibus supermundalium excellentias*. Breviter concludit, quae hactenus²⁷ praedixit, convincens eos, qui carnaliter divina cogitant, existimantes

VARIAE LECTIOES.

¹ ABC et ineffabilem et infinalitatem. ² Aliquid esse eorum quae sunt esse. ³ B' supra scr. negationes. ⁴ B' supra scr. affirmationes. ⁵ B archan^{orum} itati obscuritati. ⁶ B' marg. adscr. i. e. apofales.

⁷ Sic C et rad. corr. B', AB vere sunt. ⁸ B' marg. adscr. cataphases. ⁹ Corr. B' ABC altior. ¹⁰ I plusquam. ¹¹ Sic C, A dissimiles, B dissimiles (punct. B' adj. videtur). ¹² Sic C, A manifestationes, B manifestationes (punct. B' adj. videtur). ¹³ Sic C, AB firmatio, B' supra adscr. affirmatio. ¹⁴ B ac. ¹⁵ B et humana (ei fortasse B' addidit). ¹⁶ Videri om. ABC, addidi ex conj. ¹⁷ Sic C et corr. B', A inquit, B inquit. ¹⁸ Natura om. B, B' ad marg. adscr. ¹⁹ Sic C, B ausa sum, B' corr. ausus sum. ²⁰ B ac. ²¹ A instante, C interstante. ²² Ad purgandas—significationibus om. B. ²³ B volatis, B' corr. volantis. ²⁴ Sic C, A hominibus, B hominibus (num puncta B' adjecerit, dubium est). ²⁵ B' marg. adscr. materialibus, ²⁶ B' supra adscr. a materialibus. ²⁷ A actenus.

ca sensibilibus formis, sive absolutis, modumque naturae non excedentibus, sive confusis, sive superfluis, ut superius dictum est, circumscribi, similiter et eos, qui imagines quidem significativas esse recipiunt, angelicae tamen et supereminentis naturae dignitate indignas arbitrantur, deridens, nec non et eos, qui spiritualium imaginationum causas turpes et irrationabiles autemant, refutans. Et hoc est quod ait: Et nunc itaque, jam videlicet, considerata veritate divinaque sapientia consulta, non replent, ut insipientes existimant¹, materialibus sacrae descriptione, sanctae scilicet imaginationes, sanctorum eloquiorum caelestes ornatus, dum eos dissimilibus sibi formis manifestant, et per eas, dissimiles videlicet² formas, super omnes simul materiales species supermundalium virtutum altitudines ostendunt. Hac autem controversia finita, ad laudem dissimilium similitudinum convertit sermonem et ait: Quia vero et nostrum animum reducunt magis dissimiles, velut significantius transfertur obscurae, similitudines³, non aestimo quemquam bene sapientiam⁴ contradicere. Non arbitror, inquit, ullum eorum⁵, qui sapiunt, contradicere⁶ mihi dicenti, dissimiles vel obscuras⁷ similitudines magis quam similes et apertas animum nostrum reducere in veram caelestium virtutum contemplationem. Quod etiam ratione subnexa suadet dicens: In quidem enim pretiosioribus sacris formationibus consequens est seduci auriformes quasdam aestimantes⁸ esse caelestes essentias, et quosdam viros fulgureos, decora indutos vestimenta, candide et ignee innocueque resplendentes, et⁹ quibuscunque aliis similibus imaginatis formis theologia caelestes figuravit intellectus. In pretiosis, inquit, hoc est, pulchris naturaeque similibus sanctis imaginationibus facillime possunt seduci, qui existimant, caelestes substantias aureas habere formas, et quosdam viros luculentos ibi esse, qui pulchra induti sunt vestimenta, quique¹⁰ candido colore et igneo, innocue tamen resplendent¹¹, aliasque similes imaginatas formas humanorum corporum configurationibus similes habitare caelestia fungunt, spiritualium et invisibilium virtutum intelligibiles naturaliter substitutiones nec recte cogitare, nec pure cognoscere valentes, et, quod est miserabilius¹², vix in humana multitudine paucissimus sapientum numerus invenitur, qui tali errore seduci non possit, falsa pro veris approbare respiciens. Sequitur: Quod quidem ne paterentur, qui nihil visibilibus bonis¹³ altius intelligunt, sancta theologorum restitutiva¹⁴ sapientia, et¹⁵ ad inde-

A coras similitudines mirabiliter descendit. Ne illud, inquit, simplices imprudentesque fidelium animae paterentur, hoc est, incircumsriptos¹⁶ spiritus caelestium virtutum aureis quibusdam formis pulchrisque humani corporis, membrorum, armorum circumsriptos, pretiosissimaeque vestimenta indutos, falsis suis phantasiis deceptae, occasiones etiam ex¹⁷ propheticis visionibus accipientes, existimarent, seque ipsas seducerent, abominabiliaque idola, longe divinis intellectibus remota, in suis cogitationibus¹⁸lingerent, sapientissima theologia, humanae insipientiae consulens, etiam ad deformium formarum dissimiles imaginationes descendit, quas nec natura visibilium rerum¹⁹ recipit, nec invisibilium sublimitas omnino sibi convenire permittit. Ac si aperte ipsa sancta theologia clamaret: quemadmodum tales deformes inhonestaeque imaginationes²⁰, quas naturalis simplicitas respuit, et pulchritudo deridet caelestium intellectuum²¹, ineffabili sinceritate et incomprehensibili uniformitate²² refelluntur, quamvis in figuris eorum tenebrosissimis apparuerunt: ita, et non aliter, formosissimae imagines illae²³, quae humanae dignitati putantur congruere, ab eorundem intellectuum²⁴ purissima incircumscriptaque subsistentia universaliter removentur. Has siquidem omnes sacrasfigurationes divinae Scripturae²⁵ significativas esse, non autem substantivas²⁶, verissima veritatis speculatio acclamat. Non concedens²⁷ materiale nostrum in turpibus imaginibus manens requiescere. Non concedens, inquit, theologia, materiale nostrum, hoc est, nostrum²⁸ animum rebus materialibus promptissimum se inserere, in turpibus imaginibus manendo²⁹ requiescere, inque eis finem cogitationis ponere, ad obscuras indecorasque similitudines pervenit. In Graeco³⁰ scriptum est: προσὸν ἡμῶν, id est, materiale nostrum, omne videlicet, quod in nostra anima ad similitudinem materialis nostri³¹ corporis facillime inclinatur, inque amorem rerum visibilium irrationabiliter flectitur. Purgans vero sursum versus animam, et suggerens deformitate compositionum, tanquam neque justo neque³² vero probante esse, neque³³ valde materialibus, quia sic turpibus similia secundum veritatem sunt supercaelestia et divina spectacula³⁴. Hoc facit, inquit, provida theologia, purgans sursum versus animam, hoc est, superiorem partem animae rationalis, quae pars animus seu intellectus a sapientibus nominatur, ab omni falsorum phantasmatum contagione³⁵ mundans. Pro eo quod transtulimus « sursum versus animam », in Graeco scribitur « ἀνωρεπίς

VARIAE LECTIONES.

¹ A existimant, C estimant. ² B videlicet dissimiles. ³ Sic vers. et text. graec., AB similes. ⁴ A ullum eorum om. B. ⁵ contradicere om. B, ad marg. adscr. B. ⁶ A oscuras. ⁷ A aestimantis. ⁸ Sic versio et text. graec.; pro et A e; et om. B. ⁹ B quibus. ¹⁰ B resplend, B' corr. resplendentes. ¹¹ Sic C, B mirabilibus. ¹² B donis. ¹³ A institutiva. ¹⁴ B' supra. adscr. et iam. ¹⁵ A circumsriptos. ¹⁶ A in. ¹⁷ Sic C et corr. B'. AB cogitationes. ¹⁸ rerum om. B. ¹⁹ A cogitationes. ²⁰ B virtutum, corr. forte eadem m. intellectuum. ²¹ Corr. B', AB incomprehensibilium formitate. ²² B illae imagines. ²³ B intellectuum. ²⁴ B sacras scripturae divinaefigurationes. ²⁵ B substantias. ²⁶ Sic C, AB cedens, B' ad marg. adscr. con-cedens. ²⁷ nostrum om. B. ²⁸ B manens. ²⁹ B in iericho, B' pro iericho ad marg. adscr. graeco. ³⁰ Sic C et rad. corr. B', AB nostrae. ³¹ B nec. ³² B nec. ³³ Ex vers., ABC expectantula. ³⁴ B cogitatione.

της ψυχῆς), hoc est: quod sursum fertur in anima. Mens quippe, quae nostrae naturae sublissima pars est, sursum semper ad spiritualia naturali appetitu fertur. Hinc² ait Apostolus: (mente servo legi Dei, carne autem legi peccati); ideoque ipsa pars nostra³ divinae theologiae administratione purgatur, ut purgata in caelestium virtutum, ipsiusque causae omnium contemplationem apta fiat atque instructa. Et suggerens, velut proprie transfertur subpungens⁴ seu substimulans mentem, ipsa theologia per deformitatem compositionum, hoc est, per deformes imaginationum mixturas. Et hoc suggerit menti, quia, sicut insipientibus⁵ videtur, divina⁶ spectacula et supercaelestia similia sunt⁷ secundum veritatem turpibus imaginationibus. Neque justum neque verum hoc est, neque ulla justitia neque ulla veritas approbat, neque valde res ipsae materiales flunt incircumscribibilium⁸ spirituum⁹, similes¹⁰ sibi esse supercaelestes essentias approbant, magis autem suis speciebus respuunt. Naturaliter quippe materialia omnia in spiritualia transferri appetunt, spiritualia vero ad materialium humilem vilissimamque extremitatem inclinari nolunt, quoniam impossibile est. Possibile est namque inferiora ad superiora ascendere, descendere vero superiora ad inferiora naturali transmutatione, impossibile est. Et si quis dixerit: videtur¹¹ itaque beatus Dionysius argelicas virtutes omnino carere¹² corporibus praedictis rationibus [dicere]¹³. Cui breviter est¹⁴ respondendum. Terrena materialiaque¹⁵ corpora mortalia, corruptibilia, membrorum¹⁶ compositionibus distincta, sensibilibus¹⁷ formis localibusque spatiis circumscripta, temporibus mutabilia, seu horum omnium imagines, sive¹⁸ interius in phantasiis¹⁹ memoriae, sive exterius in sensuum impressione²⁰, divinos animos habere penitus denegat. Spiritualia autem corpora simplicia, nullis formarum sensibilibus²¹ lineamentis²² coartata²³, ipsis divinis animis simillima et convenientissima possidere eos non solum non denegat, verum etiam affirmat. In quibus, caelestibus videlicet subtilissimisque suis corporibus, humanis obtutibus saepe visibiliter apparere, ut Abraham et Tobiae, transmutantes invisibiles et incircumscriptas suorum spiritualium corporum qualitates in quascunque formas visibiles, in quibus hominibus se manifestare velint.

Hactenus de provida erga purgationem nostri animi

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C, A naturalia, B naturalia (punct. adj. B'). ² B Nunc. ³ B nostra est. ⁴ Corr. B' (B scripsisse videtur subpungens), A subjungens, C subpungens. ⁵ Sic C, B insipientibus; B' ad marg. corr. insipientibus. ⁶ B' supra adsc. quod divina. ⁷ B rad. corr. sint. ⁸ A incircumscriptum, B videtur habuisse incircumscriptum, sed rad. corr. incircumscriptum, B' supra adsc. corr. incircumscribibilium, C incircumscriptorum. ⁹ spirituum om. B. ¹⁰ Coni., ABC. similia. ¹¹ B' marg. adsc. utrum angeli habeant corpora. ¹² Sic ABC. ¹³ dicere om., additi ex conii. ¹⁴ Est om. A. ¹⁵ B materialia. ¹⁶ B membrorumque. ¹⁷ B sensibus, B' supra adsc. -li. ¹⁸ B seu. ¹⁹ B exterius phantasias. ²⁰ B in sensuum impressionem. ²¹ B. sensilium, B' corr. sensibilium. ²² ABC lineamentis. ²³ ABC coartata. ²⁴ B reformationes. ²⁵ Sic ad marg. corr. B'; A veteris, B veteris (punct. subj. B'). ²⁶ B inquit nos. ²⁷ B sed. ²⁸ Sic AB. ²⁹ B similes, B supra. adsc. dis-. ³⁰ Sic C, AB bona si in materialibus, B corr. bonas si in materialium. ³¹ A rationalis.

A theologia per descensionem ad humillimas et confusas inhonestasque materialium rerum conformationes²⁴, quibus divini animi significantur. Nunc vero tractare incipit, quod non sine ratione divina theologia similitudines rerum invisibilium ex omni visibili creatura sumpserit. Propterea sequitur: Sed itaque et hoc intelligere oportet, nihil eorum, quae sunt, esse universaliter boni participatione privatum, siquidem, ut eloquiorum veritas²⁵ ait, omnia bona valde. Oportet nos, inquit, ²⁶ intelligere, quod nulla creatura est, quae omnino juxta suam analogiam participatione summi boni privetur. Ait enim Scriptura: (et vidit Deus, et ecce omnia bona valde). Et ²⁷ si ita est, quid mirum, si in rebus materialibus speculationis intelligibilium occasio sumatur, ut, quoniam omnia summum bonum participant, ex similitudine inferiorum bonorum ad cognitionem summum humanus animus possit ascendere? Et hoc est quod sequitur:

§ 4. Est ergo ex omnibus intelligere bonas speculationes, et invisibilium et intellectualibus ex materiis²⁸ reformare dictas dissimiles²⁹ similitudines, a se modo intellectualibus habentibus, quae sensibilibus aliter distributa sunt. Si, inquit, omnia summi boni participantia sunt, oportet profecto ex omnibus intelligere, hoc est, in omnibus materialibus coascari bonas immaterialium³⁰ contemplationes, et ex materiis sensibilibus forinare praedictas dissimiles similitudines, ut per eas invisibiles et intellectuales intelligantur virtutes, dum non eodem, sed altero modo intelligibilium virtus et sensibilibus natura perspicitur. Quod consequenter subnectit dicens: Et enim furor irrationabilibus quidem ex passibili motu inest, et omni irrationabilitate est repletus furibundus eorum motus; sed in intellectualibus altero modo oportet irascibile intelligere. Furor, inquit, et ira bestii ratione carentibus ex passibili, naturali tamen motu, vel, sicut in Graeco scribitur, εἰς ἄμπαθούς ὀρμηῆς, ex passibili impetu vel cupiditate, insita sunt, irrationabilisque eorum motus plenus est irae atque furoris, ut in leonibus ceterisque feris ferocibus, quarum furibunda rabies vix domari potest. Non tamen in eis tales motus reprehenduntur, quoniam naturales sunt, et sine quibus naturae proprietates ipsarum bestiarum perfecta esse non potest; mitis enim leo leo non est; sed dum talis impetus furoris et irae sive de Deo, sive de intellectuali, sive rationali³¹ sapientia, tamen creatura, praedi-

caetur, altera ratione, quam in bestiis perspicitur, A oportet intelligi. Propterea sequitur: *Declarans, ut aestimo, eorum virilem rationabilitatem¹ et immitem quietem in divinis et immutabilibus fundamentis.* Furor itaque et ira, dum de intellectualibus leguntur naturis, non ferozem impetum, sed quadam similitudine virilem fortemque rationabilitatem, et immitem², hoc est irreprehensibilem³, quietem⁴ in divinis ac semper manentibus essentiis, declarat⁵, ut⁶ quadam pulcherrima metaphora furor in bestia, irrationabilis videlicet motus, rationabilis vigor et⁷ fortitudo in natura intelligibili accipitur, et bestialis⁸ ira irreprehensibilem⁹ quietem divini animi in divinis collocationibus, quae semper et incommutabiliter manent. Est igitur furor irrationabilis rationabilis fortitudinis imago¹⁰; est ira¹¹ feralisque impetus¹² intelligibilium animorum in divina¹³ severitate inque immutabili amore iustitiae immitis irreprehensibilisque¹⁴ absque ulla adulatione perpetuae quietudinis symbolum. Videsne quomodo inferiora bona, quae ex participatione summi boni¹⁵ proveniunt, primaque¹⁶ bona, summoque bono proxima imaginantur¹⁷? Et ne mireris¹⁸, quod beatus magister ἀμιδαντος ἔχει, hoc est, immitem quietem in divinis et immutabilibus fundamentis dixerit. Immitis¹⁹ enim quies est severa et inflexibilis in amore caelestium virtutum incommutabilisque possessio. Nec resistit, quod ait Dominus: « Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram ». Necesse est enim, eos, qui mites sunt in malo, hoc est, totius malitiae expertes, immites fieri in bono, in bonarum videlicet virtutum²⁰ severa diligentique custodia, earumque zelo laudabili ira commotos, adversus²¹ omnia vitia²² pugnare non desinentes, ²³ vigilique semper animo, ne aliquo praevalent, in pace virtutum, quas custodiunt, quiescentes. Hinc apostolus dicit²⁴: « Irascimini et nolite peccare ». Et alibi de furore spirituali atque superbia²⁵ laudabili praecipit: « Quae sursum sunt sapite, non quae super terram ». Sequitur: *Eodem modo concupiscentiam quidem esse dicimus in irrationabilibus inconsultam quandam et materialem ex naturali motu aut consuetudine in mutabilibus²⁶ incontinentem ingentem²⁷ passibilitatem, et irrationabilem corporalis voluptatis²⁸ continuitatem, simul omne animal compellentis in secundum sensum concupiscibile.* Brevem quaerit

explanationem. Ait enim: Simili modo, hoc est, quemadmodum de furore, ista, quae²⁹ diximus, de concupiscentia quoque irrationabilium animalium dicere debemus. Nihil aliud quippe est concupiscentia irrationabilium, nisi inconsulta, absque rationabili videlicet consilio, et materialis ingentia passibilitas, quae ex naturali motu seu frequenti³⁰ consuetudine, sine ulla continentia, in rerum mutabilium impatienti amore³¹ nascitur, et irrationabilis corporeae libidinis assiduitas, quae omne animal cogit in illud concupiscibile, quod est secundum sensum, prono impetu ruere. *Cum vero dissimiles similitudines intellectualibus circumponentes, concupiscentiam eis conformemus³², amorem divinum ipsam intelligere oportet super rationem et intellectum immaterialitatis, B et inflexibile, et non indigens desiderium superessentialiter castae et impassibilis contemplationis, et ad illam puram et sublimissimam claritatem, et invisibilem et formicam pulchritudinem aeternae vere et invisibilis societatis. Et potentiam excipit quidem³³ in sufficienti³⁴, et inconversibili, et a nullo affigi valente per inconfusam et immutabilem divinae pulchritudinis amorem et universalem revocationem in id, quod vere est appetendum.* Dum vero, inquit, ³⁵ dissimiles similitudines ex materialium rerum rationeque carentium³⁶ naturalibus³⁷ circa intellectuales, veluti quaedam vestimenta, ponimus virtutes, et concupiscentiam eis circumformamus, non irrationabilem motum, sed amorem divinum per ipsam concupiscentiam intelligere debemus. Quid divinus amor? C Est laudabilis concupiscentia ipsius immaterialitatis, quae superat omnem rationem et intellectum. Eandem quoque concupiscentiam in figura inflexibilis et non indigentis, hoc est, non ex inopia rerum temporalium nascentis desiderii superessentialis et castae et impassibilis contemplationis, et aeternae veraciter et invisibilis adhaerentiae ad illam puram et excelsissimam luculentiam et invisibilem pulchritudinem, ex qua omnis forma et pulchritudo³⁸ facta est, accipere nos oportet. Et ipsa spiritualis concupiscentia potentiam, vel ut³⁹ significantius ex ambiguo Graeco, quod est τὸ ἀρπαγῆς⁴⁰, potest transferri, puritatem suscipit in sufficienti, hoc est forti, strenuo, robusto, et inconversibili⁴¹, in eo videlicet, quod sufficiens est strenuumque atque robustum, inconversibili⁴² quoque, et in eo, quod a

VARIAE LECTIONES.

¹ B¹ marg. adscr. *Not. quod in angelis rationabilitas dic.* ² B mitem; B¹ supra adscr. *imitem.*
³ B irreprehensibilem. ⁴ Corr. B¹, ABC rem. ⁵ declarat om., ad marg. adscr. B¹. ⁶ B aut. ⁷ et om. B. ⁸ B¹ marg. adscr. *i. e. quid dicatur ira in bestiis, ostendit.* ⁹ B irreprehensibilem. ¹⁰ B¹ supra adscr. *i. e. ad.* ¹¹ B¹ marg. adscr. *quid est ira in feris? Est cet.* ¹² B¹ supra adscr. *in bestiis.* ¹³ in divina om. B. ¹⁴ B irreprehensibilisque. ¹⁵ boni om. B. ¹⁶ A prima. ¹⁷ B¹ supra adscr. *i. e. imitantur.*
¹⁸ B meminera, B¹ punct. sulii., et ad marg. adscr. *mireris.* ¹⁹ B¹ marg. adscr. *quid est quies immitis.*
²⁰ B virtutum videlicet. ²¹ B¹ infra adscr. *vitia.* ²² vitia om. B. ²³ B desinent. ²⁴ A docet. ²⁵ B¹ marg. adscr. *De superbia laudabili.* ²⁶ Corr. B¹, AB immutabilibus. ²⁷ ingentiam om. AB, ad marg. adscr. B¹. ²⁸ voluptatis om. B, ad marg. adscr. B¹. ²⁹ Sic C et rad. corr. B¹, AB istaque. ³⁰ B frequenter. ³¹ B in patientia more. ³² B¹ corr. circumformamus. ³³ J. Scotus igitur pro ἐλάβομεν, quod est apud Cordicrium, legit ἐλάβοι μὲν. ³⁴ Sic rad. corr. B¹, A insufficientes. ³⁵ inquit om. B. ³⁶ B ratione carentiumque. ³⁷ B¹ ad marg. adscr. *sensibus naturalibus.* ³⁸ Sic C, et corr. B¹, AB pulchritudine. ³⁹ Sic C, AB velut. ⁴⁰ B¹ marg. adscr. *i. e. toachrates.* ⁴¹ Sic C et rad. corr. B¹, AB inconversibili. ⁴² in eo videlicet — inconversibili om. B.

nullo affligi potest. His enim omnibus nominibus divinam virtutem significat, ut arbitror, quae sufficientem², strenuam, robustamque et inconvertibilem potentiam desiderantibus se largitur, quae videlicet potentia vel puritas a nulla alia virtute sibi opposita vel affligi vel vinci valet. Et hoc totum datur propter inconfusum et liquidum et immutabilem divinae pulchritudinis amorem, et propter catholicam reductionem in id, quod vere est appetendum, summum videlicet bonum, quod appetit omne quod amare potest.

Postquam vero de similitudinibus⁶ longe dissimilinis, quae ex naturalibus motibus irrationabilium bestiarum ad rationabiles⁷ intelligibilium animorum virtutes significandas sancta introducit theologia, tractatum est, quid ipsa irrationabilitas rationabilium et insensualitas sensu carentium in ipsis rebus, quibus naturaliter insunt, potest definiri, quid in divinis conformat intellectibus, aptissime subjungit et ait: *Sed et ipsam irrationabilitatem et insensualitatem in quidem irrationabilibus animalibus, aut inanimatis⁸ materis, defectum rationis et sensus proprie vocamus; in animatis⁷ autem immaterialibus et intellectualibus essentiis, sancte et decenter supereminens earum, ut supermundalium, confitemur⁹ nostra transitoria et corporali ratione, et materiali alienato incorporalibus⁹ animis sensu. Ipsa, inquit, irrationabilitas irrationabilium animalium defectus rationis est; insensualitas vero carentium anima sensuali¹⁰ materialium, defectus sensus est¹¹ et proprie dicitur. Dum¹² autem irrationabilitas et insensualitas de immaterialibus¹³ et intellectualibus praedicatur essentiis, insensualitas quidem de immaterialibus, de intellectualibus vero¹⁴ irrationabilitas¹⁵, pulchre et religiose confitemur significari, quod in ipsis supermundalibus supereminet, hoc est, contemplationis earum virtus, quae omnem sensum nostrum nostramque rationem supergreditur, dum nostra transitoria et corporalis ratio, hoc est, adhuc mortali corpore gravata, et materialis sensus longissime ab incorporalibus¹⁶ animis alienantur. Haec¹⁷ forma locutionis Apostolus¹⁸ utitur, dicens: « Stultum Dei sapientiae est hominibus », supereminentiam divinae sapientiae in figura stultitiae laudans. Dum ergo lego vel¹⁹ audio, intellectuales essentias in formis irrationabilium animalium, vel in similitudine rerum materialium, anima et sensu carentium, apparuisse vel significatas fuisse, non de-*

Affectum rationis et sensus, sed supereminentiam earum, qua nostram rationem nostrumque sensum exsuperant, oportet me accipere. Non enim adhuc ratione et sensu comprehendimus altitudinem naturae supercaelestium, donec perveniamus in eorum aequalitatem. Est itaque non dissonas reformare caelestibus formas²⁰, et ex vilibus materiae partibus, quoniam et ipsa ex vere bono subsistentiam possidens, per omnem sui materialem dispositionem resonantias quasdam intellectualis pulchritudinis habet. Et possibile est per²¹ eas reduci ad²² immateriales primas formas, dissimiliter, ut dictum est, similitudinibus acceptis, et eisdem non similiter, compacte autem et²³ pulchre intellectualibusque²⁴ et sensibilibus proprietatibus definitis. Notandum, quod ex²⁵ abundantia graecae locutionis saepe praepositiones ponuntur, et nullam agent intellectum. Et maxime hae tres: *re, et, ad*; ἀνά, καί, πρός; κατά similiter, quae in diversas vertitur translationes. Quas praepositiones videlicet propter diligentiam interpretationis nolimus²⁶ praeterire, praesertim cum curiosus lector perspicit, ubi necessariae sunt, et ubi superabundant²⁷. Est itaque, inquit, hoc est oportet, formare formas non dissonas, sed convenientes caelestibus significandis essentiis, etiam²⁸ ex vilibus partibus terrenaе mortalisque materiae; nec sine ratione, quoniam et ipsa materia ex summo bono, quod solum vere est, substantiam possidet in omnibus suis materialibus ordinibus, et habet resonantias quasdam, hoc est, resultationes intellectualis pulchritudinis. Resonantias autem dico vel resultationes, quas graece²⁹ ἀπνεχματα³⁰ vocant, rerum intelligibilium imaginationes. Sicut enim imago vocis in rupe quadam seu aliqua concavitate, vel sicut imago corporis ex speculo³¹ resultat, ita intellectualis pulchritudinis caelestium virtutum imaginationes ex omni terrena vilissimaque materia respondent. Ideoque possibile est, nostrum animum reduci per resonantias ad immateriales primas formas, quas Graeci ἀπεχρονίας³² appellant, quarum resultantes imagines sunt, ita tamen, ut dissimiliter ipsae similitudines accipiantur in materialibus, unde resultant, et in immaterialibus, quibus resultant. Aliter enim furor in leone diffinitur, aliter in angelo. Et eisdem similitudinibus non eodem modo consideratis³³, sed juxta differentias materialium rerum et altitudines immaterialium. Compacte autem et pulchre proprietates definitur³⁴ uniuscujusque in

VARIAE LECTIONES.

¹ Pro quoque et in eo quod a nullo B in eo quoque quod. ² B supra adscr. non potest. ³ B sufficienter. ⁴ Sic rad. corr. B; AC dissimilitudinibus. ⁵ B irrationabiles. ⁶ Corr. B, AB in amatis. ⁷ Corr. B, AB in amatis (animatis om. textus graecus et versio). ⁸ B earum ut super confitemur, B corr. earum confitemur ut super. ⁹ AB in incorporalibus, B corr. ab incorporalibus. ¹⁰ Sic C. A a sensuali, B asensuali (punct. adj. B). ¹¹ est supra adscr. B, om. ABC. ¹² B corr. Dicitur. ¹³ B materialibus, B corr. immaterialibus. ¹⁴ praedicatur — vero om. B. ¹⁵ B immortalitas (tem supra scr. B). ¹⁶ B a corporalibus, B supra adscr. corr. ab incorporalibus. ¹⁷ Sic C. A Haec, B Haec est. ¹⁸ B ad marg. adscr. qua apostolus. ¹⁹ vel om. B. ²⁰ Corr. B, AB formis. ²¹ per om. B. ²² ad om. B, ad marg. adscr. B. ²³ Rad. corr. B, AB ut. ²⁴ B intellectualibus. ²⁵ et om. B, ad marg. adscr. B. ²⁶ A nolimus. ²⁷ B superabundant, sic ubique. ²⁸ Sic C, AB et jam. ²⁹ Sic A, B gr. ³⁰ B marg. adscr. i. e. apechemata. ³¹ Conj. A specilla, B specillo, C specula. ³² ABC ἀπεχρονίας, B supra adscr. i. e. architipias. ³³ Sic C et rad. corr. B, AB et in materialibus. ³⁴ Sic C et corr. B, AB consideratas. ³⁵ AC diffinitur.

intellectualibus virtutibus et sensibilibus materiis. A in primordiis conversionis humanae animae ¹¹ ad Verbi gratia, irrationabilitas defectus rationis est in animalibus ratione carentibus, in caelestibus vero essentiali supereminencia rationis et superrationabilitas, qua superant omnem rationem nostram et sensum. Sequitur :

§ 5. *Haec mysticos theologos invenimus non solum caelestium dispositionum¹ declarationibus mirabiliter circumformantes, sed et ipsis aliquando thearchicis manifestationibus.* Haec, inquit, quae diximus de caelestium formationibus ex materiae partibus assumptis, non solum invenimus divinos theologos caelestibus declarandis mirabili modo circumformare, verum etiam aliquando in ipsis divinis, id est, in ipsius summae ac sanctae deitatis manifestationibus accipere, ut eisdem dissimilibus, hoc est, longe distantibus similitudinibus et ipsae caelestes essentiae, et ipsarum summa et universalis omnium, quae sunt, causa significetur. Propterea triplicem modum divinae imaginationis subjungit dicens : *et aliquando quidem ipsam, videlicet Deitatem, ex luminibus pretiosis laudant, ut² solem justitiae, ut³ stellam matutinam in animum sancte orientem, et ut⁴ lumen incircumvelate et intellectualiter resplendens.* Haec⁵ sunt pretiosissimae et sublimissimae hujus mundi partes. *Aliquando vero ex mediis, hoc est mundi partibus, ut ignem innocuae splendentem, ut aquam vitalis plenitudinis datricem, et, symbolice dicendum,⁶ in ventrem⁷ subeuntem fluminaque redundantem immensurabiliter resfluentia.* Animadvertite, quam pulchre et breviter singula exponit. Siquidem⁸ sol iste visibilis, ipsius solis invisibilis justitiae imago est, et stella matutina⁹ mox in animo fideliū orientis sanctae illuminationis per fidem. Prima siquidem rationabilis animae ad creatorem redeuntis illuminatio est donum fidei, quod per sacramenta baptismatis et datur et significatur. Ideoque non incongrue fides summae et coessentialis Trinitatis, quae primitus in anima fidelium surgit et apparet, sub symbolo luciferae stellae a sanctis theologis innuitur, quam stellam mysticam clara sequitur aurora, splendor videlicet actionis et scientiae in spe robustissima futurae beatitudinis, deinde sol, clarissima profecto species summae ac sanctae Theophaniae relucet, et ferventissima virtus divinae caritatis in his, qui ipsam veritatem et contemplantur et diligunt, ineffabilis gratiae ardore incensi, pulchritudine allecti. Et hoc est quod ait : ut lumen incircumvelate et intellectualiter resplendens. Dum enim clarissima fidei stella in matutinis, hoc est ¹¹,

Deum suum incipit oriri, subindeque pulcherrimus splendor practicae, id est, actionis virtutum, aureusque rubet fulgor physicae, naturalis scilicet scientiae omnium rerum, quae post Deum sunt, et hoc tantum in spe futurae gloriae peragitur, et super haec omnia post maximum interioris hominis luminare, hoc est, post eximiam divinae Theologiae luculentiam, quae sola divina, omnem intellectum superantia¹², gnostica virtute flagrantissimae caritatis considerat : quid sequitur, nisi ipsius veritatis incircumvelatum lumen, hoc est, omni velamino sensibilibus figurarum carens, et per se¹³ ipsum in divinis mentibus altitudine¹⁴ intellectualis contemplationis refulgens¹⁵? Et intucere has tres imaginationes divinae sapientiae ex sublimissimis materialis hujus mundi partibus introductas, solem videlicet, et luciferum, aethereumque lumen, quod ubique¹⁶ semper splendet, nullaque¹⁷ tenebrarum caligine obumbratur, nullo¹⁸ terrenorum corporum seu aliqua mole circumscriptorum obstaculo impeditur, sed liberum ubique purissimumque diffunditur. Ex mediis autem mundi partibus, hoc est, ex aere humidoque elemento duas similitudines Theologus suscipit¹⁹, ignem plane et aquam. In superioribus namque aeris partibus, qui²¹ aethereis spatiis adjungitur, flammam innocuae esse physici affirmant. Innocuae²² vero propterea sunt, quia nullam corpulentiam, in qua ardeant, inibi reperiunt²³, quoniam tenuissimus spiritus in sublimitate aeris hujus circumlabitur. Qui ignis, ut arbitror, ipsum imaginat, qui de seipso ait : « Ego sum ignis consumens ». Summa siquidem ac sancta Trinitas Deus unus humanos animos, in quibus habitat, in se ipsum convertit atque consumit, non ut eis noceat, sed ut in eis solus appareat, non ut consumat eorum substantiam, sed ut perficiat eorum beatitudinem. Aqua etiam vitalis est plenitudo internae sapientiae, quae, dum primo occulte et invisibiliter in abdita rationalis animae, velut in quendam ventrem subit, ineffabili meatu veluti²⁴ in aperta flumina virtutum et immensurabilia divinatorum dogmatum fluenta redundat. Hinc est quod Dominus ait : « qui credit in me », sicut dicit Scriptura, « flumina de ventre ejus fluent aquae vitae ». Sequitur : *aliquando autem ex novissimis, ut unguentum suave, ut lapidem angularem. Sed et bestialem ipsi formam circumponunt, et leonis ei et pantheris²⁵ speciem²⁶ coaptant, et pardalincam²⁷ vestiunt et ursam saevientem.* Post mediarum mundi partium imaginationes consequenter novissi-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic text. graec. et versio; AB invenimus. ² A dispositionem. ³ Sic C, AB et. ⁴ B et. ⁵ ut om. B. ⁶ Sit ABC. ⁷ B' corr. videtur dicendo. ⁸ Sic C et corr. B', AB invenire. ⁹ ABC Si quidem. ¹⁰ Sic C, A stellam matutinam, B stellam matutinam (punct. B' adj. videtur). ¹¹ est om. AB. ¹² in matutinis - animae om. B. ¹³ Conj., A superant a gnostica, B superant agnostica, C superat gnostica virtute flagrantissime, cet. ¹⁴ se om. B. ¹⁵ B' corr. altitudo. ¹⁶ refulgens om. B. ¹⁷ B ubi, B' supra adscr. ubique. ¹⁸ AB nulloque t. calig. ¹⁹ B nulloque. ²⁰ B accepit. ²¹ A qua. ²² B' marg. adscr. Argumentum hic quod ignis in parte superiori non comburit nec ardet, sed solum splendet, quia non invenit ibi materiam corpulentam, in quam agat comburendo. ²³ B repperiunt. ²⁴ A velut. ²⁵ B' marg. adscr. vel panthrae. ²⁶ Rad. corr. B'; A specimen. ²⁷ AB. pardalineam.

narum paradigmata subduntur. Novissimae autem mundi partes sunt, quae terrenae molis constituuntur¹ constitutione². Quae, quamvis in natura visibilibus novissimum atque veluti vilissimum obtinent³ locum, virtute tamen divinarum rerum significationis non sunt novissima, sed excelsa et incomprehensibilia, et maxime utriusque⁴ naturae unigeniti filii Dei domini et salvatoris nostri Jesu Christi significativa. Unguentum⁵ itaque suave Christus est, in cujus imagine sub figura Ecclesiae ait theologia: « dum esset rex in accubitu suo, nardus in ea dedit odorem suum ». Lege mysticam feminam, quae paulo ante passionem fudit alabastrum⁶ in capite Domini, et impleta est domus odore, hoc est, totus mundus suavissima doctrina passionis Domini et resurrectionis ceterarumque virtutum, quae propter nos peregit, repletus est. Hoc mysticum unguentum in consecratione crismatis catholica componit Ecclesia. Lapis⁷ angularis Christus est, quem Judaei perfidi respuunt, sed angularis nobis factus est. In ipso enim conjungitur Ecclesia ex Judaea et gentibus collecta. In ipso rationalis et intellectualis, angelica videlicet et humana natura unum facta est. Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum. In ipso divinitas et humanitas, verbum et caro, una substantia in duabus⁸ naturis effecta⁹. Et quis idoneus est, angularitatem¹⁰ Christi digne explanare? dum praeter¹¹ quod diximus de adunatione circumcisionis et praepitii caelestium item terrestriumque, hoc est, intellectualis et rationalis creaturae in unam divinam ac summam civitatem, nec non deitatis et humanitatis in ipso, quintuplex ipsius angularitatis a sanctis Patribus traditur modus. Ipse siquidem in seipso utrumque sexum, masculinum videlicet et femininum, in simplicitatem divinae imaginis, secundum quam factus est homo, coadunavit. « In Christo enim », ait¹² Apostolus, « non est masculus neque¹³ femina ». In ipso orbis terrarum et paradisi per resurrectionis suae gratiam unus efficitur paradisi. In ipso generaliter terra et caelum per similitudinem humanae et angelicae vitae unum efficitur caelum. In ipso corporalis et spiritualis creatura per adunationem substantiae una fit, spiritualis creatura, dum inferiora ubique transeunt in superiora. In ipso omnis creatura Creatori copulatur in re¹⁴ ipsa per speciem. Videsne quinquepartitum angularem¹⁵ Christi modum, de quibus sin-

gulis in libris *περι φύσεως*¹⁶ latius tractavimus. Ipse est leo de tribu Juda, qui vincit mundum ipsiusque principem. In forma quippe leonis fortitudo Christi exprimitur, et furor irrationabilis, quo adversantes nobis iniquas potestates, omniaque virtutibus opposita contemnit¹⁷ penitusque interimit. Mysticus quoque pantheri¹⁸ est. Pantheri quippe dicitur quasi panther, hoc est bestialissimus; ferocissima enim omnium bestiarum est. Quae figura dupliciter in Christo intelligitur: aut enim e contrario accipitur, ut per nimiam ipsius bestiae ferocitatem ineffabilis divinae pietatis clementia et mansuetudo, qua vult¹⁹ omnes homines salvos fieri et in agnitionem veritatis venire, significetur, aut²⁰ per metaphoram saevissimae bestiae zelus divinae bonitatis, quo²¹ devorat²² et consumit omnes ferales et irrationabiles nostrae naturae motus, imaginatur²³. In eadem figura et pardalis ursaue saeviens introducit. Rationabilis quippe et plus quam rationabilis divinae bonitatis amor irrationabiles et plus quam irrationabiles nostrae naturae motus semper appetit delere, ipsamque naturam liberam, omniique ferali suo impetu ereptam in seipsam ineffabilibus divinorum alimentorum morsibus consumere. Sequitur: *Addam vero et quod omnium²⁴ vilis esse et magis significare visum est, quia et vermis specie ipsam seipsam circumformantem divini sapientes tradiderunt.* Addam, inquit, praedictis imaginationibus illud symbolum, quod omnium²⁵ vilis²⁶ esse visum est, et magis significare, vel ut²⁷ expressius transferatur, magis obscurum vel²⁸ dissimile. Divini siquidem sapientes, id est theologi, tradiderunt, ipsam sapientiam in specie vermis seipsam formasse, eo loco fortassis, ubi per prophetam²⁹ loquitur: « Ego sum vermis et non homo ». Hoc enim intelligitur de Christo, qui de virili semine non est natus, sed sicut vermis de simplici natura terrae, ita ipse ex visceribus perpetuae virginis et incontaminatae carnis assumpsit. Nihil³⁰ itaque in natura rerum materialium vilis verme, qui de simplici limo³¹ concipitur, et tamen per ipsum incarnatio Dei Verbi, quae superat omnem sensum et intellectum, imaginatur. « Generationem ejus quis enarrabit? » Potest et sic intelligi: Ego sum vermis et non homo, hoc est, ego³² sum vermis, et non homo vermis³³. Ac si diceret: Ego, qui plus quam homo sum, secreta penetra³⁴ totius naturae, sicut vermis viscera terrae, quod nullus alius humanae naturae parti-

VARIAE LECTIONES.

¹ A con, sed rec. m. in cod. A ad marg. adscr. *constituuntur*. ² Sic C, A *constitutionem*, B *constitutionem*. ³ B *optinent*, sic saepe. ⁴ B *utrius*, B' supra adscr. - *que*. ⁵ Sic C et corr. B', A *ungentum*, B *ingentum*. ⁶ B *alabastrum*. ⁷ B' marg. adscr. *quare Christus dicitur lapis angularis*. ⁸ Corr. B', AB *duobus*. ⁹ B' supra adscr. est. ¹⁰ Sic AB, C *angularitatem*. ¹¹ A *propter*. ¹² ait om. B. ¹³ B *nec*. ¹⁴ B *inre*. ¹⁵ Conj., A *angulorem*, BC *angulorum*. ¹⁶ B' marg. adscr. *de naturis scilicet*. ¹⁷ B *contemnit*, sic ubique. ¹⁸ Sic ABC. ¹⁹ vult om. ABC, ad marg. adscr. B'. ²⁰ Sic C, A ac, B om., B' ad marg. adscr. aut. ²¹ Sic C et rad. corr. B', AB *quod*. ²² A *devererat*. ²³ B *imaginatus est*. ²⁴ *omnium om.*, addidi ex vers. ²⁵ et text. graec. ²⁶ B' corr. *omnibus*. ²⁷ *vilius om.* AB, sed habet C et ad marg. adscr. B'. ²⁸ Sic C, A B *velud*. ²⁹ B *quam*. ³⁰ Sic C, per om. AB; B' primum rad. corr. *propheta*, deinde restituit *prophetam*, voce per ad marg. adscripta. ³¹ B' marg. adscr. *Not. morum (?) ad humilitatem*. ³² A *umo*. ³³ B' marg. adscr. *Ego sum vermis et non homo*. ³⁴ B *vermis* (punct. adj. B'.) ³⁵ Sic C et corr. B', AB *penetro*.

ceps potest agere. Cui sensui arridet, quod in alio A psalmo scriptum est: « et substantia mea in inferioribus terrae », hoc est, et substantia mea ¹, quae per seipsam sapientia ² est, in inferioribus terrae, hoc est, in intimis naturae conditae sinibus ³ subsistit. Esse enim omnium est, superesse Divinitatis. Vermis itaque, qui abdita totius creaturae penetrat, sapientia patris est, quae dum est ⁴ homo, omnem superat humanitatem. Audi Apostolum de se ipso loquentem: « Paulus apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum, et Deum patrem, qui suscitavit eum a mortuis ». Nonne ipse est mysticus ille vermis, in cuius imagine quingentesimo ⁵ semper anno transacto de cinere arabicae avis, phoenicis ⁶ dico, proprii sui pectoris flamma consumptae, vermis nascitur, et ad pristinam viriditatem revocatur? Christus siquidem ardore passionis, quam sponte sua susceperat, consumptus est, et descendit ad inferos mirabilis vermis. Sed mox post triduum reversus est, sui que apostoli, qui eum in cruce ardentem viderant, in spirituali corpore resurgentem conspexere, virtutemque pennis volantem, ad Patremque suum ascendentem mirati sunt.

Sequitur: Sic omnes theosophi et occulta ⁷ inspiratione prophetae sanctis incontaminatis distinguunt sancta sanctorum, et dissimilem sanctam figuratorem honorant, ut ⁸ neque divina immundis tractabilia sint, neque mirabilia agalmatum studiosi contemplatores tanquam veris remaneant figuris. Et divina honorificant veris negationibus, et ad novissima compactarum resonantiarum diversis similitudinibus. Tali modo, inquit ⁹, figurarum omnes theologi, quos nunc theosophos, hoc est, divina sapientes appellat, et omnes prophetae occulta ¹⁰ sancti Spiritus inspiratione formati distinguunt sancta sanctorum a sanctis incontaminatis ¹¹. Ac si aperte diceret: A sanctis et incontaminatis dissimilium imaginationum symbolis, quae non immerito incontaminata dicuntur, quoniam divino spiritu in mentibus theologorum et prophetarum descripta sunt, sancta sanctorum, id est, intellectuales essentiae ipsaque Divinitas discernuntur per theologos ineffabili summae sapientiae administratione, ita ut et illa symbola sancta et immaculata ab his, qui intelligunt, quae per ea significantur, honorabiliter venerentur, et sancta sanctorum, quorum imagines sunt ¹², ab his longe segregentur intellectuali discretionem. Divina itaque symbola sancta sunt ¹³, res vero, quarum symbola sunt, sancta ¹⁴ sanctorum, hoc est,

sancti intellectus sanctorum. Et dissimilem sanctam figuram honorant, hoc est, sancta illa divinarum rerum figuratio, quamvis longe dissimilis sit ipsis intellectibus per eam significatis, honoratur a sanctis theosophis atque ¹⁵ prophetis. Dum enim eas res, quae significentur, pure intelligunt, ipsas prius honorant, quoniam divinae et supermundanae sunt. Consequenter etiam earumfigurationes ¹⁶, sive ex superioribus materialis creaturae partibus, sive mediis, sive novissimis translatae, non immerito venerantur, intellectualique distinctione et discretionem res ipsas suisfigurationibus segregant, nec figuras pro veris intellectibus, nec veros intellectus pro figuris approbant, sed omnibus remota omni confusione suas definitiones et cognitiones distribuunt. Ac ¹⁷, veluti quis interrogaret, cur sancta dissimilia symbola ¹⁸ sanctorum intellectu a theologis et figurantur et honorificantur? — rationalius ¹⁹ quippe videretur, similia symbola sanctis intellectibus configurari, quam dissimilia — redditur causa dissimilium significationum. Et ²⁰ hoc, inquit, quod quaeris, repertum est, ut neque divina tractabilia sint, hoc est, ut neque divini intellectus pervii et patefacti fierent immundis, pollutis videlicet hominibus, delictorum impietatisque vel certe superbiae sordibus contaminatis, quibus nec sensibilia divinarum rerum licet videre sacramenta, quanto magis tractare; quoniam, dum divina sacramenta ²¹ conspiciunt, veluti puerilia et ludibria et nullius spiritualis ²² intellectus significativa contemnunt. Et notandum, quod in eo loco, quo transtulimus tractabilia, in Graeco scriptum est *εὐχρίματα*, quod nos possumus dicere facilia, ut talis sensus sit: Propterea divini sapientes sacramenta divinarum rerum dissimilia ipsis rebus, obscura, mixta ²³, ex materialibus assumpta conformant, ne divina mysteria facilia fierent ad intelligendum immundis animis indignisque cognitione veritatis. Et haec una ²⁴ causa dissimilitudinis sanctorum imaginum. Altera vero est, quam subsequenter ²⁵ adjungit dicens: Neque mirabilia agalmatum studiosi contemplatores tanquam veris remaneant figuris ²⁶. Ad hoc etiam obscurae et dissimiles imaginationes factae sunt; hoc est, neque ²⁷ finem suae speculationis ponant, qui studiose mirabilia agalmata, divinas scilicet imaginationes contemplantur, in ipsis figuris, putantes eas veras esse et non figurativas, neque ultra eas virtutem intimae contemplationis erigere volentes. Talis siquidem error multos ²⁸ ac paene omnes invasit et adhuc invadit, existimantes, sensibilia sa-

VARIAE LECTIONES.

¹ mea om. B. ² B. corr. sapientiam. ³ Sic C, AB finibus. ⁴ est om. B, supra adscr. B'. ⁵ B quingentissimo. ⁶ ABC fenicis. ⁷ B obscura. ⁸ A et. ⁹ inquit om. B, ad marg. adscr. B'. ¹⁰ occulta om. B. ¹¹ Sic C, B sanctis contaminatis, B' supra adscr. corr. sanctis et incontaminatis. ¹² sunt om. B, ad marg. adscr. B'. ¹³ B sunt sancta. ¹⁴ B sunt sancta. ¹⁵ B et. ¹⁶ Pro earumfigurationes B significationes. ¹⁷ B at. ¹⁸ B symbola dissimilia. ¹⁹ B' supra scr. interpositio. ²⁰ Supra scr. B', ABC Ad. ²¹ B dum divi sacramenta (punct. adjec. videtur B'), C sacramenta divina. ²² B intellectualis. ²³ quod nos possumus dicere — mixta om. B., ad marg. adscr. B'. ²⁴ B' supra adscr. est una. ²⁵ B consequenter. ²⁶ B' marg. adscr. quid aut agalma. ²⁷ B nec vel ne, B' corr. ne. ²⁸ B omnes.

cramenta nil aliud significare praeter seipsa; ac per hoc approbanes falsa pro veris et seipsum fallunt et simpliciores decipiunt, remanentes in figuris, in earum vero mysticum intellectum mentis aciem insigere negligentes. De talibus ait apostolus: «Littera occidit, spiritus autem vivificat». Omnem quippe, qui nihil ultra quod sentit, existimat esse, littera occidit, quoniam spiritum, id est ipsius litterae intellectum, neque valet neque vult attingere. Ubi notandum, quod beatus apostolus non illum solummodo litteram [dicit]¹, quae² imago vocis est, sed generaliter omnes mysticas figuras, sive in dictis, sive in factis, sive in rerum sensibilibus imaginationibus descriptas in totius divinae Scripturae serie, per quas veritas rerum spiritualium et supermundanorum arcana ad exercitationem humani animi, et a terrenis ad caelestia subvectionem significantur³. Agalma autem, ex quo singulari nominativo pluraliter agalmata flectitur, multipliciter etiam ab ipsis Graecis intelligitur. Agalma⁴ enim dicunt omnem expressam⁵ imaginem, quae intuitibus laetitiam efficit. Agalma quoque dicunt idolum⁶ vel simulacrum⁷, ipsi, cujus imago⁸, similitudo est⁹, simillimum. Agalma quippe dicitur quasi ἄγαν ἄλλα¹⁰, hoc est, valde excelsum. Et divina itaque¹¹ honorificant mysteria sancti theologi veris negationibus, hoc est, per negationes, quae vere de divinis praedicantur. Ut enim praedictum est, in divinis significationibus verae¹² sunt negationes¹³, affirmationes vero metaphoricae, ac veluti extrinsecus acquisitae, aut omnino incompactae, hoc est, non propriae. Et non solum per negationes veras divina honorificant, verum etiam per diversas similitudines, vel ut¹⁴ expressius transfertur, per alienas similitudines¹⁵ compactarum resonantiarum, hoc est, consonantium imaginationum ad novissima, ad materialium videlicet et corporalium rerum formas et species. Ut enim superius confectum est¹⁶, sicut plus divina honorificari, hoc est, expressius significari per veras negationes, quam per translatas affirmationes possunt: ita plus et significantius eadem divina per alienas similitudines novissimarumque materialium rerum imaginationes, quam per pulchras caelestium rationabiliumque rerum formas mentibus humanis insinuantur. Quemadmodum namque de Deo praedicat¹⁷, qui dicit, invisibilis est, incomprehensibilis est¹⁸, non est substantia, non est essentia, nihil est eorum, quae sunt; superat enim

omne, quod dicitur et intelligitur; ita non proprie, sed translative de eo¹⁹ quis dicit, essentia est, substantia est, bonitas est, veritas est, ceteraque horum similia. Ac per hoc sicut ipsum magis honorat, qui negat eum²⁰ esse quid, quam qui eum affirmat quid esse, ita plus eum significat²¹ atque honorat, qui figuram bestialem ipsi circumdat, quam qui²² in humana effigie auro gemmisque decora, preciosaque induta vestimenta, caelestibusve splendidissimis corporibus circumscripta, ipsum imaginat. Putat enim eum sic subsistere; non autem decipitur, dum de ipso bestiales turpesve confusasve formas tradat²³; naturali enim ingenio veraque ratione ductus omnino eum sic esse fiducialiter²⁴ negat.

Sequitur: *Nihil ergo²⁵ inconsequens, si et caelestes B essentias ex inconvenientibus dissimilibus similitudinibus reformant secundum dictas causas.* Non irrationabiliter, inquit, secundum praedictas causas, neque inconsequenter²⁶ sancti theologi caelestes essentias per convenientes, ut²⁷ significantius transferunt, per obscuras dissimilesque conformant similitudines. Hactenus de expositione sanctarum imaginationum supermundanorum intellectuum. Deinceps apologia est, cur in hanc inquisitionem venerit²⁸. Sic igitur defensionem suam aggreditur. *Non enim fortassis aequae non²⁹ nos in quaestionem quidem ex indigentia, in anagogen quoque per diligentem divinorum scrutationem veniremus.* Non fortassis, inquit; nam causalis conjunctio, quae est enim, vacat³⁰; veniremus³¹, et aequae³² non veniremus nos in hanc quaestionem de mysticis sanctae Scripturae imaginationibus ex indigentia, hoc est, ex inopia intelligentiae; non enim nos latebat mysticus sanctarumfigurationum intellectus; neque in anagogen, hoc est, in sensum ad superiora ducentem per diligentem divinorum symbolorum scrutationem veniremus, nisi deformitas nos³³ extorqueret manifestatoriae angelorum reformationis, non sinens nostrum animum remanere in dissimilibus formarum factoris, sed luctantem negare materiales passibilitates, et assuescentem pure extendi per visibilia in supermundanas altitudines. Ac si diceret: In hujus quaestionis, quae de divinis symbolis est, diligentem investigationem³⁴ non descenderemus, si non deformitas ac veluti turpitude formationum, D quae angelicas virtutes in divinis Scripturis manifestant, nos³⁵ veluti invitos cogeret³⁶ et extorqueret. Quae deformitas non sinit nostrum animum rema-

VARIAE LECTIONES.

¹ dicit om. ABC, add. ex con. ² sic C, A neque, B nec. B¹ rad. corr. nisi. ³ B¹ marg. adscr. *Significavit.* ⁴ B¹ marg. adscr. *quod agalma multipliciter dicitur.* ⁵ B impressam. ⁶ AB ydolum. ⁷ A simulacrum. ⁸ B¹ ad marg. adscr. *est vel.* ⁹ est om. B. ¹⁰ B¹ marg. adscr. i. e. aganamia. ¹¹ B ita. ¹² B et verae. ¹³ A hae negationes. ¹⁴ Sic C, AB velud. ¹⁵ vel ut — similitudines om. A. ¹⁶ est om. B, supra adscr. B¹. ¹⁷ B¹ supra adscr. *proprie praedicat.* ¹⁸ incomprehensibilis est om. B. ¹⁹ de eo om. B. ²⁰ eum om. ABC, ad marg. adscr. B¹. ²¹ Pro eum significat B consignificat. ²² qui om. B. ²³ Conj., ABC tractat. ²⁴ Pro sic esse fiducialiter B sic fiducialiter se, B¹ supra adscr. corr. sic fiducialiter esse. ²⁵ B hoc. ²⁶ B consequenter, B¹ supra adscr. inconsequenter. ²⁷ Corr., ABC aut. ²⁸ venerit om. AB, ad marg. adscr. B¹, C cur in hanc venerit in acquisitionem. ²⁹ Pro aequae non B¹ marg. adscr. neque. ³⁰ A vacat. ³¹ Non fortassis — veniremus om. B. ³² Conj., A utaque, B utique, C uterque (f. utique). ³³ Sic C et supra adscr. corr. B¹, AB non. ³⁴ Corr. B¹, ABC diligentem investigationem. ³⁵ nos om. AB, supra adscr. B¹. ³⁶ Corr. B¹, ABC cogit.

nere in dissimilibus divinatorum intellectuum formationibus; hoc autem dicit condescens his, qui carnaliter divina accipiunt symbola; sed sinit nostrum animum luctari adversus falsas phantasias vana cogitantium¹, et negare materiales passibilitates² spiritualibus carnaliter inesse substantiis, et assuescentem, hoc est, discentem nostrum animum sinit pure extendi, in incontaminata videlicet subveli, per visibilia sacramenta in supermundanas divinatorum intellectuum excelsitudines. Et hoc breviter concludit dicens: *Tanta quidem a nobis dicta sunt propter materiales et inconvenientes divinatorum eloquiorum angelicarum imaginum descriptiones.* Post vero apologiam sequentis operis brevis sequitur divisio. Ait enim: *Deinde autem segregari oportet, quid³ ipsam quidem esse⁴ ierarchiam aestimamus, quidve ipsa ierarchia⁵ prosit ierarchiam sortientibus.* Hoc est: oportet nos de cetero segregare⁶, certis scilicet terminis definire, quid ipsam generalem ierarchiam, id est, pontificatum arbitramur⁷ esse, quidve ipsam, generalem videlicet⁸ ierarchiam, sortientibus prodest unaquaqueque specialis ierarchia. Tota siquidem huius operis intentio est de generali pontificatu deque ejus formis tractare. Sequitur oratio: *Dux vero sit sermonis⁹ Christus, siquidem mihi fas¹⁰ dicere, meus, totius ierarchiae¹¹ manifestationis inspiratio.* Dux, inquit, sermonis mei, si licet mihi dicere, Christus meus, a quo incipit et inspiratur tota pontificalis configuratio. In fine vero totius capituli Timotheum¹², episcopum Ephesi, vel certe omnes, qui hunc sermonem lecturi forent, alloquitur inquitens: *Tu vero, o puer, secundum sanctam nostrae sacerdotalis traditionis legislationem ipse sancte et decenter ausculta mirabiliter dictorum divinus in Deo et in doctrina factus, et secreto animi, quae sancta sunt, circumtegens, ex immunda multitudo tanquam uniformia custodi; non enim fas¹³, ut eloquia aiunt, in porcos projicere invisibilium margaritarum confusum et luciformem beneficiumque¹⁴ ornatum.* His verbis hortatur¹⁵ omnes ministros divinatorum sacramentorum, sicut sacerdotalis promulgatio tradit, ut ipsi sancte et honeste divinus auscultent dictis¹⁶, divini in Deo et in divina doctrina perfecti, et ut¹⁷ in secretis animi sancta mysteria circumtegant, et ex immunda carnaliter cogitantium spiritualiaque¹⁸ penitus ignorantium multitudo, quae indigna est

A non solum visibilium sacramentorum, verum etiam¹⁹ eorum intelligentia, custodiant mysteria. Quae uniformia sunt; unum enim significant, in quo²¹ omnia unum sunt. Prohibet enim divina Scriptura invisibiles margaritas divinatorum intellectuum in porcos, hoc est, in superbos immundosque homines projicere, earumque, margaritarum dico, distinctum, luculentum²² beneficiumque, hoc est, amantes et intelligentes se beneficientem et desiccantem ornatum.

CAPITULUM III.

Cujus praefatio est:

Quid sit ierarchia et quae per ierarchiam utilitas²³.

§ 1. *Est quidem ierarchia secundum me ordo divinus²⁴ et scientia²⁵ et actio deiformi, quantum possibile, simulata, juxta inditas et divinitus illuminationes proportionaliter in Dei similitudinem ascendens.* A definitione ierarchiae capitulum inchoat. Est, inquit, ierarchia secundum me, hoc est: quantum mihi videtur, ierarchia est ordo divinus et scientia et actio. Tribus itaque partibus definitionem ierarchiae concludit. In omni siquidem divino pontificatu haec tria considerari necesse est: quo ordine, qua dignitate quis constituitur et perficit et perficitur, quantum in notitia, hoc est, in scientia et disciplina divinarum rerum et illuminatur et illuminat, et quatenus in actione mandatorum proficit et purgatur et purgat. Ac per hoc perfectus animi habitus in ordine, cognitio vero rerum spiritualium in scientia, divinatorum vero mandatorum custodia in actione perficitur. In hoc enim trigono universalis Ecclesiae sive in caelo sive in terra plenitudo formatur. Hinc est, quod summi boni, a quo haec tria procedunt, confessio trina est. Hinc etiam²⁶, quod²⁷ rationalis creaturae ad Deum suum conversio triformis est; fide siquidem et spe et caritate reformatur, inque naturalem sui dignitatem et gratiam revertitur. Et notandum²⁸, quod theologus mutatione definitionis ierarchiae usus est. Ipsa²⁹ siquidem definitio directum³⁰ currere³¹ videtur sic: ierarchia est³² actio et scientia et divinus ordo. Praecedit enim in ascensionibus virtutum actio divinatorum mandatorum, per quam purgatur interior animi oculus sive rationalis³³ sive intellectualis³⁴ creaturae, ut intimos summi boni radios in omnia diffusos valeat sustinere, omni vana

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic C, A vana cogitati. . . ., corr. rec. m. vana cogitantium; B vana cogitantium. ² Sic C et corr. B, AB passibilesque. ³ A quod. ⁴ B esse quidem. ⁵ Conj., AB ipsam ierarchiam. ⁶ B segregare de cetero. ⁷ A arbitramur. ⁸ videlicet om. B. ⁹ B sermonis sit. ¹⁰ B supra adscr. est. ¹¹ Corr. B, AB ierarchiae. ¹² AB Timotheum. ¹³ B supra adscr. est. ¹⁴ Corr. B, A beneficiumque, B beneficiumque. ¹⁵ Corr. B, AB ortatur. ¹⁶ B corr. divina auscultent dicta. ¹⁷ ut om. B. ¹⁸ Sic C et corr. B, AB spiritualiaque. ¹⁹ B quae immunda est indigna. ²⁰ etiam om. B, adscr. B. ²¹ Pro in quo B in, sed rad. corr. et. ²² B adscr. et luculentum. ²³ Corr. B, AB scientiae. ²⁴ B supra adscr. est. ²⁵ quod om. A. ²⁶ B supra adscr. est. ²⁷ B marg. adscr. Ostendit quo ordine deberent poni illa tria in diffinitione ierarchiae. ²⁸ Corr., ABC directum. ²⁹ B currere. ³⁰ Sic C, est om. AB, supra adscr. B. ³¹ sive rationalis om. B, ad marg. adscr. B, supra vocem rationalis scr. hominis. ³² B supra scr. angeli.

NOTAE.

²³ Cujus praefatio — utilitas ex con. et ad fidem J. Scoti versionis ego addidi. Nam finito Capitulo A, fere sex li ierarum spatio relicto, ipsis verbis Capituli sequentis pergit. B vero litteris miniatis tituli loco

haec falsa profert: *Capitulum octavum (B marg. adscr. Capitulum III), cujus praefatio est de dominationibus et virtutibus et potestatibus et de media earum ierarchia; atque item pergit verbis Capituli sequentis.*

phantasia omnique vitiorum caligine liber et absolutus. Deinde scientiae aspectus sequitur, qui omnia, quae post Deum sunt, naturali motu appetit intueri, oraneque, quod viribus intelligentiae potest inspicere, ad laudem Creatoris referre. Hinc in ordinem suum, perfectissimum dico divinae contemplationis habitum, subjectus juxta donatam sibi gratiam unusquisque ascendit, hoc est, in ipsum Deum, cui similis erit, et in quo incommutabiliter stabit. Et hoc est, quod sequitur: deiformi quantum possibile simulata, id est, similis et ¹ ipsa ierarchia omnesque participes ejus deiformi, formae omnium scilicet, quae Deus est, quantum possibile creaturae Creatoris similitudinem participare; inque ipsam ascendens ² proportionaliter ³ et congruenter juxta inditas ei divinitus illuminationes, sive per naturam rationis et intellectus dignitatem ⁴, sive per gratiam, quae participantes se supra naturales illuminationes in ipsum Deum sublevat. Post definitionem vero ierarchiae laus summae bonitatis sequitur, cujus similitudinem omnis appetit ierarchia: *Divina pulchritudo, ut simpla, ut optima, ut τελευταρχία* ⁵ pura quidem est universaliter omni ⁶ dissimilitudine, distributiva vero secundum dignitatem uniuscujuscunq[ue] proprii luminis ⁷, et perfecta in sacrificio divinissimo secundum ad seipsam perfectorum compacte immutabilem formationem. Pura, inquit, est et omnino omni ⁸ dissimilitudine munda et absoluta divina pulchritudo, nec immerito, quia simpla est, quia optima, quia perfectionum et illuminationum principalis. Nam et ipsa simplex et optima divina pulchritudo ⁹, cui adhaerere ¹⁰ similisque ei fieri omnis ¹¹ vita purgata naturali appetit desiderio, non aliam ob causam τελευταρχία ¹² a sanctis theologis meruit vocari, quam ¹³ quod τελευταρχία ¹⁴ sit, hoc est, hostia principalis et purgativa rationalis et intellectualis creaturae. Purgat ¹⁵ enim caelestes animos ab ignorantia summi boni ipsoque superbo et irrationabili motu, quo apostatae spiritus in aeternum praecipitati ¹⁶ sunt tormentum. Purgat humanos animos ab omni nebulosa caligine, qua impeditur oculus mentis, quem philosophi rationem dicunt, ne veritatem possit conspici, ejusque pulchritudine delectari. Purgat ab omni reatu mortis, postremo ab ipsa morte purgat aeterna. Non enim purgationis initium est Domini nostri Jesu Christi humanitas, quamvis ipsa pro purgatione totius mundi sancta et unica hostia immo-

lata sit, sicut scriptum est: « Sanguis Christi filii ejus, Patris videlicet, mundat nos ab omni delicto », sed ipsius divinitas, nec non et Patris et Spiritus sancti, unius Dei, totius purgationis et illuminationis et perfectionis est principium; non quod illa hostia, id est divinitas ulli ¹⁷ superiori se immolaretur, quia supra se nihil est, sed quod eo modo loquendi, quo causa per factum ¹⁸ significatur, hostia dicitur, ac per hoc, quoniam ipsa causa et principium purgationis est ¹⁹, non incongrue purgatio dicitur et hostia, cum plus quam hostia sit. Hinc ipse Dionysius in negationibus mysticae theologiae ait: « Neque hostia est », volens de ea praedicare ²⁰, plus quam hostiam esse, et hostiarum principium. Quare subjunxit: distributiva vero ²¹, ipsa videlicet divina

[Periodo media praecisa est expositio, neque ipse textus codicum vel spatium vel signum omnino prodit, quibus indicetur, deesse hoc loco quidquam. Etenim in codicibus post ipsa videlicet divina eadem linea legis continet: luminum dationis acceptivum cet., tanquam haec essent ejusdem periodi verba, quum reapse jam ad septimum Capitulum pertineant, ita ut expositionum haud exigua pars, abhinc scilicet usque ad Capitulum VII [ere medium desideretur.]

CAPITULUM VII.

luminum dationis acceptivum, vel sicut planius transfertur, superexcelsissimae illuminationis acceptivum, hoc est, capax. Habent siquidem gnosticam virtutem, id est, scientiae habitum; habent deivadam ²², Deum videlicet considerantem speculationem, et superexcelsissimae illuminationis capacitatem; habent theoreticam, hoc est, contemplativam scientiam praeparatricis virtutis divinae decorositatis; habent plenitudinem sapientificae traditionis, doctrinae scilicet, quae capaces sui animos sapientiae efficit ²³; habent communicationem abundanter ²⁴ ad secunda, hoc est, ad assequentes ²⁵ ordines, fusioni datae sapientiae, vel planius transfertur, fusione donatae sapientiae, ut sit sensus: Sequentibus se ordinibus communicant fusioni, hoc est, ad fusionem vel in fusione donatae eis primo sapientiae, et per eos sequentibus se diffusae ²⁶. Prius siquidem ipsa summa sapientia, quae Deus est, in eos diffunditur ²⁷ immediate; deinde per eos in inferiores fusio illa defluit instar fluminis deorsum salientis. Post explanationem nominationum Seraphim et Che-

VARIAE LECTIONES.

¹ B' rad corr. est. ² Corr. B', ABC ascendere. ³ A proportionaliter. ⁴ A dignitate. ⁵ B' marg. adscr. id est theletarctica i. e. consummativa. ⁶ B' marg. adscr. ab omni. ⁷ distributiva — luminis om. AB, ad marg. adscr. B'. ⁸ B' marg. adscr. ab omni. ⁹ B' supra adscr. est. ¹⁰ B' adhaeret. ¹¹ Sic C, AB omnisque. ¹² B' marg. adscr. theletarctica. ¹³ Conj., pro quam ABC propter. ¹⁴ ABC τελευταρχία, B' marg. adscr. theletarctis. ¹⁵ B' marg. adscr. quare divina pulchritudo dicitur purgativa. ¹⁶ Sic C, AB principali, B' corr. projecti. ¹⁷ Sic C, AB illi. ¹⁸ Sic C et rad. corr. B', AB perfectum. ¹⁹ B est purgationis. ²⁰ B praedicare volens de ea. ²¹ B' marg. adscr.: Ab hoc loco deficit expositio usque fere ad primam tertiam partem septimi capituli. Recens manus sec. XV, ut videtur, addidit: Ab hoc loco, ubi post principium tertii capituli dicitur: distributiva est proprii luminis secundum dignitatem cet., deficit expositio usque ad septimum passum septimi capituli, ubi dicitur post principium: Ipsa Cherubim vero cognitum ipsorum et Dei inspectum cet. ²² B' corr. et nudum. ²³ A efficit. ²⁴ B abundanter. ²⁵ B' corr. adsequentes. ²⁶ Corr. B' AB diffusae. ²⁷ A diffunditur.

rubim ¹ significationem ² Thronorum vocabuli exponendam consequenter ingreditur. *Ipsa autem altissimarum et compactarum sedium omni ³ diligenter exaltari ignominia subjectionis, et ad summum supermundane sursum ferens, et ex omni extremitate ineffabiliter in sublimissimum, et circa vere excelsum totis virtutibus incommutabiliter et stabiliter collocatum, et divini superadventus in omni impassibilitate et immaterialitate acceptivum et deiferum et famulariter in divinas susceptiones apertum.* In hac sententia patet ⁴, quaedam excelsissimarum et sublevatarum sedium omni diligenter extolli circumcalcationis vel deambulationis minoratione, et sursum supermundane ferens, et omni ab ⁵ extremitate inflexibiliter sursum positum, et circa vere excelsissimum universalibus virtutibus immobiliter et ponderose fundatum, et divini superadventus in impassibilitate omni et immaterialitate acceptivum et deiferum et famulariter in divinas susceptiones suggestum. *Ipsa, inquit ⁶ — superioribus similiter subauditur: nominatio altissimarum et compactarum vel sublevatarum sedium; ex ambiguo enim graeco transferatur: ἐπαρμένων, quod, utrum a verbo ἐπάρω ⁷, id est compango vel aduno, an a verbo ἐπαίρω ⁸, id est sustollo ⁹ derivatur ¹⁰, dubium est — docet hoc diligenter. Quid docet? Exaltari plane eas sedes, vel extolli ab omni ignominia, vilitate scilicet subjectionis, vel expressius translatum, ab omni circumcalcationis seu deambulationis minoratione. Et est sensus: Thronorum nominatio docet, excelsissimas divinas sedes diligenter exaltari ab omni ignominia subditae multorum pedibus infimitatis ¹¹, et ab omni loco humili, qui circumcalcantium et deambulantium plantis teritur et minoratur, hoc est, humiliatur et supponitur. Ut ergo altissime a communi omnibus planitie, quae veluti ignominiose undique calcatur et deambulatur, inedita atque sublimia exaltantur, ita Thronorum similiumque sui ordo, in quibus sedet regnans et iudicans omnia Divinitas, superexaltatus est et a communi omnibus humilitate remotus, id est, omni materiali creatura humilique. Et hoc apertissime Thronorum nominatio docet. Docet etiam eorum virtutem, quae eos supra mundum in summum bonum subvehit, et ab omni extremitate corporalis creaturae, quae veluti in comparatione intelligibilium rerum vilis humilisque videtur, in sublimissimum ineffabiliter sublevat, Deum videlicet, qui sublimissimus est, et cuius participatione ipsi Throni sublimis sunt. Docet illud collocatum, vel fundatum, hoc est collocationem et funda-*

mentum totis virtutibus incommutabiliter et stabiliter ac ponderose circa vere excelsum, summum videlicet bonum, quod sicut vere bonum, ita etiam vere excelsum est. Nec non acceptivum docet, hoc est, acceptionem divini desuper adventus absque passibilitate et materialitate, sed in omni impassibili immaterialitate. Superant namque omnem passibilem materiem. Deiferum quoque docet, hoc est, deigeram eorum virtutem. Deum namque sufferunt et subvehunt famulariter, hoc est, obedienter laudant ipsum sufferre et subvehere omnia. Non enim suffertur, sed suffert; nec subvehitur, sed subvehit; neque sedet in aliquo, qui ¹² in se sedere, hoc est, quiescere facit omnia. Docet apertum, vel sicut planius transfertur, suggestum, hoc est, sedile in divinas susceptiones. Sunt enim sublimissimi suggesti ¹³, alta videlicet sedilia, in divinas susceptiones, in divinatorum plane intellectuum receptiones parati atque aperti, repandique et ¹⁴ ad divinam sessionem habiles.

§ 2. *Haec quidem nominum ipsorum, quantum ad nos, declaratio.* Haec est, inquit, quantum nobis videtur, et a nobis intelligitur, expositio nominum trium ipsorum primae ierarchiae ordinum. *Dicendum vero, quam ierarchiam eorum aestimamus.* Sed dicere, ait, oportet nos, quam ierarchiam, hoc est, qualem ierarchiam eorum arbitramur ¹⁵ esse. *Omnia quidem eorum ierarchiae speculationem Deum imitanti ¹⁶ deiformitate dependentem inflexibiliter esse, et dividi omnem ierarchicam actionem in participationem sacram et traditionem purgationis purae et divini luminis et perfectivae scientiae, sufficienter jam a nobis dictum esse arbitror.* Omnis, inquit, hoc est, universalis ierarchiae speculationem, definitionem plane, Deum imitanti ¹⁷ deiformitate dependentem, id est, quae desuper ¹⁸ pendet, originemque ducit ex similitudine ¹⁹ divinae formositatis (superius, siquidem in tertio Capitulo, universalem ierarchiam definiuit dicens: Ierarchia est ad Deum, quantum possibile, similitudo et unitas) inflexibiliter esse, id est incommutabiliter, sufficienter jam a nobis dictum arbitror. Arbitror etiam ²⁰ sufficienter dictum, dividi omnem ierarchicam actionem, vel sicut planius transfertur negotiationem, in participationem sacram ipsius principalis omnium ierarchiae, quae est Divinitas, et traditionem, per superiora inferioribus, purgationis purae, nulla dissimilitudine intermixta, et in divini luminis, ²¹ similiter participationem et traditionem, et in perfectivae scientiae, eodem modo participationem et tra-

VARIAE LECTIONES.

¹ B seraphin et cherubin, sic saepissime. ² Corr. B, AB significationum. ³ B supra adscr. ab omni. Sic C; AB qm̄, quod est quoniam. ⁴ Ex conj., pro omni ab AB omnia; ab om. C. ⁵ B inquit, B corr. inquit. ⁶ AB habere videntur ἐπαρμω. ⁷ AB ἐπαρω. ⁸ Sic ABC. Fortasse legend. est sublevo, quae vox a voce sustollo scriptura vix differt. Vocem sublevo expectes, quia supra in codd. bis habebatur sublevatarum, non sublatarum. ⁹ B corr. derivetur. ¹⁰ C et corr. B infirmitatis. ¹¹ Sic C et rad. corr. B, AB quae. ¹² A suggesti. ¹³ et om. B (rad. delevisse videtur B). ¹⁴ Sic C et corr. B, AB arbitramus. ¹⁵ Ex vers. Scoti et text. graec.; AB imitati, B corr. imitate. ¹⁶ Sic C, AB imitati, B imitate. ¹⁷ Corr. B, B pendit; C quae suppendit. ¹⁸ A similitudinem. ¹⁹ B enim, B punct. subj. et marg. adscr. etiam. ²⁰ B marg. ad cr. et perfectivae scientiae.

ditionem ¹; quoniam in praefato tertio Capitulo ² A hunc triplicem totius ierarchiae praedixit modum, purgationem videlicet, et illuminationem, et perfectionem. Primo enim purgat participantes se, deinde illuminat divinorum intellectuum scientia, postremo perficit in ipsius scientiae incommutabili habitu. *Nunc autem dicere digne prosequamur ³ excelsissimos intellectus, quomodo jam secundum eos ierarchia ab eloquiis manifestatur.* Ac si diceret: quoniam superius totius ierarchiae et definitio et divisio sufficienter a nobis dicta est, nunc prosequamur ⁴ digne dicere excelsissimos divinos intellectus, principales scilicet primae ierarchiae ordines; hoc est, quaeramus, quomodo ierarchia, quae secundum eos est, quae scilicet in eos constituitur, in sanctis manifestatur eloquiis. *Primis essentiis, quae post substantificationem earum thearchiam collocatae ⁵ [sunt] ⁶ et veluti in vestibulis ipsius ordinatae, omnem invisibilem et visibilem superexcellentes factam virtutem, propriam aestimandum est esse et omnino aequiformem ierarchiam.* Ordo verborum: Aestimandum est, ⁷ iudicandum plane, propriam et omnino aequiformem, aequalem scilicet in ordinibus suis, ierarchiam esse ⁸ substitutam in primis caelestibus essentiis, quae post substantificationem earum thearchiam, divinitatem profecto, collocatae sunt, ac veluti in vestibulis ipsius, proximis videlicet ipsi ordinibus, ordinatae, superexcellentes omnem invisibilem et visibilem factam virtutem. Primae siquidem caelestes essentiae in prima ierarchia ⁹ collocatae et ordinatae omnes factas supereminet virtutes. *Puras igitur eas aestimandum, non ut immundis maculis et iniquationibus liberatas, neque ut ¹⁰ materialibus receptas phantasiis, sed ut omni subiectione mundas, et altiores, et omni superfirmato templo secundum excellentissimam castitatem, omnibus deiformibus virtutibus supercollocatas.* Jam de laude qualitatum ¹¹ primae ierarchiae copiosius incipit tractare. *Puras igitur, inquit, hoc est, omni dissimilitudine mundas, eas, primas videlicet essentias caelestium ierarchiarum, existimandum, vel sicut planius transfertur, dicendum, non ¹² ut immundis maculis et iniquationibus liberatas.* Ac si aperte diceret: Non sicut nos homines mortales ab immundis maculis delictorum et iniquationibus totius nostrae immunditiae divina gratia nostram purgationem operante et cooperante liberamur, ipsae liberantur. Neque sicut nos, materialibus ¹³ phantasiis, hoc est, falsis materialium rerum vanisque imaginationibus, quibus maxime carnalis anima, carnaliter plane viveus, in

rerum temporalium cupidinae ¹⁴ opprimitur, diversorumque errorum anfractibus seducitur, et quod omnium perniciosissimum est, ab amore et cognitione veritatis elongatur, divina gratia nos revocante recipimur, ipsae recipiuntur ¹⁵. Nunquam enim delictorum sordibus contaminatae, nunquam materialibus phantasiis vel oppressae vel depravatae, vel a contemplatione summi boni repulsae sunt ¹⁶. Sed ut omni subiectione, vel sicut expressius transferri potest, minoratione, hoc est ab omni materialium, mortalium, localium, temporaliumve rerum contemptibili in comparatione ¹⁷ caelestium essentiarum immaterialium, immortalium, omni locali et temporali motu carentium vilitate et extremitate, mundas et altiores, ceteris videlicet caelestibus essentiis. Et hoc est quod sequitur: *Omni superfirmato templo, vel ut ¹⁸ simpliciter transfertur, omni superfirmato sacro ¹⁹: nam *ἱερός*; omne sacrum Graeci vocant, et maxime templum, supercollocatas omnibus deiformosissimis virtutibus. Omni superfirmato templo, omni ²⁰ perfecto ²¹, mundo ²² et incontaminato spiritui, in quo Deus et habitat et colitur, supercollocatur. Sequitur: *Et proprio per se motu et eodem motu secundum diligentis Deum inconversibile ordinis inflexibiliter ²³ receptas.* A superioribus subauditur: est ²⁴ aestimandum vel ducendum ²⁵, receptas esse, primas videlicet essentias, inflexibiliter ²⁶, flecti ²⁷ enim non potest, veluti circulari motu seu sphaerico ²⁸ revolutae, proprio per se motu, qui ex semetipsis est, quoniam per se moventur, et eodem motu; est enim uniformis motus eorum, quoniam verissime de eo praedicatur motus stabilis et status mobilis. Et hoc est quod sequitur: *Secundum inconversibile ²⁹ diligentis Deum ordinis.* Omnis siquidem ordo Deum diligens inconversibili ³⁰, hoc est, nullo modo variabili motu, sed semper uniformi circa Deum volvitur. Quod autem ait: *proprio per se motu, diligenti indiget inquisitione.* Si enim a Deo omnia moventur, ut ³¹ vera docet ratio, quomodo caelestes essentiae, et maxime primordiales, circa Deum proprio per se motu moveri dicuntur? Nam si quis dixerit: *omnis creatura a summo usque deorsum suum proprium possidet motum, naturaliter videlicet, quaeretur ab eo, quid igitur magni est, si in laude caelestis et excellentissimi ponatur Throni,* ^D *quod non minus pertinet ad laudem verniculi, si unaquaeque creatura suum habet naturaliter motum? Sed fortassis in hac quaestione non irrationaliter est dicendum: omne quod a superiori se creatura non movetur, sed ab ipsa sola causa om-**

VARIAE LECTIONES.

¹ et in perfectivae — traditionem om. B. ² B capitulo tertio. ³ A prosequamur. ⁴ A prosequamur. ⁵ B supra adscr. sunt. ⁶ sunt om. AB, extat in versione. ⁷ B supra adscr., i. e. jud. ⁸ B esse ierarchiam. ⁹ ierarchia om. B, ad marg. adscr. B'. ¹⁰ B supra scr. ut nos. ¹¹ Rad. corr. B', ABC qualitatem. ¹² B' marg. adscr. mundas non ut, cet. ¹³ B' marg. adscr. receptas. ¹⁴ A cupidinem, B cupidinem (punct. adj. B'). ¹⁵ B recipiuntur (punct. adj. B'). ¹⁶ B sunt repulsae. ¹⁷ Sic C; AB incomparatione. ¹⁸ Sic C; A velut, B velud. ¹⁹ Conj., pro sacro ABC templo. ²⁰ B supra adscr., i. e. omni. ²¹ A profecto. ²² Conc., ABC modo. ²³ B' rad. corr. ineffabiliter. ²⁴ est supr. adscr. B', AB et. ²⁵ B' rad. corr. dicendum. ²⁶ B' rad. corr. ineffabiliter. ²⁷ Conj., ABC fari. ²⁸ AB sperico, C sperito. ²⁹ Sic C, et

rad. corr. B', A inconversibili, B inconversibili. ³⁰ Sic C, et rad. corr. B', AB inconversibili ³¹ A ut.

nium immediate principium sui motus accipit, a nullo moveri non immerito dicitur, quoniam causa motus sui superessentialis est. et superat omne, quod est, et ¹ quod non est. Ceteri vero universitatis conditae ordines, quamvis in una causa omnium motus sui principium constituent, non tamen immediate ab ipso, sed gradatim per superiores semper inferiores et moventur et administrantur. Pulchre igitur excellentissimi caelestium essentialium ordines *ἀρχαῖοι*, hoc est, per se moti et sunt et nominantur, quoniam per seipsos seipsos movent, et a seipsis moventur. A nullo enim superiori se moventur, nisi ab ipso Deo, qui nullius proprie principium motus est, quoniam omnium generale est; quod autem omnium generale est, nullius proprium est. Hac ratione non solum primordiales omnium rerum causae *ἀρχαῖοι*, verum etiam excellentissimi ² caelestes ordines nuncupantur. Humana quoque anima a philosophis *ἀρχαῖος*, hoc est, per seipsam mota ³ non irrationabiliter nominatur, quia nulla creatura propinquior est Deo, et, si non peccaret, per nullum superiorem se ordinem administraretur, quoniam nullus superior illa fieret ordo, quem admodum non erit, quando ⁴ in pristinam naturae suae revocabitur dignitatem. Et in subjecta contumeliam omnino nescientes. Hoc est, quamvis in sublimitate universalis creaturae post Deum constitutae sint, omnino tamen in ea, quae sibi subjecta sunt, contumeliam, vel sicut planius transfertur, contemptum facere nesciunt. Et non hoc solum, verum etiam in amorem et cognitionem communis Creatoris subditos sibi ordines admonent ⁵ et revocant. Quod consequenter subjungit: *Sed incasualem ut et intransmutabilem habentes propriae deiformis specialitatis purissimam collocationem.* Hoc est, non solum contemptum in subjecta sibi nesciunt, verum etiam habent incasualem, ut et intransmutabilem, purissimam collocationem propriae deiformis specialitatis. Purissimam quippe collocationem, fundamentum ⁶ plane habent incasualem, quod nunquam ruit, et merito, quia intransmutabilis est; nescit enim moveri. Et ⁷ quae est ⁸ illa collocatio? quod fundamentum? Propria plane deiformis specialitas, quam omnis appetit creatura, sive sciens quid appetat, sive nesciens, omnino casu et transmutabilitate caret, nulli creaturae a se conditae incuriam seu contemptum infert. Ita excellentes essentiae, ipsi formae simillimae atque proximae, omnino illam sequentes et imitantes, in incommutabili naturae suae statu et pulchritudine divini principalis ⁹ exempli ¹⁰, quam absque ulla dissimilitudine sequun-

tur, ineffabili erga sibi subjectos ¹¹ pietate et caritate moventur, nullum eorum perire aut in aliquo contempti sinentes. *Contemplativasque iterum sensibilibus symbolorum, aut intellectualium speculationis.* A superioribus subauditur: aestimandum quoque, eas contemplativas esse sensibilibus symbolorum aut intellectualium, ut subauditur similiter symbolorum, speculationis. Quae sententia dupliciter ¹² potest intelligi, ut sensus sit ¹³: sensibilibus symbolorum aut intelligibilium contemplativae sunt speculationis, hoc est occultae intelligentiae. Ut enim intellectualium, ita etiam sensibilibus symbolorum contemplantur intellectum. Sensibilia autem symbola sunt, quorum intellectum caelestes virtutes contemplantur, veteris legis sacramenta, verbi gratia tabernaculum, et omnia, quae in eo fieri Dominus praecepit, deinde visiones prophetarum in variis formulis atque figuris, postremo ecclesiastica Novi Testamenti mysteria, quorum omnium intimum lumen sancti angeli clare ¹⁴ perspicunt. Quae sint vero intelligibilia symbola, non facile nobis occurrit, nisi forte dicamus, ipsas theophasias, in quibus est ¹⁵ species veritatis per se omni intellectui invisibilis ¹⁶, modo quodam nobis adhuc incognito intellectualia ¹⁷ symbola, hoc est, materialium rerum similitudine carentia ipsis esse, ita ut in ipsis theophasiis, hoc est, divinis apparitionibus, quas intellectuali oculo contemplantur, intimos divinos intellectus perspiciant, quemadmodum nos per sensibilia symbola, quantum datur nobis intelligere, quaedam divina occulta mysteria ¹⁸ cognoscere jubemur. Potest et sic intelligi: Contemplativas sensibilibus symbolorum esse excellentes essentiae existimandae sunt, aut contemplativas speculationis, hoc est, cognitionis intellectualium qualiumcunque rerum. Non enim cogimur subaudire in utroque: symbolorum, sed absolute solummodo: contemplativas intellectualium, ut, quodcumque cuilibet probabilius videatur, subaudiat, sive rerum, sive arcanorum, sive virtutum, sive huiusmodi similia. Sed quemadmodum caelestes essentiae, cum ¹⁹ sint omnino incorporales, sensibilia contemplantur symbola, non parva indiget indagine, nisi forte dicamus, eas spiritualium corporum habitudinem indui, ut sensibilia per sensus cognoscant: vel certe credendum est, eas non solum intellectualia, verum etiam sensibilia absque ullo corporalium sensuum adminiculo cernere posse, sicut Elisaeus ²⁰ Naaman Syrum se in Jordane lavantem spirituali oculo vidit. *Neque ²¹ ut varietate sacrae Scripturae theoriae in divinum reductas, sed ut omnis immaterialis scien-*

VARIAE LECTIONES.

¹ A *eo*. ² B *excelsissimi*. ³ Sic et rad. corr. B', AB *motam*. ⁴ B *fort. quum*. ⁵ B *admouent*. ⁶ B ad marg. adscr. *sive fundamentum*. ⁷ B' marg. adscr. *ostendit*. ⁸ B *sit*. ⁹ B *principalis* (punct. adj. et *tus* supra scr. B'). ¹⁰ Sic C; AB *exempla*, B' corr. *exemplo*. ¹¹ Sic. CA *erga subjectos sibi subjectos*. B: *erga subjectos sibi subjectos* (punct. B' subj. videtur). ¹² A *dupliciter*, B *dupp iciter* (punct. adj. B'). ¹³ B *sit sensus*. ¹⁴ B *clare*, B' corr. *clare*. ¹⁵ Conj., ABC *eis*. ¹⁶ Sic C, A *intellectum visibilis*, B *intellectum visibilis* (punct. adj. B'). ¹⁷ B'' supra adscr. *per intellectualia*. ¹⁸ B *mysteria occulta*. ¹⁹ Rad. corr. B', ABC *dum*. ²⁰ AB *helisaeus*. ²¹ B *nec*.

tiae ¹ altioris luminis repletas, et formificae et principalis pulchritudinis et ² superessentialis et ter lucentis contemplationis, quantum fas, refertas ³. Neque, inquit, aestimandum ⁴ contemplativas esse eas sensibilibus symbolorum et intellectualium rerum speculationis, altae plane intelligentiae, ut ⁵ reductas, hoc est, quasi reductas in Deum ex varietate theoriae sacrae Scripturae. Non enim, sicut nostra mens, quae praevericando divinos deseruit intellectus, ad eosdem iterum per varietatem et multiformitatem sacrae Scripturae contemplationis reducit, ita principales essentiae primae ierarchiae in Deum reducuntur; sed sicut satiatis omni immateriali scientia altioris, diviniore videlicet, luminis et refertas, quantum fas est, hoc est, quantum licet creaturae, formificae et principalis pulchritudinis et ⁶ superessentialis et ter lucentis ⁷ contemplatione. Plenae siquidem sunt supermundana scientia luminis, quod superat omne ⁸ lumen, et causalis pulchritudinis, quae formificat omnia, ut ⁹ superessentialis contemplatione. Ideo autem dicitur caelestium essentiarum ceteras supereminens ierarchia plena contemplatione, superessentialis ¹⁰, et ter lucens, vel ter apparens, vel ut simpliciter transfertur, *triluce*, quoniam ante alias inferiores essentias superessentialitatem totius universitatis causam immediate conspicitur. Quae etiam triluca non immerito dicitur, quoniam ter lucet; siquidem in tribus substantiis unius ejusdemque essentiae clarissime rutilat se quaerentibus pie et intelligentibus vere; lucet enim in Patre, a quo omnia; lucet in Verbo, per quod omnia; lucet in dono ¹¹, quo beata sunt omnia. Et notandum quod, ubi transtulimus pulchritudinis, ibi in Graeco *καλλος* ¹², quod potest transferri et *formae* et *pulchritudinis*. Nec distat sensus. Nam divina bonitas, sicut formifica ¹³, ita et pulchrica est omnium. *Communicatione autem Jesu similiter digne factas*, vel ut ¹⁴ simpliciter transfertur: Jesu autem in communionem similiter dignas; a superioribus suppletur: aestimandum dignas ¹⁵ esse communionem, participationem scilicet Jesu. *Similiter autem dixit, ut intelligamus, aut sicut praefatis virtutibus, ita et Jesu in communionem dignas, aut quia tres ordines primae ierarchiae similiter, hoc est, aequaliter communicatione Jesu digni facti sunt. Non in imaginibus sacre factis formative figurant deificam similitudinem, sed ut vere ipsi approximantes in prima participatione scientiae ¹⁶ deificorum ¹⁷ ejus luminum. Non in imaginibus, inquit, sacre factis, hoc est, non in symbolis sicut nos divinitus ¹⁸ plasmatis, forma-*

tive, in aliqua plane forma, figurant, vel ut expressius transfertur, reformant deificam in seipsis similitudinem. Non siquidem adhuc veluti parvuli in symbolis sanctisque figmentis divinam similitudinem, qua nunc in fide deificamur ¹⁹, et in specie deificabimur, in ²⁰ nobis formamur ²¹, sed ut vere, hoc est, absque ullo figmento ipsi, videlicet Jesu, approximantes in prima participatione sunt scientiae deificorum ²² ejus luminum, hoc est, deificantium se ejus, Jesu plane, illuminationum. Nulla quippe imaginatio, nullum sacramentum vel figmentum formatum inter eas est medium et ipsum Jesum Christum, cui proximae sunt. *Et quia Deo simile ipsis subjectissime donatum est; semper superius verbum repetitur: est aestimandum ²³, quia Deo simile ipsis donatum est, hoc est, Dei similitudo donata est subjectissime, proxima ²⁴ videlicet subjectione, siquidem, dum omnia Deo subjecta sunt, subjectissimum, hoc est, proximum subjectum sibi est trinus primae ierarchiae ordo. Et communicant hujusmodi, ut possibile, in praeeoperatrice virtute deificis ipsis et humanis virtutibus. Quoniam, inquit, divina similitudo ipsis donata est, veluti proximo subjecto, propterea etiam communicant hujusmodi ordines ²⁵, quantum eis datur, in praeeoperatrice, quae in eis praeeoperatur, virtute deificis et humanis, id est, clementibus seu humanitatem diligentibus ejus virtutibus, cum ²⁶ cooperatrices sint et administratrices nostrae salutis et deificationis. Perfectas autem similiter, non ut sacra varietate analyticam ²⁷ scientiam illuminatas, sed ut primae et supereminens deificationis ²⁸ repletas, secundum excelssissimam, quantum in angelis, divinorum operum scientiam. Aestimandum similiter; hoc est, prioribus beneficiis aequaliter perfectas esse, non quasi illuminatas, sicut nos, sancta symbolorum varietate in analytica scientia vel disciplina ²⁹. Utrumque enim significat *επιστήμην*; nam et in scientiam et in disciplinam vertitur. Noster quippe animus ipsa disciplina, quae a Graecis dicitur *ἀναλυτική*, per sacram symbolorum varietatem illuminatus, in altitudinem supernae deificationis reducit. Duae quippe partes sunt dialecticae disciplinae, quarum una *διαρηκτική*, altera *ἀναλυτική* nuncupatur. Et *διαρηκτική* quidem divisionis vim possidet; dividit namque maximorum generum unitatem a summo usque deorsum, donec ad individuas species perveniat, inque iis divisionis terminum ponat; *ἀναλυτική* vero ex adverso sibi positae partis divisiones ab individuis sursum versus incipiens, perque eosdem gradus, quibus illa descen-*

VARIAE LECTIONES.

¹ B' rad. corr. immateriali scientia. ² sic AB. ³ B' corr. est. refertas. ⁴ B' supra adscr. est. ⁵ B' marg. adscr. neque ut. ⁶ et om. A., rad. corr. B', B habuisse videtur ut. ⁷ Verba et ter lucentis B ad marg. adscr. ⁸ A omnem. ⁹ B' rad. corr. et. ¹⁰ B' marg. adscr. luminis. ¹¹ Rad. corr. B, AB domo. ¹² Emend., AB *καλλος*, C *καλλοι*. ¹³ A et formica. ¹⁴ AB veluti (B veluti), C. rel ut. ¹⁵ Sic C et corr. B', AB digna. ¹⁶ B scientiae (punct. adj. videtur B'). ¹⁷ Corr. B', ABC deificum. ¹⁸ B divinitus. ¹⁹ A deificamus. ²⁰ B' supra adscr. et in. ²¹ B' corr. formabimur. ²² Corr. B', ABC deificum. ²³ Sic supra adscr. B', AB et. ²⁴ Sic C et corr. B', AB proximo. ²⁵ A ordinis. ²⁶ cum om. AB, marg. adscr. B', C ut. ²⁷ B' adscr. et punct. adj. corr. in analytica scientia. ²⁸ A in analyticam scientiam vel disciplinam, B. in analyticam scientiam vel disciplinam (punct. adj. B')

dit, ascendens, cumvolvitur et colligit, eandemque in A pe omnia ab uno graeco verbo veniunt, quod est *μνοῦμαι*¹², cuius tertia persona pluralis est *μνοῦνται*¹³, et in tot praefatas interpretationes verti¹⁴ potest, quae huic loco conveniunt; nam *μνοῦνται*¹⁵, dum vertitur in oculos cohibent, huic sententiae convenire non video. Ubi posuimus: sanctificatae sunt, ibi et sacrificatae et immolatae in eodem tamen sensu possumus¹⁶ ponere. Perfectionis autem princeps est, quae graece *τελειαρχία* vocatur, ipsa Divinitas, quae sibi met excelsissime, hoc est, in summitate universitatis ordines primae ierarchiae sanctificat, sacrificat, immolat.

§ 3. *Hoc ergo theologi aperte declarant, suppositas quidem caelestium essentialium dispositiones a¹⁷ superfirmatis ordinate erudiri deificas scientias; omnium vero altiores ab ipsa thearchia, quantum fas, doctrinas illuminari.* Declarant, inquit, apertissime theologi, prophetae videlicet in visionibus suis hoc, quod in caelestium essentialium dispositionibus, ordinationibus plane, suppositi¹⁸ ordines a superfirmatis, hoc est, excelsioribus ordinata lege erudimur in deificis scientiis, in divinorum scilicet intellectuum multiplicibus disciplinis, quae eos deificant: altiores vero omnium, tres scilicet primae ierarchiae ordines, qui ceteras caelestes essentialium dignitate praecellunt, ab ipsa Divinitate, quantum divina sinit lex, in doctrinis ineffabilibus illuminantur. Ipsa siquidem Divinitas proximos sibi ordines docet, ipsi autem inferiores erudimur, ac sic¹⁹ gradatim usque ad novissimum ornatum per superiores in inferiores divina descendit doctrina. *Quasdam enim earum introducunt a prioribus sacre eruditas, Dominum esse caelestium virtutum, et regem gloriae in caelos humanis receptum.* Exemplo approbat quod dixit. Introducunt enim, inquit, ipsi theologi in visionibus suis quasdam eruditas essentialium a prioribus. Et in quo erudita sunt? In eo plane, quod Dominus caelestium virtutum, et rex gloriae in ipsa humanitate, quam ex nobis propter nos acceperat, in caelos assumptus est, hoc est, quod humanitas Domini nostri Jesu Christi, qui est Dominus virtutum et rex gloriae, in suam divinitatem, quam caelos appellant, post resurrectionem exaltata sit, et quod utriusque naturae, divinae videlicet atque humanae, proprietatibus incommutabiliter ex unitate substantiae permanentibus, quemadmodum Verbum caro factum est, ita caro Verbum facta totus Deus in totis suis naturis. Et ne mireris, divinitatem Christi pluraliter caelos vocari. Si enim ipse multiplex et infinita sapientia Patris est, dum sit una et individua, et si

VARIAE LECTIONES.

¹ B *recitiva*, corr. B' *reditiva*. ² Conj., AB *quedam diaretica vi*, B' pro *diaretica* corr. *dialetica*. ³ C *quadam dioretica impertita*. ⁴ B' corr. *posuit*. ⁵ B *demum*. ⁶ B *diruperant*, B' corr. *diruperunt*. ABC *ἀναλυτικα*. ⁷ Sic C, AB *recidiva*. ⁸ Ex text. gr. et vers., AB *ierarchia*. ⁹ *haec om. l.*

¹⁰ AB *ἀπορεσις*, C *panarepes*. in textu graeco legis *παναρρησις*. ¹¹ *est om. B.* ¹² B *quod* (punct. auj. B'. ¹³ Pro *quis ponere* B' rad. corr. *exponi*. ¹⁴ B' rad. corr. *eodem*. ¹⁵ AB *ἀπρηκία* C *εμπρηκία*. ¹⁶ ABC *feri*, B' supra adscr. *trans-*, et rad. corr. *feri* (forte leg. *dici*). ¹⁷ AB *μνομαι*, C *μναι*. ¹⁸ AB *μνοται*, C *μναι*. ¹⁹ B *transferi*. ²⁰ AB *μνοται*, C *μναι*. ²¹ Sic C et corr. B', AB *posuimus*. ²² a om. AB, ad marg. adscr. B'. ²³ A *suppositi*. ²⁴ Corr. B', ABC *si*.

ipsa, Christi videlicet divinitas, una et singularis domus est Patris, et tamen in ipsa multae mansiones sunt, quid expedit, si eadem credatur et intelligatur caelum et caeli? Caelum quidem propter supersubstantialitatis suae excellentiam; caeli vero propter sapientiae suae multiplicem infinitatem, quoniam sapientiae, ejus non est numerus. Quaedam vero caelestes virtutes a superioribus semper discunt, quomodo Jesus Dominus est caelestium virtutum et rex gloriae, et quomodo humanitas ipsius in divinitatem assumpta est, non ut assumptionis ipsius modum intelligant; superat quippe omnem intellectum; sed ut ipsam assumptionem supernaturaliter et ineffabiliter esse factam cognoscant. Quasdam vero apud ipsum Jesum Christum quaeerentes, et pro nobis suae divinae actionis scientiam discentes, et eas Jesum in medietate docentem et praelargiens eis manifestantem suam humanam benignitatem. Introducunt quoque, inquit, theologi quasdam, hoc est, excellentissimas caelestes essentias, apud ipsum Jesum immediate semper esse, quaeerentes et discentes ab ipso suae pro nobis divinae actionis, hoc est, incarnationis, et passionis, et resurrectionis, et assumptionis in caelum scientiam. Et introducunt ipsum Jesum docentem eas immediate et manifestantem iis, praelargiens, hoc est, prius quam ceteris largiens, vel sicut etiam potest interpretari, praelargientem suam humanam, hoc est clementem erga salutem humani generis benignitatem. Ego enim, inquit, disputo justitiam et iudicium Salutaris. Sententia sanctae Scripturae approbat, quod Dominus Jesus proximas sibi caelestes essentias semper doceat. Ego, inquit, Jesus videlicet, disputo justitiam et iudicium Salutaris, mei profecto, qui caelestium et terrestrium salus sum, et pax, et redemptio. Quae enim major justitia est, quam ut Creator creaturam, quam ad imaginem suam fecerat, ab erroribus suis revocet similemque sui restituat; quid majus iudicium, quam ut puniat in creatura, quod non fecit, liberet, quod fecit. Hinc Psalmista ait: « Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine: misericordiam videlicet liberando naturam, iudicium vero puniendo delictum. Miror autem, quia et caelestium essentiarum primae, et tantum simul omnes supereminet thearchicis illuminationibus ut mediate quaestiones reverenter appetunt. Ordo verborum: Miror, quia appetunt ut mediate quaestiones reverenter primae caelestium essentiarum, et supereminet tantum simul omnes thearchicis illuminationibus. Et est sensus: Miror,

A inquit, cum sancti theologi primas caelestes essentias ab ipso immediate doceri introducunt, quia ipse, dum in tantum, quantum praediximus, ceteras omnes simul in divinis illuminationibus supereminet ut mediate, hoc est, veluti superiore natura interposita, quaestiones reverenter appetunt, id est timide, quod graece dicitur εὐλαβῶς, desiderant. Εὐλαβία enim est cum amore timiditas vel verecundia. Et enim non inde interrogant, hoc est, et enim non ipsum Jesum immediate interrogant, quare tui rubra vestimenta? vel sicut in melioribus exemplaribus invenitur, quare tui coccinea vestimenta? Apud seipsas vero deliberant ante interrogare, vel simpliciter transfertur, apud se ipsas cunctantur vel haesitant ante dicere. Potest et sic intelligi: et enim non inde interrogant, et enim aē inde, ab ipso videlicet Jesu, interrogant. Siquidem praedixit, ut mediate, id est quasi mediate, non autem omnino mediate; nulla quippe creatura inter ipsas et Jesum altior est, ut praefatis rationibus inconcusse definitum. Cur autem quasi mediate, non autem penitus immediate, vel penitus mediate interrogant? Rationem reddit: apud se ipsas vero deliberant interrogare, veluti planius transfertur, dicere; deliberant quippe altitudine mysteriorum expavesci, utrum interrogarent necne. Et ipsa deliberatio veluti quaedam medietas a theologis vocatur. Ideoque neque medietas est, neque immedietas. Mihi autem videtur non aliunde hanc deliberationem excellendum essentiarum theologos intellexisse, nisi ex ipsa visione, quae describit, duo Cherubim se invicem intueri et quasi consiliari, quod etiam iste magister in sequentibus voluisse videtur. Ostendentes quidem, quia discunt, et deificae scientiae appetunt, hoc est, per hanc deliberationem ostendunt, quia discunt, et deificam scientiam, quae se deificat, ab Jesu petunt. Non autem praesilientes per divinam processionem inditam illuminationem; hoc est, non ita petunt divinam scientiam, ut praecoccupent inditam sibi illuminationem per divinam processionem. Nihil enim petunt, nisi prius processione divini luminis cognoscant, utrum petant, et quid, et quomodo petere eos oportet. Et hoc est quod dicit: non praesilientes inditam illuminationem divinae processionis. Non ergo prima caelestium intellectuum ierarchia, ab ipsa sanctificata, quo in eam immediate extenditur, sanctissima purgatione multo lumine antepfectae consummationis, proportionaliter eam implens, purgatur, et illuminatur, et perficitur. Ordo verborum: Nonne

VARIAE LECTIONES.

¹ B est dominus. ² B illius. ³ Christum om. C, vers. et text. gr. ⁴ Sic AB; vers. et text. gr. ipsum Jesum. ⁵ Corr. B, A in medietatem, B immedietatem. ⁶ B eis. ⁷ B praelargienter. ⁸ A quidem. ⁹ A et. ¹⁰ AB ut reverenter. ¹¹ B com. ¹² B corr. tua. ¹³ B corr. tua. ¹⁴ Curr., AB seipsos. ¹⁵ Sic C et rad. corr. B; AB cunctanter. ¹⁶ AB esitant, B supra adscr. hesitant. ¹⁷ B supra adscr. est. ¹⁸ Conj., AB deliberabant. ¹⁹ Sic C et corr. B; AB ipse. ²⁰ A velut. ²¹ B nec. ²² B cherubin, sic ubique. ²³ B rad. corr. deificam scientiam; C ostendens quidem q. d. et deificam scientiam. ²⁴ se om. B. ²⁵ In B rad. corr. a. ²⁶ B per. ²⁷ inditam illuminationem, hoc est non ita petunt — processionem om. B. ²⁸ B dicitur. ²⁹ B corr. Nonne. ³⁰ A ierarchia. ³¹ extenditur om. AB, addidi ex vers. et text. graec.

ergo purgatur, et illuminatur, et perficitur prima caelestium intellectuum ierarchia, ab ipsa *ἡγεμονία*, hoc est, ab ipsa Divinitate, quae hostiarum princeps est principium ¹, sanctificata seu, ut commodius transfertur, quamvis inusitatus, pontificata; et ² subauditur: Eo modo, quo in eam ³ immediate extenditur sanctissima purgatione; multo lumine, in multo lumine, vel infinito lumine, vel magno valde lumine, vel purissimo lumine, haec enim omnia ab uno graeco vertuntur *ἀπλότου*; ante perfectae consummationis, quod etiam potest interpretari, anteperfectae consummativae vel perfectivae theletarchiae; plane proportionaliter eam, ierarchiam scilicet, implens; suo siquidem infinito lumine theletarchia primam implet ierarchiam. *Omni quidem ⁴ minoratione pura, primi vero luminis ⁵ plena, et primo datam cognitionem et scientiam participans perfecta.* Pura, inquit, omni minoratione, hoc est, omni subiectione absoluta ⁶; nulli enim creaturae ordine et dignitate subijcitur; plena autem primi luminis, divini videlicet, et perfecta; primo datam cognitionem et scientiam participans, hoc est, dum participat ex primo data cognitione et scientia, sive, ut commodius transferendum, primo datae cognitionis et scientiae participans. *Comprehendens autem et ⁷ hoc dixerim fortassis non immerito, quia et purgatio est, et illuminatio, et perfectio divinae scientiae assumptio.* Tanquam si quis interrogarit, quae sit ipsa purgatio, et illuminatio, et perfectio, respondet dicens; comprehendens, hoc est, brevier colligens: Et non immerito dixerim, quia assumptis divinae scientiae ⁸ purgatio est, et illuminatio, et perfectio. Una enim eademque divina scientia assumpta sumptores suos et purgat, et illuminat, et perficit. Ubi autem posuimus: Non immerito, ibi in Graeco *οὐκ ἀπεικότως*, quod commode ac proprie transfertur « non indecore », seu « non indecenter ». Et iterum veluti interrogaretur, quid divinae scientiae assumptio purgat? quid illuminat? quid perficit? et in quo? et quomodo? confestum explanat: *Ignorantia ⁹ quidem utpote purgans, secundum ordinem indita scientia perfectiorum doctrinarum, illuminans autem ipsa divina cognitione, per quam et purgat non prius contemplantem, quam manifestat per altiore illuminationem, et perficiens iterum ipso lumine, secundum habitum scientia lucidissimum doctrinarum.* Purgat, inquit, utpote, hoc est, verbi gratia ab ignorantia per inditam ordinate scientiam perfectiorum doctrinarum, hoc est, per lusit in primo ordine caelestium essentialium, de quo sermo est, perfectiorum doctrinarum scientiam. Perfectiores ¹⁰ enim primae ierarchiae, quam cete-

ris, divinorum intellectuum doctrinae inditae scientiae, perfectiorque earum scientia ¹¹. Discis quippe semper ab ipsa Deitate divina mysteria, quae eam latent. Illuminat autem ipsa divina cognitione, hoc est, eadem divina scientia, per quam et purgat non prius contemplantem, primam videlicet ierarchiam, quae non contemplatur, nisi prius purgatur; quam manifestat, hoc est, quam ierarchiam declarat ipsa scilicet divina cognitio, per altiore quam ceteris datur illuminationem, et perficiens iterum, quasi tertio gradu, eodem lumine scientia, hoc est, in scientia lucidissimarum doctrinarum, quae est secundum habitum. Purgat itaque primitus divinae scientiae assumptio primam ierarchiam per inditam scientiam perfectioris doctrinae. Deinde illuminat eam, quae, prius ¹², quam purgetur, non contemplatur, per declarationem altioris illuminationis divinorum arcanorum. Tertio eam ¹³ eadem illuminatione in habitu incommutabili apertissimarum perficit doctrinarum. Aliud enim ¹⁴ purgare ab ignorantia, aliud illuminare per disciplinam, aliud perficere animum in habitu inconcusso scientiae intellectuarum purgatissime rerum divinarum.

§ 4. *Ipsa ergo est, quantum ad nostram scientiam, prima caelestium essentialium dispositio, in circuitu Dei et circa Deum immediate stans, et simpliciter et incessanter circumiens aeternam ejus scientiam, secundum excellentissimam, quantum in angelis, semper mobilem collocationem.* Ipsa est ¹⁵, inquit, quantum nostrae scientiae, humanae videlicet ¹⁶, datur cognoscere, prima caelestium essentialium dispositio ¹⁷, id est, primus ornatus in circuitu ¹⁸ Dei et circa Deum, generaliter plane ¹⁹, sicut et ceterae essentialium, in circuitu Dei, specialiter vero circa Deum; immediate quidem, nulla creatura interposita; nam et duodecim tribus Israel in circuitu tabernaculi testimonii undique castra metabantur, longius tamen, circa vero tabernaculum immediate et proxime summi sacerdotes et levitae; stans, stat quippe ipsa; et simpliciter, hoc est universaliter, et incessanter circumiens ²⁰, sive, si volueris transferre, incomprehensibiliter ambiens aeternam ejus scientiam. Stat ergo et, dum stat, universaliter et incessanter vel incomprehensibiliter circumit ²¹ vel ambit aeternam Dei scientiam. Stat quidem, quia uniformiter in eodem permanet, ambit vero et circumit ²² universaliter, quia ²³ nihil est in divinis abditis, quod non inquirat: spiritus enim scrutatur etiam profunda Dei; et incessanter, quia semper movetur; incomprehensibiliter vero, quoniam nec a se ²⁴ ipsa ²⁵, nec ab inferioribus comprehenditur, quomodo vel qualiter aeternam Dei scientiam ambit vel circumit.

VARIAE LECTIONES.

¹ B' supra adscr. et principium. ² ABC quod, B' quod punct. insignivt et ad marg. adscr. et. ³ A ea. ⁴ B siquidem. ⁵ Corr. B'; pro vero luminis, AB voluminis; vero om. C. ⁶ Sic C; A absolutam, B absolutam (punct. adj. B'). ⁷ et om. AB, add. ex vers. et text. graec. ⁸ B sapientiae. ⁹ B' ad marg. adscr. Ab ignorantia. ¹⁰ A Perfectionis. ¹¹ B' supra adscr. est scientia. ¹² Sic C et corr. B', AB proprius. ¹³ Pro eam B vero. ¹⁴ B' supra adscr. est. ¹⁵ A est et, inquit; et rad. del. B. ¹⁶ B scilicet. ¹⁷ B essentialium cognicio dispositio (punct. B' adj. videtur). ¹⁸ AB circumitu, sic ubique; sed B semper, uno hoc loco excepto, rad. corr. circuitu. ¹⁹ plane om. B. ²⁰ B circumiens, sed rad. corr. circuiens. ²¹ B circumit (punct. adj. B'). ²² B rad. corr. circuit. ²³ B quoniam. ²⁴ Sic C; pro nec a se A necesse, B necesse. ²⁵ B illa.

Ambit autem aeternam scientiam, non ut exterius eam ¹ circumscribat, sed ut interius eam lustret. Quanam creatura sit, quae aeternam sui Creatoris scientiam ambire possit, quae omnia intra se ² continet atque coartat? Secundum excellentissimam, quantum angelis conceditur, semper mobilem collocationem; semper quippe collocatio ejus, hoc est, status mobilis est, et motus collocabilis uniformiter, videlicet stabilis. Quid mirum, dum et hujus sensibilis sphaerae ³ stabilis motus sit, quoniam uniformiter movetur, et status mobilis, quoniam semper movetur ⁴! *Multas quidem et beatas videns pure contemplationes, simplos ⁵ vero et immediate fulgores illuminata, et divino alimento repleta.* Multas, inquit, et beatas theorias prima ierarchia pure videt. Ipsa quidem divina sapientia, quam clare conspicatur, multiplex est et beata. Quoniam vero ipsa multiplex sapientia simpla est et individua, propterea simplices suos fulgores in primam primitus diffundit ierarchiam, quibus illa illuminatur, ac veluti divino alimento, sive, ut planius transfertur, divina laetitia satiata repletur. *Multa quidem primo data fusione, sola vero domestica et unifica divinae refectionis unitate; multaque communionem Dei et cooperatione digna effecta ad eam, ut possibile, similitudine bonarum habitudinum et actionum.* Verborum constructio talis est: Digna effecta est multa primo ante alias ierarchias fusione sapientiae, sola vero, hoc est singulari, domestica, proxima plane, et unifica divinae refectionis unitate; non enim omnis unitas unifica est, sed sola divina; multaque communionem Dei et cooperatione digna facta. Eum quippe primo omnium communicat, hoc est participat, eique ⁶ cooperatur in administratione universitatis infra se conditae. Quomodo communicat et cooperatur? In similitudine, videlicet ad eam, communionem plane, et cooperatione bonarum habitudinum et actionum, quantum potest fieri. In similitudine itaque bonarum habitudinum, hoc est virtutum, virtus enim est habitus rationalis aut intellectualis animi, et in similitudine bonarum actionum communicat Deo, eique cooperatur. *Multaque divinorum superpositae cognoscens, et divinae scientiae et cognitionis in participatione, secundum quod fas est, facta.* Factaque est secundum quod fas, hoc est ⁷, licet, est ⁸ justum ⁹, in participatione divinae scientiae et cognitionis, cognoscens, dum cognoscit, supereminenter multa ¹⁰ divinorum, subauditur intellectuum. Sequitur: *Propterea et laudes ipsius theologia his, qui in terra ¹¹ sunt, tradidit, in quibus mirabiliter manifestatur*

A *excelsissimae ipsius illuminationis eminentia.* Laudes ipsius dicit, quibus Deum glorificat theologia, hominibus tradidit ¹². *Alii quidem enim ejus, sensibiliter dicere ¹³, hoc est, alii quidem participes ejus, primae videlicet ierarchiae, sensibiliter dicere ¹⁴ a ¹⁵ theologia traduntur, tanquam vox aquarum reboant: Benedicta gloria Domini ex loco suo ¹⁶. Alii vero illam valde laudabilem et piissimam reclamant theologiam: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus ¹⁷ Sabaoth, plena est omnis terra gloriae ejus.* Ubi posuimus piissimam, ibi etiam honorabilissimam, vel valde adorandam ¹⁸ potest interpretari. Quod autem dicit, sensibiliter eos dicere ¹⁹, non facile patet, utrum veluti per quaedam spiritualia corpora ²⁰ sibi connaturaliter adjuncta, in quibus etiam humanis visibus **B** apparuisse divina tradit historia, praefatas laudes corporeis sensibus sensibili voce coaptatas hymnizant ²¹, an quia propheticis visionibus ita apparuere veluti sensibiles, in similitudine videlicet sensibillum vocum prolatae. Veruntamen quoquomodo sint, ab excelsissimis primae ierarchiae essentiis eas fieri theologus iste testatur. Ait enim: *Has autem excelsissimas caelestium animorum hymnologias jam quidem in his quae sunt de divinis laudibus, quantum possibile, aperuimus, et dictum est de his in illis, quantum ad nos, sufficienter; ex quibus in admonitionem sufficit dicere tantum secundum praesens tempus.* Ex hac sententia possumus cognoscere, de divinis laudibus ipsum scripsisse, quoniam in libro de divinis nominibus ex amatoris hymnis sancti Jerothei quaedam introduxit, in quibus de praedictis laudibus nihil tractatur. Ubi posuimus admonitionem ²², ibi *ὑπόμνησις* in Graeco, hoc est, admonitionem vel recordationem. Sufficit, inquit, haec pauca ex divinis laudibus ad praesens tempus in admonitionem vel recordationem dicere. *Quia theologicam ²³ scientiam ipsa prima dispositio ²⁴, quantum fas, illuminata est a thearchica bonitate, hoc est, quia prima ierarchia illuminata est in theologicam scientiam ab ipsa divina bonitate. Et ne mireris constructionem: illuminata theologicam scientiam; est enim rata, dicimus quippe illuminor ²⁵ a te artem, docco te disciplinam. Qua tanquam deiformis ierarchia et aliis quidem eandem deinde tradidit; hoc est: ex qua divina bonitate, vel ut planius transfertur, ex eadem divina bonitate; tanquam deiformis; quemadmodum quippe divina bonitas conformat omnia, ita et ipsa prima ierarchia ceterarum sequentium se deiformis est, hoc est, eas sicut Deus format; et aliis quidem eandem deinde tradidit, id est, eandem divinam bonitatem, qua*

VARIAE LECTIONES.

¹ A eum. ² se om. B. ³ AB spera. ⁴ et status mobilis quoniam semper movetur om. B. ⁵ Sic AB. ⁶ B' corr. atque. ⁷ B quod hoc fas est, B' adscr. corr. quod fas est fas est. ⁸ Conj., AB et. ⁹ B' adscr. est. C in participatione secundum quod fas est, hoc est licet et injustum in participatione cet. ¹⁰ Sic C, AB supereminenter multam. ¹¹ A intra. ¹² in quibus mirabiliter — tradidit om. B. ¹³ dicere om. B. ¹⁴ B' corr. dicendo. ¹⁵ B hoc est a. ¹⁶ Verba supra omitta: in quibus mirabiliter — eminentia B ad marg. adscr., sed falso huc inserenda esse indicavit. ¹⁷ Sic AB, in Graeco Θεός deest. ¹⁸ Sic C, et corr. B', AB adorandem. ¹⁹ B dicere eos. ²⁰ B corpora spiritualia. ²¹ AB hymnizant, sic ubique. ²² B' corr. ammonitionem. ²³ B quia ipsam theologicam (puncta B' adj. videtur). ²⁴ Sic C et corr. B', AB dispositio. ²⁵ Corr. B', AB illumino, B' marg. adscr. vel erudior. C illumino te artem.

primo illuminatur, aliis deinde, sequentibus videlicet se, distribuit. *Illud per brevitatem dicere subintroducens*, hoc est, illud breviter dicere subintroducitur ipsa ierarchia, ipsam ¹ piissimam et plus quam laudabilem et laudabilissimam thearchiam fas est benedictam ² esse a theodochis ³, quantum possibile ⁴, cognosci et laudari, intellectibus; ipsi enim sunt tanquam deiformes divini loci thearchicae, ut eloquia aiunt, quietis. Hoc est, inquit, quod breviter subintroducitur prima ierarchia, quod fas est et lex et iustum. Ipsam piissimam, vel honorabilissimam, vel valde adorandam, et superlaudabilem et laudabilissimam Divinitatem fas est benedictam ⁵ esse a theodochis intellectibus, ex recipientibus videlicet Deum intellectibus. Ipsi enim intellectus, qui Deum recipiunt, tanquam deiformes divini loci sunt divinae quietis, ut sancta testantur eloquia. In ipsis siquidem Deus quiescit. Theodochus autem dicitur quasi θεὸς δοχός, hoc est, Dei receptor. Quo nomine omnis purus animus sive humanus sive angelicus potest vocari. In ipsis enim duobus Deus quiescit. Et quia monas est et ⁶ unitas, tres substantialiter. Hoc quoque subintroducitur ⁷ sequentibus se ierarchiis prima ierarchia caelestis, quod thearchia, id est Divinitas, monas ⁸, hoc est unitas; tres substantialiter, Divinitas quippe unitas est in essentia, trinitas in substantiis. Inter monada autem et enada, quamvis apud nos unam habeant interpretationem, monas enim dicitur unitas, similiter enas unitas, talis differentia videtur interesse, quod monas sit proprie ipsa unitas, ex qua omnes numeri procedunt, principium quippe et causa est totius numerositatis, enas ⁹ vero est ipsa unitas substantiarum sive in superessentiali ¹⁰ essentia, quae Deus est, sive in generibus, sive in formis, et simpliciter in omnibus, quae unam eandemque participant essentiam. Divina itaque bonitas monas est, quoniam principium et causa est omnium quae sunt, enas ¹¹ autem, quoniam unitas est ¹² in tribus substantiis, et tres substantiae in unitate essentiae. A supercaelestibus essentibus usque ad novissimam ¹³ terrae extendens bonitatem suam in omnia quae sunt providentiam. Hoc item prima ierarchia in laudem Divinitatis subintroducitur, quod a sublimissimis caelestibus essentibus usque ad novissima terrae intendit bonitatem suam, videlicet in omnia, quae sunt, providentiam. Et nemo arbitretur, me per ignorantiam transtulisse: extendens, pro graeco participio

A feminino δεισα, quod nascitur a verbo δεισι, hoc est pervenio ¹⁴ vel penetro; hoc enim propter facilitatem intelligentiae feci ¹⁵. Sed si quis proprietatem interpretationis sequi voluerit, pro extendens potest dicere pervenire ¹⁶ vel penetrare faciens, ut talis sit sensus: A supercaelestibus essentibus usque ad novissima terrae bonitatem suam, hoc est providentiam, omnia, quae sunt, penetrare facit. Tanquam omnis essentiae superprincipale principium et causa, omni: superessentialiter immensurabili continentia circumligans. Non inmerito, inquit, providentia eius extenditur in omnia, vel penetrat omnia. Est enim omnis essentiae superessentiale principium, et omnia superessentialiter immensurabili continentia circumligat. Ubi similiter, ut facilius intelligeretur, circumligans transtuli pro graeco participio περιδραχμίζω, quod proprie interpretatur palmo vel pugno comprehendens. *Finit capitulum septimum. Incipit octavum.*

CAPITULUM VIII.

Cujus praefatio est:

De Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus et de media earum ierarchia.

§ 1. Transeundum nunc nobis in ¹⁷ mediam caelestium intellectuum expositionem, Dominationes illas supermundanis oculis, quantum possibile est, explorantibus, et vere potentia speculamina divinarum Potestatum et Virtutum. Post explanationem, inquit, primae et sublissimae ierarchiae transeundum nunc in mediam ierarchiam, quae etiam secunda est, nobis explorantibus, vel sicut proprie transfertur, nobis intuentibus Dominationes ¹⁸ illas intellectualibus oculis secundum nostram possibilitatem, et in vere potentia ¹⁹ speculamina divinarum Potestatum et Virtutum, similiter subaudis transeundum. Etenim unaquaeque super nos essentiarum cognominatio propria earum significat virtutes ²⁰. Igitur sanctarum Dominationum manifestativam nominationem aestimo declarare absolutam quandam et omni ignominia minorationis liberam anagogen. Quod etiam sic possumus interpretari, non servilem quandam et omni subpedestri minoratione liberam anagogen. Hoc quoque in laudibus Thronorum posuit. Ignominiosum quippe est et minorationis et subjectionis, id est, servitutis indicium, pede ingredi, ex qua libera et absoluta est caelestium Dominationum anagogen,

VARIAE LECTIONES.

¹ ipsam om. AB, add. ex vers. et text. graec. ² Sic C, AB benedicta. ³ B¹ corr. theodochis. ⁴ B¹ adscr. est. ⁵ Sic C et corr. B¹, AB benedicta. ⁶ et om. AB, add. ex vers. et text. graec. ⁷ B¹ introducit. ⁸ B¹ supra adscr. est. ⁹ A enas. B enas. ¹⁰ A B sive in superessentiali, C su superessentiali. ¹¹ A enas B enas. ¹² est om. B. ¹³ Rad. corr. B; A novissimum, B novissimam. ¹⁴ Emend., A B C praevengo. ¹⁵ B facilitatem feci intelligentiae. ¹⁶ Sic ABC. ¹⁷ B¹ supr. adscr. est in. ¹⁸ A donationes. ¹⁹ Sic C et corr. B¹, AB vere poten ie. ²⁰ Sic AB, versio habet: cognominatio Dei imitatorias earum significat deiformes proprietates, quae cum textu graeco ad verbum conveniunt.

NOTAE

• A litteris iniatis: *Finit capitulum septimum. Incipit octavum, cujus praefatio est de Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus et de media earum ierarchia.* B litteris iniatis: *Capitulum nonum de Prin-*

cipibus et Archangelis et Angelis et de ultima eorum ierarchia; B¹ in infima parte membranae aliter. *Capitulum VIII de Dominationibus et Virtutibus et Potestatibus et de media eorum ierarchia.*

hoc est, sursum versus altitudo; nil enim terrenum, A nil vile, nil servile ipsarum altitudinem deprimit. *Non assimilat tyrannicarum dissimilitudinum* ¹ *ullo modo*, hoc est, se tingit ² vel colorat illarum altitudo, unam esse tyrannicarum dissimilitudinum. Tyrannica quippe dominatio verae Dominationi dissimilis ³ est. Caelestes autem Dominationes non tyrannice, non superbe, sed modeste et humiliter in amore Dei et subditorum sibi dominantur. *Universaliter eam inclinatum liberaliter* ⁴ *severam dominationem, omni minutivae* ⁵ *servituti superpositam*, a superioribus subauditur, *aestimo declarare*, universaliter inclinatum modeste et humiliter et liberaliter severam, sive ut potest transferri, irreprehensibilem ⁶ dominationem superpositam omni minorativae servituti. *Non indigentem subjectionis omnis et remotam ab universa dissimilitudine et kyriarchiae* ⁷ *incessanter appetentem*. Aestimo declarare ⁸ nullius subjectionis ⁹ indigentem, nisi soli ¹⁰ Deo et ¹¹ praecedenti ¹² se ierarchiae; et remotam ab omni dissimilitudine, quae eam deformem dissimilemque Creatori ¹³ suo efficiat ¹⁴, et kyriarchiam ¹⁵, hoc est, ipsam Divinitatem, quae kyriarchia ¹⁶ dicitur, quoniam princeps est et principium totius dominationis, indesinenter desiderat. *Et ad ipsam illius ipsius naturaliter subsistentis virtutis similitudinem, quantum possibile, et seipsam, et quae post eam sunt, deformiter conformantem*. Hanc sententiam propterea sic interpretati sumus per ambitum, quoniam *κρυφα* ¹⁷ in Graeco est positum, cujus interpretatio propria uno non exprimitur verbo, sed sic: naturaliter subsistens virtus, ut sit sensus: *Indesinenter appetit similitudinem ad ipsam kyriam* ¹⁸, hoc est virtutem, quae naturaliter per se subsistit, et quae nihil aliud est, nisi ipsa per seipsam subsistens Divinitas, quae, quantum possibile est, et ipsam, dominationem vilelicet, et quae post eam sunt, in inferioribus ordinibus conformat. Videtur enim posse sic breviter ¹⁹ transferri: *Et ad ipsam ejusdem propriam* ²⁰ *similitudinem, quantum possibile* ²¹, et se ipsam, et quae post eam sunt, conformantem, ut sensus sit: *Et aestimo declarare appetentem ad ipsam propriam similitudinem ejusdem, kyriarchiae plane, quantum possibile, et seipsam, dominationem scilicet, et quae post eam sunt, deformiter conformantem et effingentem. Et ad nullum vana videntium, sed ad proprie* ²² *ON universale conversam*; in omnibus hujus sententiae colis ²³, hoc est

membris, subauditur a superioribus: aestimo declarare. Proprie ²⁴ universale, ipsum summum bonum dicit, quod proprie est, et universale bonum est. Omnia siquidem bona non per se bona, sed participatione universalis boni, quod vere ²⁵ bonum est, bona sunt. Ideoque dixit: ad nullum vana videntium, hoc est, ad nullum eorum ²⁶, quae per se considerata vana videntur. Videntium enim dicit pro visorum, hoc est, quae videntur, usitatissimo ²⁷ Graecorum more, et quia a verbo *δοχομαι* ²⁸, hoc est video et ²⁹ videor, derivatur, quoniam commune est; ut sit sensus: sed ³⁰ aestimo declarare conversam non ad aliquid eorum, quae vana videntur, quia per se non subsistunt, sed ad id, quod proprie est et universale. Animadvertendum, quod Graeci Deum vocant aliquando neutraliter ³¹ *ὄν*, quod est, aliquando masculine ³² *ὄν*, qui est. *Et kyriarchicae* ³³ *semper deformitatis in participatione secundum quod possibile ipsi factam*. Hoc ultimum omnino patet. Quod enim dicit in participatione kyriarchicae ³⁴ deformitatis factam ³⁵, commune est omnium caelestium essentiarum. Omnis quippe virtus earum in participatione Deitatis est ³⁶, quae ³⁷ est Dominationum princeps. *Ipsam* ³⁸ *vero sanctarum Virtutum*, subauditur aestimo declarare nominationem, *fortem quandam et incommutabilem virilitatem in omnes secundum earum deformitatem operationes, ad nullam susceptionem inditarum ei divinarum illuminationum imbecilliter infrmatam, potenter in imitationem* ³⁹ *Dei reductam, non relinquentem suimet imbecillitate deformem motum, sed firmiter ferentem in superessentialem et potentificam* ⁴⁰ *virtutem, et ipsius imaginem virtuti similem juxta quod licet factam* ⁴¹, et ad ipsam quidem ut principalem virtutem potenter conversam, ad secunda vero virtutis datricem et deformiter provenientem. Nominatio, inquit, Virtutum fortem et incommutabilem earum virilitatem vel vigorem vel strenuitatem in omnes deformes operationes declarat, quae virilitas nulla imbecillitate infirmatur in susceptione insitarum sibi divinarum illuminationum, quae potenter in imitationem Dei reducit, hoc est sursum ducitur, quae non relinquit ⁴² sua debilitate, quia nunquam debilitatur, deformem motum, sed firmiter se ipsam fert, hoc est, firmiter tendit in superessentialem, divinam plane virtutem, quae ⁴³ se potentem facit ⁴⁴, et quae ⁴⁵ facta est imago ipsius superessentialis virtutis, dum sit virtuti similis, et quae convertitur po-

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr., AB dissimilitudinem. ² Sic C, A set ingit, B fringit, rad. corr. fingit. ³ A similis. ⁴ B liberaliter (punct. B' adj. videtur); B' supra adscr. et liberaliter. ⁵ B minuti. B' supra adscr.-re. ⁶ B irreprehensibilem (punct. adj. et s supra adscr. B', ut legas irrepressibilem). ⁷ Corr. B', A kyriarchias, B kyriarchiae. ⁸ Sic BC, B' corr. declinare, A declinare. ⁹ A subvectionis. ¹⁰ B solus (i supr. scr. B'). ¹¹ A ex. ¹² Sic C et corr. B', AB praecedenti. ¹³ ^{cre} *creatori* (punct. adj. et cre supra scr. videtur B'). ¹⁴ Corr. B', ABC inficiat. ¹⁵ Sic AC; B kyriarchiam. ¹⁶ Sic C et corr. B', AB kyriarchia. ¹⁷ AB κρυφα. ¹⁸ B kyriam. ¹⁹ B sic breviter posse. ²⁰ B propriam ejusdem. ²¹ B' supra adscr. est. ²² Sic C, A colus, B colis. ²³ Sic C et corr. B', AB quid vero. ²⁴ eorum om. A, ad marg. adscr. B. ²⁵ Corr. B', ABC usitatissimo. ²⁶ B' marg. adscr. dochoamaym. ²⁷ B' corr. vel. ²⁸ B' corr. et. ²⁹ Ex vers. et text. graec., A chiriarchie, B kyriarchie, C kyriarchie. ³⁰ AB kyriarchie. ³¹ Sic C et corr. B', AB formam. ³² Sic C, AB sunt. ³³ Sic C et corr. B', AB qui. ³⁴ B' marg. adscr. De virtutibus. ³⁵ \ imitatione. ³⁶ Corr. B', AB pontificum. ³⁷ Ex vers. et text. graec., AB facta. ³⁸ Sic C et corr. B', AB relinquit. ³⁹ B' voci quae puncta subj., et supra scr. per. ⁴⁰ fucit. om. B. ⁴¹ B quae se.

tenter ad ipsam virtutem merito principalem, quoniam omnium virtutum et princeps et principium est, quae etiam ad secunda virtutem dat et deiformiter prove- nit, hoc est, instar divinae processionis. Et notandum quod, ubi posuimus ¹ virtuti similem et virtutis da- tricem, ibi in Graeco composita sunt verba, quae compositivae non possumus transferre, nisi forte, quamvis inusitate, dicamus δυναμοειδῆ ¹ virtutiformem; δυναμοδότης ² vero, dum adverbium videtur, non nisi nominibus potest transferri, ne nimium in- usitate vertatur. Propterea diximus: virtuti simi- lem et virtutis datricem. Ipsam ³ autem sanctarum Po- testatum, hoc est, ipsam nominationem sanctarum Potestatum aestimo ⁴ declarare aequipotentem ⁵ divi- narum Dominationum et Virtutum bene ornatam et inconfusam circa divinas susceptiones ordinationem, et ordinationem ⁷ supermundanae et intellectualis potestatis, non tyrannice in ea, quae inferiora sunt ⁸, pote- stativis virtutibus praecipitatae, sed potenter in divina post bene ordinatas reductae, et post se deiformiter reducens, et potentissimam ⁹ exusiarchiā ¹⁰, quan- tum fas est, assimilatae, et eam, ut possibile, angelis revelantis in bene ornatis per ipsam ordinibus potesta- tiva virtute. Ipsa ¹¹, inquit, nominatio sanctarum Po- testatum declarat aequipotentem ¹² vel aequoordi- natam ¹³ ordinationem divinis Dominationibus et Virtutibus, et bene ornatam, et inconfusam, quae non tyrannice, hoc est, non abusiva potestate in ea; quae sibi subdita sunt, in ficta ¹⁴ similitudine po- testativarum virtutum praecipitatur, sed potenter, sive ut proprie transfertur, potentissime in divina reducitur post bene ordinatas, hoc est, post primae ierarchiae pulchre ordinatas virtutes, quae eam praecedunt, et post se, id est ¹⁵, infra se ordinatas virtutes deiformiter reducit ¹⁶, sursum plane ducit, et potentissimae exusiarchiā, hoc est Divinitatis, quae ἔξουσιωσις ¹⁷, quia potestates facit, ἐξουσιάρ- χια ¹⁸ vero, quia potestatum princeps est et princi- pium, nominatur, quantum licet, similis facta est, et eam ἔξουσιάρχια ¹⁹, quantum possibile, angelis revelat potestativa virtute in bene ornatis ordinibus per ipsam, suam videlicet ordinationem, per quam inferiores ordines ornantur. Has habens deiformes proprietates media caelestium animorum dispositio pur- gatur quidem et illuminatur et perficitur, quemadmo- dum dictum est, a divinis illuminationibus, inditis sibi secundo per primam ierarchicam ²⁰ dispositionem, et

A per mediam illam ²¹ secunda manifestatione delatis. Illas, inquit, proprias virtutes ac deiformes medius caelestium animorum ornatus habet, illeoque purga- tur et illuminatur et perficitur, quemadmodum dictum est in superiori Capitulo de prima ierarchia. Nec aliunde purgatur et illuminatur et perficitur, nisi a divinis illuminationibus, inditis sibi secundo, adverbium ²² est secundo, per primam ierarchicam ²³ dispositionem, quoniam illa primo, ista vero se- cundo per illam divinas participat illuminationes, et per mediam illam iterum secunda manifestatione in tertiam ierarchiam veluti per secundam ²⁴ mani- festationem ipsis divinis illuminationibus delatis, sive ut proprie transfertur, distributis.

B § 2. Itaque per aliam dictionem venire in alium angelum auditum, symbolum ²⁵ faciemus a longe superperfectae et per processionem occultae in sequentiam ²⁶ perfectio- nis. Haec, inquit, supernorum civium colloquia, quibus videmus per alium angelum dictionem venire in alium angelum, in quo est auditus, signum faciemus a longe superperfectae, hoc est, plus quam per- fectae perfectionis, et per processionem occultae in sequentiam ²⁷. Ac si aperte diceret: Nos homines, qui non experimento, sed argumento divinos explo- ramus sensus, faciemus ²⁸ argumentum et apertissimum signum, quid de longe, hoc est, ab ipsa celsi- tudine divinae sublimitatis, quae longissime ab omnibus, quae sunt, removetur, plus quam perfecta et per arcanam processionem occulta perfectione ²⁹ gradatim et ordinate in sequentiam ³⁰, in caelestium virtutum videlicet consequentem ordinationem de- scendit. Et hoc est illud argumentum et signum, per alium angelum profecto ³¹ venire dictionem a summa Divinitate in alium angelum, in quo illud vertitur ³² dictum in auditum; non quod in eis corporei sensus sint, sed quod sic visio prophetica formata sit. Si ergo, quod summa bonitas praecipit, prima ³³ ierar- chia in aliam atque aliam ierarchiam, veluti in alium atque alium angelum, in quibus illa dictio auditur, descendit, signum est ³⁴ incunctanter di- vinae processionis per ordinatos gradus a summo usque deorsum, hoc est, ab excellentissimis caele- stibus essentiis usque ad homines, qui etiam angeli dicuntur, quando divinum consilium, quod per su- periores angelos accipiunt, inferioribus se anhuntiant. Hoc autem dicit, ut intelligamus mirabilem rerum dispositionem, per quam divina Providentia univer-

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', pro quod ubi posuimus A B ubi posuimus quod, C, quod non posuimus. ² δυναμοειδῆ in cod. ita scriptum est, ut facillime legas falso δυναμοειδῆ, quare B' marg. adscr. i. e. dynamosian. ³ B' marg. adscr. i. e. dinamodotos. ⁴ B' marg. adscr. De potestativis. ⁵ A ips. nom. sanct. nominationem aestimo, B ips. n. s. p. nominationem aestimo. ⁶ Sic ABC. ⁷ B' adscr. i. e. ordinationem. ⁸ B sunt infe- riora. ⁹ Corr. B', AB pontificam. ¹⁰ B' supra scr. aliter causalem potentiam. ¹¹ A ipsam. ¹² Sic AB, C aequipotentem. ¹³ Sic ABC. ¹⁴ Sic C, AB inficta. ¹⁵ Sic C et rad. corr. B', AB idem. ¹⁶ B reductae, B' corr. reducens. ¹⁷ A ego ουσΙΩΣΙΣ, B ego ουσΙΩΣΙΟΣ. ¹⁸ A B ego ουσΙΑΡΧΙΑ, B' corr. ἔξουσι- ¹⁹ AB ego ουσΙΑΡΧΙΑ, B' corr. ἔξουσι. ²⁰ Corr. B', AB ierarchiam. ²¹ B' marg. adscr. illum i. e. primam ierarchiam. ²² A Ad verbum ²³ Corr. B', ABC ierarchiam. ²⁴ B sanctam, B' supra scr. secundam. ²⁵ B' marg. adscr. symbolum i. e. exemplum sive demonstrationem. ²⁶ B sequentia. ²⁷ B' corr. sequentia. ²⁸ B facie, B' adscr. -mus. ²⁹ Rad. corr. B, AB perfectionem. ³⁰ B sequentiam (punct. adj. B'). ³¹ Corr. B', A, perfectio. ³² B vertitur illud. ³³ A per prima. B per prima. (punct. adj. B'). ³⁴ Corr. B', AB ejus.

sitatis conditae plenitudinem ineffabili processione disponit. Enim sapientes circa sacras nostras ¹ immolationes ² aiunt, per seipsas lucentes divinorum plenitudines, per alteras contemplatarum ³ participationem, esse perfectiores. Quod praedixit, per summorum sacerdotum approbat testimonium. Sapientes enim, inquit, qui sacras nostras hostias et immolationes ⁴ mysticas perfecte intelligunt, dicunt, per se ipsas immediate lucentes plenitudines divinorum intellectuum, hoc est, divinos intellectus, qui per se ipsos immediate plenissime lucent, perfectiores esse, quam contemplativae participationes, ⁵ contemplativi ⁶ scilicet intellectus, qui divinam contemplationem per alteras virtutes participant. Quod breviter colligere possumus. Perfectiores sunt divini intellectus, qui per se ipsos immediate divinam participant contemplationem, quam ceteri, qui ⁷ per medietatem altiorum se eandem contemplationem ⁸ suscipiunt ⁹. Intuere, ubi posuimus sapientes, ibi in Graeco δεινοί, pro quo potest ¹⁰ quis dicere: reverendi vel periti vel sapientes. Sic aestimo, et angelicorum ordinum immediatam participationem primo in Deum extensorum perfectiorem esse per medietatem perfectorum. Quemadmodum, inquit, per se lucentes perfectiores sunt his, qui per alios lucem accipiunt, ita arbitror angelicos ordines, qui immediate primitus in participationem Dei extenduntur, perfectiores esse perfectorum ¹¹, eorum videlicet, qui aliqua medietate interposita perfecti sunt. Ubi posui: perfectiorem, ibi in Graeco ἐναρυστικῶν ¹², quod possumus dicere: perfectiorem, vel potentiorem, vel certe efficaciorum. Propter quod et a nostra sacerdotali traditione perfectivae et ¹³ lucificae et purgativae virtutes primi ¹⁴ intellectus nominantur inferiorum, tanquam per se ¹⁵ in omnium superessentiale principium reductorum, et theletarchicarum purgationum et illuminationum et perfectionum in participatione, secundum eis fas, factorum. Hoc enim est omnino divina taxiarchia ¹⁶ divinitus promulgatum ¹⁷, per prima secunda divinis participare illuminationibus. Hac una perplana ¹⁸ lucidissimaque sententia ordinem caelestium essentiarum dignitatemque breviter aperit atque concludit. Propterea, inquit, nostra humana sacerdotalis doctrina tres primos ordines primae caelestis taxiarchiae perfectivas et lucificas et purgativas nominat virtutes, quoniam inferiores ordines per eos ad prin-

cipium omnium, quod superessentiale est, Deum videlicet, reducuntur, et a ¹⁹ participatione teletarchicarum, divinarum videlicet, purgationum et illuminationum et perfectionum, quantum licet, efficiuntur. Divinitas ²⁰ autem, ut saepe jam dictum ²¹, teletarchis dicitur sive teletarchia, quoniam hostiarum principium est et princeps. Et haec ²² lex ex divina taxiarchia, hoc est ²³, ex ²⁴ ipsa deitate, quae propterea taxiarchia dicitur, quia totius ordinationis principium est et princeps, quasi τὰξίω ἀρχή ²⁵, quod est ordinum principium, tradita est, secunda scilicet speculamina per prima divinas participare illuminationes. Invenies autem hoc et multotiens ²⁶ theologis ²⁷ expressum. Ac si diceret: non solum a sacerdotali traditione, verum etiam ab ipsis prophetis saepissime praefatam legem invenies inculcatam. Quando enim divina et paterna humanitas ²⁸ Israel conversibiliter ²⁹ pro sacra ejus salute erudiens, et ulciscens et immitibus nationibus in correctionem tradens, omnigena provisorum in melius traductione, et captivitatem dimisit, et ad priorem clementer reduxit constantiam, videt theologorum unus Zacharias unum primorum, ut aestimo, et circa Deum angelorum; commune ³⁰ enim est ³¹ omnibus hoc angelica cognominatio ³², ab ipso ³³ Deo discentem de ³⁴ hoc consolatoria, ut dictum est, verba. Ordo verborum ³⁵: Videt enim ³⁶ theologorum, prophetarum plane, unus nomine Zacharias unum primorum angelorum, principalium videlicet Virtutum, quae circa Deum sunt, ut aestimo; hoc enim nomen, quod est angelus, ut praedixi, commune est omnibus caelestibus virtutibus propter angelicam, hoc est, annuntiativam cognominationem; ab ipso Deo discentem, dicitur enim ipse unus primorum angelorum ab ipso Deo immediate de hoc, de reditu plane Israel, consolatoria verba, sicut dictum est, in prophetica scilicet visione, quando divina et paterna humanitas, hoc est clementia, dimisit captivitatem, et ad priorem re-luxit indulgenter constantiam, erudiens Israel conversibiliter, hoc est, ut converteretur, pro sacra ejus salute; noluit enim eum hostibus suis tradere asperitate vindictae, sed voluit corrigere et salvare mansuetudine clementiae; et ulciscens, sive ut congruentius huic loco transferatur, coercentibus, et immitibus, vel asperis in correctionem ³⁷ tradens, ad corrigendum, omnigena ³⁸ provisorum traductione,

VARIAE LECTIONES.

¹ B nostras sacras. ² B' marg. adscr. i. e. sacrificia sive sacramenta. ³ B' marg. adscr. i. e. contemplativae. ⁴ B immolationes et hostias. ⁵ B perfectiones participationes. ⁶ Rad. corr. B', AB contemplativis. ⁷ qui om. B, ad marg. adscr. B'. ⁸ contemplationem om. B. ⁹ B concipiunt. ¹⁰ potest om. B, ad marg. adscr. B'. ¹¹ B' marg. adscr. i. e. perfectis. ¹² AB ἐναρυστικῶν. ¹³ et om. AB, add. ex conj. et ex text. graec. ¹⁴ B' marg. adscr. primi i. e. supremi. ¹⁵ B' marg. adscr. per se i. e. per eos. ¹⁶ A taxiarchica. B taxiarchica. ¹⁷ B promulgatum, corr. promulgatum ¹⁸ ABC per plana. ¹⁹ B' rad. corr. in. ²⁰ Sic C; AB divinitus. ²¹ B' supra adscr. est. ²² B' voci haec punct. subj., et ad marg. adscr. haec inquit est. ²³ est om. AB, habet C et supra adscr. B'. ²⁴ Sic C., AB ad. ²⁵ B' marg. adscr. taxeonarchi. ²⁶ Sic AB. ²⁷ B' supra adscr. a theologis. ²⁸ B' supra scr. i. e. pietas. ²⁹ Rad. corr. B', AB conversabiliter. ³⁰ B' corr. communis. ³¹ B' marg. adscr. s. negotio captivitatis et reductionis Israel ut dictum est in prophetia. ³² B. cognominatio (punct. adj. B'). ³³ AB hoc ab ipso. ³⁴ B et de. ³⁵ B' adscr. est. ³⁶ B enim (punct. adj. B'). ³⁷ B' coreptionem. ³⁸ B' marg. adscr. vel omnigena i. e. videlicet generali

hoc est, omnimoda eorum, qui divina providentia reguntur et corriguntur¹, manuductione in melius. Ubi diximus constantiam, ibi in Graeco εὐπάθειαν², quod Cicero voluit transferre constantiam; ipsi autem Graeci εὐπάθειαν³ dicunt εὐεργεσίαν⁴, id est, beneficientiam. Εὐπάθειαι⁵ autem tres sunt secundum Stoicos, voluntas, gaudium, cautio, et non nisi in animo sapientis constituuntur; voluntatem dico amorem boni, gaudium vero de veritatis inventione, cautio diligens rerum consideratio⁶. Nos autem dicimus εὐπαθείας⁷ gaudium⁸, amorem, odium, tristitiam, quando in animo sapientis⁹ virtutes sunt, ut: « Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis »; item: « Qui diligit me, diligetur a Patre meo »; et alibi: « Tu scis, Domine, quia amo te »; « Iniquos odio habui¹⁰ »; « Tristis est anima mea usque ad mortem ». In animo vero insipientis dum considerantur, κακοπάθειαι¹¹, hoc est, malae passiones recte dicuntur¹², si tamen gaudium in anima insipienti potest intelligi: est enim gaudium, laetitia, quam nunquam sequitur tristitia, quod insipientibus evenire non potest. Alterum vero subiectiorum angelorum, in occursum primi provenientem, tanquam ad illuminationis susceptionem et metalepsin¹³. Vidit vero ipse Zacharias alium angelum de minoribus obviam primi¹⁴ provenire ad susceptionem illuminationis, revelationis videlicet divinae; quae prius summo angelo ab ipso Deo dicta est. Et metalepsin¹⁵, id est, perceptionem, participationem scilicet; metalepsin¹⁶ enim¹⁷ dicitur proprie participatio. Deinde ab ipso divinum consilium tanquam a summo sacerdote eruditum, et hoc docere theologum conuersum. Deinde, inquit, videt occurrentem angelum, eruditum in divino consilio ab ipso primo angelo, tanquam a summo sacerdote, et videt theologum seipsum plane conuersum hoc docere¹⁸ Israel, quod a primo angelo per secundum didicit. Potest et sic transferri: et hoc docere¹⁹ theologum²⁰ conuertentem, ut sit sensus: et videt conuertentem angelum ipsum prophetam, ut hoc disceret. Quoniam fructuose²¹ habitabitur Jerusalem a multitudine hominum. Hanc interpretationem a Septuaginta accepit; Hieronymus²² quippe transtulit: Quoniam²³ sine muro habitabitur Jerusalem a multitudine hominum. Unus tamen sensus in utrisque est. Qui enim dixit: fru-

ctuose, intellexit multiplicem redeuntis de captivitate populi propagationem²⁴; qui vero transtulit: sine muro, eundem sensum significare voluit, ac si diceret: tanta multitudo populi erit, ut muro ambiri non possit. Alter autem theologorum Ezechiel²⁵ et ab ipsa, inquit, hoc sacratissime promulgatum esse Cherubim superfirmata gloriosissima Divinitate. Alterius²⁶ theologo quod praedixit approbat testimonio, hoc est, quod divina consilia in primis angelis immediate suscepta per inferiores angelos in theologorum spiritibus formantur²⁷, dicens: Alter autem theologorum Ezechiel dicit, ab ipsa superfirmata, superessentia videlicet, gloriosissima Divinitate hoc²⁸, quod sequitur, sacratissime²⁹, divinitus plane, promulgatum esse, hoc est, traditum fuisse ipsis³⁰ Cherubim immediate³¹. Enim Israel, ut dictum est, exercitativa humanitas per disciplinas in melius traducens iustitia divina obnoxios condemnat³², innoxios justificavit. Traducens Israel, hoc est, dum traducebat Israel, ut dictum est in divina Scriptura, exercitativa humanitas, id est, divina clementia, quae traducendo exercet per disciplinas in melius, quos liberare vult. Hoc docetur primus post Cherubim, lumbos sapphiro praecinctus, qui poderam juxta symbolum ierarchicum induebatur. Reliquos autem angelos, qui secure habebant, divina taxiarchia imperat a priori³³ doceri de hoc divinum iudicium. Hoc docetur, inquit, id est, de hoc iudicio, obnoxios damnandi, innoxios vero justificandi, docetur primus angelus, id est unus ex caelesti ordine, qui sequitur Cherubim, verbi gratia unus Dinationum seu Virtutum seu Potestatum, quoniam primo Cherubim³⁴ ab ipsa Divinitate immediate de eodem iudicio edocti, ipsi vero Cherubim primum post se docent³⁵, qui³⁶ praecinctus erat lumbos sapphiro, qui etiam poderam³⁷ induebatur secundum symbolum³⁸, secundum habitum summi sacerdotis in Israel. Summi siquidem sacerdotes perizomata, id est femoralia seu succinctoria sapphiro ceterisque pretiosis lapidibus ornata praecingebantur. Podera quoque tunica, videlicet talari, induebantur. Podera autem dicitur, quia usque ad πόδας³⁹, id est, usque⁴⁰ ad pedes pendebat. In tali habitu itaque⁴¹ summi sacerdotis primus angelus post Cherubim visus erat prophetae. Divina autem taxiarchia, id est summa bonitas, quae ordina-

VARIAE LECTIONES.

¹ et corriguntur om. A. ² B' marg. adscr. i. e. eupathiam. ³ Conj., A B εὐεργεσίαν. B' marg. adscr. i. e. euergesiam, C eitergesiam. ⁴ B' marg. adscr. eupathie. Item B' marg. adscr. tres sunt eupathiae i. e. bonae passiones secundum Stoicos. ⁵ A recens man. sec. xv in superiore parte membranae scr. Amor est vis unlativa transformans amantem in amatum. ⁶ B' marg. adscr. eupathias. ⁷ B' marg. adscr. gaudium, amor, odium, tristitia, quando in animo sapientis sunt, virtutes sunt. ⁸ B' corr. sapientis sunt. ⁹ B hodie. ¹⁰ A B κακοπάθειαι. C kaco-pathie. ¹¹ Sic C et corr. B', AB ducunt. ¹² Emend., AB metalepsin; B' corr. metalepsim. ¹³ Sic AB, C primo. ¹⁴ Emend., A metalepsin, B metalepsim, C metalepsim. ¹⁵ A metalepsin, B metalepsin, C metalepsin. ¹⁶ B vero. ¹⁷ Sic C et corr. B', AB dicere. ¹⁸ Conj., AB dicere. ¹⁹ docere theologum om. C. ²⁰ B' marg. adscr. i. e. copiose. ²¹ A ieronimus, B ieronimus. ²² B quod. ²³ B purgationem. ²⁴ AB iezechiel, sic ubique. ²⁵ B' marg. adscr. Item de visione prophetica. ²⁶ B formanter, B' corr. formantur. ²⁷ B hoc est (punct. adj. B') ²⁸ B' marg. adscr. cherubim. ²⁹ Corr. B', AB ipsius. ³⁰ E' marg. adscr. transducens Ipsum. ³¹ B condemnat, sic ubique. ³² B' corr. priore. ³³ B cherubin primo. ³⁴ Sic C, AB docere. ³⁵ Sic C et corr. B', AB quam. ³⁶ B podera. ³⁷ B' marg. adscr. ierarchicum scilicet, i. e., figuram ierarchicam, quia ierarchia visibilibus figuris utitur ad invisibilium denominationem. ³⁸ AB. podus. ³⁹ usque om. A. ⁴⁰ C in tali quoque habitu.

omnia, imperat per Cherubim reliquos angelos, qui secures habebant, doceri a priori angelo divinum iudicium de hoc, ut discerent scilicet divinam iustitiam de hoc discrimine obnoxiorum et innoxiorum. *Ei quidem dixit mediam transire Jerusalem, et dare regnum in frontes innoxiorum virorum; alia: Exite in civitatem post eum, et percutite, et nolite parere oculis vestris, ad omnes autem, super quos est signum, ne appropinquetis.* Ei quidem, inquit, ordini Cherubim, vel absolute, ei Cherubim, quoniam Cherubim et Seraphim hebraice utriusque numeri communia nomina sunt. Nam et Cherub et Cherubim singulariter proferuntur per *σέρραφειμ*, hoc est per constructionem numerorum; similiter de Serub et Seraphim, et pluralis numeri et masculina nomina sunt. Ipsi itaque Cherubim divina taxiarchia dixit, primum post se mediam pertransire civitatem. Velut simpliciter potest intelligi, ei primo post Cherubim, sed per se ipsum Cherubim dixit mediam pertransire Jerusalem; mediam vero dicit, hoc est, in obnoxios innoxiosque divisam; et dare signum, crucis Christi videlicet, in frontes innoxiorum. Datum est enim signum in frontibus eorum. Tau autem similitudinem crucis gestare quis fidelium ignorat? Illi soli igitur liberantur, qui crucem Domini fideliter credunt. Arbitramur enim, ait Paulus, justificari hominem per fidem. Alii autem secures habebant, quibus imperatum est nulli parcere. Pulchre autem unus innoxiorum signat, et non alio signo nisi crucis. Unus est enim Christus, qui suae passionis virtute credentes in se liberat. Alii autem secures, hoc est, dolatilia gestabant arma, quae plus aedificationem significant quam ruinam, divinae iustitiae severitatem figurantia, quae per angelos, praedicatores plane Ecclesiae, virtutes a vitiiis, naturam a culpa segregant, superflua incidunt, naturalia conformant, ex quibus domum divinae possessioni aptam construunt. Ad eos autem, qui sola fide divinae passionis, dum primitus sacramentum baptismatis subeunt, liberi sunt, accedere prohibentur. Dolati enim prius; omnis quippe superfluitas eorum dono fidei amputata. Nam quisquis post gratiam baptismatis adeptam non peccaverit, correctione delictorum non indigebit, purgatur quippe semel et simul ab omni originali proprioque peccato. Indiget autem purgari ab igno-

rantia divinatorum sacramentorum. Non enim imperitus divinatorum intellectuum viam veritatis potest ingredi, nec lucem ipsius conspiciari, sine qua nemo deificabitur. Siquidem, ut quis sagittam de vulnere retrahat, nisi adsit, qui sanando vulnere medicinam adhibeat. Gratia namque baptismi hoc solum praestat, praeterita non nocere delicta, et in divinam filietatem nasci: non autem largitur futura commissa non impedire; hoc quippe divinae gratiae per poenitentiam libero arbitrio committitur, divinae quidem gratiae per poenitentiam, libero arbitrio per providentiam. Potest namque quis, ne incaute peccet, providere, sed non sine gratia. Potest gratia peccata indulgere, neque hoc absque bona hominis voluntate. Neque enim invitos vult Deus attrahere, sed volentes, ne donum liberi arbitrii in servitutem redigere videatur. Primus ergo post Cherubim signat frontes innoxiorum. Obnoxii erant, sed signorum noxii sunt facti. Quare Christus crucifixus primus dicitur post Cherubim. Audi Psalmistam: « Minorasti eum paulo minus ab angelis ». Vis nosse, quomodo minoratus est? Audi Paulum: « Semetipsum », inquit, « exinanivit, formam servi accipiens in similitudinem hominum factus, obediens Patri usque ad mortem »; audi signum in frontibus signatum: « mortem autem crucis ». Solus signat, solus quippe liberat; angeli eius securibus percutiunt, per ministros suos aedificat sibi domum ex humana natura dolata, ex informitate sua in formam ipsius, ad cuius imaginem facta est, reducta. Quod vero securi ferire iubentur, nemini suis oculis parcere, significat severitatem divinae Scripturae in discretionibus et correctionibus delictorum, quorum iudex est. Bonorum quidem magistrorum juste discernere, non autem blandiri. Non itaque Deus naturam, quam fecit, interimit, sed ab ea, quod eam inficit, segregat. Non enim divinae bonitatis ineffabilis pietas sinit naturam, quam sui similem fecit, aeternaliter deformitatem pati. Permittit autem ad tempus eam corrigi, ut avidius et ardentius ad suam dignitatem redeat, aerumnis suis justissimis erudita. Ratio siquidem non concedit, imaginem Dei in aeterna turpitudine detineri. Alioquin coaeterna erit miseria beatitudini, malitia bonitati, regnum diaboli regno Dei. Non autem hoc dicimus, quasi nulla poena sit aeterna, dum unus-

VARIAE LECTIONES.

¹ B^c corr. *priore*. ² Corr. B^c, ABC *quid* est. ³ B^c adscr. *i. e. ordini*. ⁴ AB *ebraice*. ⁵ Sic C et corr. B^c, AB *nuri*. ⁶ B *serup*, B^c corr. *serap*, C *cherub*. ⁷ B *pose*, B^c corr. *per se*. ⁸ A *mediun*. ⁹ A *media*. ¹⁰ Conj., ABC *dictum*. ¹¹ BC *signa*. ¹² T om. C. ¹³ Conj., AB *illi si igitur*, B^c corr. *illi igitur*, et ad marg. adscr. *soli*, C *illi ergo soli*. ¹⁴ Pro autem A *ait*. ¹⁵ B^c marg. adscr. *frontes innoxiorum*. ¹⁶ B^c corr. *absidunt*. ¹⁷ Corr. B^c; pro *liberi sunt* AB *liberis*, C *liberos*. ¹⁸ B *accidere*. ¹⁹ B^c corr. *sunt* prius. ²⁰ Sic C et corr. B^c, A *fidi*, B *fide*. ²¹ B^c supra adscr. *est* amputata. ²² B^c marg. adscr. *quae purgatio et quorum datur in baptismo, et quae restat post baptismum*. ²³ B *correctione*. ²⁴ B marg. adscr. *non sufficit telum abstrahere, si vult vulnus sanare*. ²⁵ A BC *essit*. ²⁶ B^c marg. adscr. *Quid praestat gratia baptismi*. ²⁷ Sic C, non om. AB, ad-cr. B^c, ²⁸ B^c marg. adscr. *Quid exigitur ad vitandum peccatum post baptismum seu poenitentia per gratiam, providentia per liberum arbitrium*. ²⁹ B^c marg. adscr. *peccatum potest quis vitare, sed non sine gratia*. ³⁰ B^c marg. adscr. *De iustificatione impij, quod exigitur gratia et usus liberi arbitrii, seu bona voluntas*. ³¹ B *similitudine*. ³² B^c marg. adscr. *Quod boni angeli sunt executores poenarum infigendarum*. ³³ B^c corr. *securibus*. ³⁴ Emend., AB *feriri* ³⁵ B *doctrinae*. ³⁶ B *correctionibus*. ³⁷ B^c supra adscr. *est* juste ³⁸ A *ita*. ³⁹ B *erumpnis*. ⁴⁰ AB *pena*, sic semper.

quisque sua conscientia sive beatificabitur, sive damnabitur in aeternum, sed solummodo agimus, quod nulla natura in ullo punietur^a. Redeamus ad propositum. Pulchre itaque duorum prophetarum, Zachariae dico et Ezechiel, visiones consonae approbant, Deum immediate excelsissimas essentias, quae circa eum sunt, docere, deinde ordinatim per primos secundi, per secundos tertii, per tertios quarti, hoc est^b theologi, docentur ordines. Zacharias enim ait, se vidisse unum primorum ab ipso Deo discentem^c. Cui alter occurrit inferiorum angelorum, qui veluti secundo gradu per primam divina didicit consilia; qui iterum secundus angelus veluti summus sacerdos theologum; Zachariam dico, eruditum, si quis sic velit intelligere, quod magister ait: deinde ab ipso occurrente angelo tanquam a summo sacerdote eruditum videt conversum theologum; et hoc docere videt, quoniam fructuose habitabitur Jerusalem. Si vero quis intelligere vult: deinde videt eruditum occurrentem angelum ab ipso primo, qui ex Deo didicit, tanquam a summo sacerdote, consequens erit, ut non ipse occurrens, sed primus a Deo discens summus sacerdos intelligatur; ut subinferatur: et vidit conversum theologum hoc dicere, id est, vidit secundum^d angelum a primo eruditum docere theologum conversum in hoc^e, quoniam fructuose habitabitur Jerusalem. Ezechiel vero ait primo^f ab ipsa gloriosissima Divinitate Cherubim doceri, deinde per ipsos primus post docetur, qui in sacerdotali habita visus est; per quem iterum veluti tertio gradu docentur angeli; ut ordo sit: ab ipso Deo Cherubim instruuntur, ab ipsis Cherubim primus, quicumque sit, ex ordinibus secundae ierarchiae docetur, qui iterum reliquos angelos tertiae ierarchiae docet, per quos postremo theologorum animus illuminatur. In visione tamen Zachariae dubium videtur esse, utrum de secundae an de tertiae ierarchiae ordinibus erat ille alter angelus, qui uni primorum occurrit, per quem theologus eruditus est. Nam quod summus sacerdos appellatur, nulli mirum debet videri, quoniam omnes animi trium caelestium ierar-

chiarum summi sacerdotes possunt appellari; sunt enim pontifices, quamvis eorum pontificatus aequalis non sit; alii quippe alios praecedunt. Nisi forte quis dixerit, unum fuisse ex ordinibus secundae ierarchiae, per quam veluti medietatem quandam tertia^g docetur. Et si ita est, cogemur^h subintelligere, aut alium angelum inferiorem illo meliorem fuisse inter ipsum et theologum, si per tertiam ierarchiam docentur homines; vel certe non solum sanctos theologosⁱ per angelos tertiae ierarchiae, verum etiam per angelos mediae, nec non et primae, ab ipsa etiam Deitate^j posse doceri, non est negandum. Quod idem Dionysius in libro: Ecclesiastica ierarchia videtur asserere, ubi ait, humanos animos secundum propriam uniuscujusque analogiam tribus caelestibus ierarchiis insitos esse. Quis enim abnuerit^k, raptum Apostolum in tertium caelum, in tertiam plane ierarchiam fuisse, ubi in medietate ab ipso Deo ineffabilia audivit verba? *Quid fortassis quis dixerit de dicente angelo ad Daniel: Exiit sermo? aut de ipso primo ignem ex medio Cherubim recipiente? aut illud ejusdem abundantius^l in ordinis angelici ostensionem, quoniam et Cherubim immittit ignem in manus sanctam stolam induti? aut de vocante divinissimum^m Gabriel, et dicente ei: Fac illum intelligere visionem? aut quaecumqueⁿ alia a sacris theologia dicta sunt de caelestium ierarchiarum^o deformi ornatu, ad quem nostrae ierarchiae^p ordinatio, secundum quod possibile est, assimilata, angelicam pulchritudinem^q, quantum in imaginibus^r habebit, formatam per eum, et reductam ad superessentialem simul omnis ierarchiae. Quis est angelus, qui locutus est ad Daniel, sancta declarat historia^s. « Adhuc, inquit ipse Daniel, « me loquente in oratione, ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio, cito volans tetigit me in tempore sacrificii vespertini. Et docuit me, et locutus est mihi, dixitque: Daniel! nunc ego^t egressus sum, ut docerem te, et intelligeres. Ab exordio precum tuarum egressus est sermo; ego autem veni, ut indicarem tibi, quia vir desideriorum es. Tu autem animadvertite sermonem, et in-*

VARIAE LECTIONES.

^a Sic AC, est om. B. ^b Corr. B', AB descendentem, C ab eo ipso descendentem. ^c B sanctum. ^d B' supra adscr. scilicet. ^e B primo ait. ^f Sic C; AB tertiae. ^g A cogemus. ^h Conj., ABC sancti theologi. ⁱ B marg. adscr. Quod revelatio prophetica quandoque fit per angelos tertiae, quandoque per angelos mediae, quandoque per angelos primae ierarchiae, quandoque et ab ipso Deo immediate revelationem accipiunt. ^j A abnuere. ^k B habundantius, sic ubique. ^l Ex vers. et text. graec. A B dignissimum. ^m A quencunque, B quemcunque (punct. adj. B'). ⁿ Conj. A therarchiarum, B thearchiarum, H' corr. therarchiarum (fortasse^o legebatur cherarchiarum pro ierarchiarum, unde error irrepere potuit). ^o A similitudinem. ^p B' supra adscr. est. ^q AB istoria, sic ubique; C hystoria. ^r Sic C et corr. B', AB ergo.

NOTAE

^a Eadem fore de natura non punienda, deque aeterna poena, quae nihil nisi conscientia sit peccatorum aeterna, J. Scotus saepius, nec non in libro de praedest. cap. XVI docuit. Ad quae recte Prudentius: « Quod Deus, inquit, puniat peccatores, omnes divinorum eloquiorum paginae testantur. . . . Audis Deum punientem, hominemque punitum, et non solum hominem, verum etiam terram in poenam illius punitam, et negas natura puniri naturam? . . . Aut ipse Creator naturarum rebelles sibi atque inobedi-

tes naturas rationales nutu omnipotentissimo punit. aut aliquando manifesto, aliquando occulto, nunquam tamen injusto iudicio naturas creatas a naturis creatis puniri jubet vel sinit. Et de poenis aeternis idem haec ait: « Poenas nihil aliud quam conscientiam peccatorum juxta Origenem, vel secundum te, solum absentiam beatitudinis vis intelligi. . . . Ast orthodoxi translatore non solum aliam poenam, verum etiam duplicem esse poenam gehennae sentiunt auctoritate sanctae Scripturae » cet.

teinge visionem : Septuaginta hebdomades ⁊ et totus A sermo, qui sequitur de reditu populi ex captivitate et de adventu Christi. Et hoc est, quod breviter beatus Dionysius introducit dicens : Quid fortasse quis dixerit de dicente angelo ad Daniel : Exivit sermo. Quod graece dicitur : ἐξῆλθεν ὁ λόγος, ⁊ pro quo Hieronymus posuit : egressus est sermo, aut ex ore Darii regis, ut iterum aedificaretur ⁊ Jerusalem, vel certe ab ipso Deo per angelum in animam prophetae ⁊. Quod autem sequitur : aut de ipso primo ignem ex medio Cherubim recipiente, ex Ezechiel assumptum est, qui ait : « Et vidi, et ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis, soli apparuit super ea. Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, et ait : Ingredere in medio rotarum, quae sunt inter Cherubim, et effunde super civitatem ». Et hoc est quod sequitur : aut illud ejusdem abundantius, hoc est, illud symbolum ejusdem, Ezechiel, quod est manifestus ad ostensionem ordinis angelici, quoniam et Cherubim inmittit ignem in manus sanctam stolam induti. Quod, quamvis ita in praefata visione scriptum esse non videatur; ibi enim solummodo scriptum est : « Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, et ait : Ingredere in medio rotarum, quae sunt ⁊ subtus Cherubim, et imple manum tuam prunis », potest tamen intelligi aut in septuaginta Interpretum editione, ex qua beatus Dionysius ista omnia introduxit, sic scriptum, aut ipsum sic intellexisse : « Imple manum tuam prunis », ut subaudiatur, quas ipsa ⁊ Cherubim tibi traditura sunt. Et iterum quod sequitur : aut de vocante divinisissimum Gabriel et dicente ei : Fac illum intelligere visionem, ex libro Daniel susceptum ⁊, ubi dicitur : « Et ⁊ factum est autem, inquit, cum viderem ego Daniel visionem, et quaerem intelligentiam, ecce stetit in conspectu meo quasi species viri, et audiui vocem viri, et clamavit, et ait : Gabriel, fac intelligere istam visionem ». Haec ⁊ autem omnia propterea et in prophetis et scripta et visa sunt, et a beato isto magistro introducta, ut intelligamus caelestium animorum dispositas ordinationes, et quosdam quidem ab ipso Deo immediate doceri et illuminari, eosque iterum gradatim se inferiores docere et illuminare, qui a superioribus docentur et illuminantur. Et hoc est, quod ait : et quaecunque ⁊ alia a sacris theologis

dīcta sunt de caelestium ierarcharum ⁊ deiformi ornatu, ad quem ornatum nostra ierarchia, quantum hominibus possibile ⁊, similis facta est in suis ordinibus. Angelicam siquidem pulchritudinem imitatur, quantum potest, in figuris et symbolis sensibilibus. Ipsos namque Dominus Jesus Christus docet suae contemplationis praesentia, nos adhuc erudit per symbola, donec veniamus in unum. Et hoc est quod ait : angelicam ⁊ pulchritudinem, quantum in imaginibus habet. Habet enim nunc caelestium similitudinem in divinis symbolis, habebit tunc eorum pulchritudinem in principalibus exemplis, quantum possibile est fieri, in imaginibus. Imagines vocat, ut arbitror, theophanias, in quibus et ipsi angeli, et homines in aequalem eis beatitudinem glorificati, ipsum Deum videbunt, quoniam ⁊ per se ipsum invisibilis et est et erit omni intellectui. Superessentialitas quippe illius omnem superat intellectum. Nostra itaque ierarchia angelicam pulchritudinem habebit, quantum in theophanicis imaginibus seu similitudinibus haberi poterit, formata per eum, ornatum videlicet caelestium virtutum. Nam ecclesiastica ierarchia per caelestes virtutes et ordinatur et formatur et reducitur ad superessentialem omnis ierarchiae, ad ipsam scilicet omnium causam.

CAPITULUM IX.

Cujus titulus est :

De Principibus et Archangelis et Angelis et de ultima eorum ierarchia ⁊.

§ 1. *Reliquis nobis in contemplationem ⁊ ornatus, angelicas concludens ierarchias, a deiformibus Principibus, Archangelisque et Angelis dispositus ⁊.* Restat, inquit, nobis speculatio ipsius ornatus, qui ⁊ omnes ⁊ angelicas concludit ac terminat ierarchias, quique ex Principibus et Archangelis et Angelis construitur. *Et primas quidem dicere necessarium aestimo, secundum quod mihi possibile, sanctorum cognominationum manifestationes.* Quenadmodum in expositionibus primae et mediae ierarchiae ⁊ interpretationes ⁊ nominum prius explanavit, deinde singulorum ordinum proprias et communes virtutes et administrationes; ita et nunc in expositione tertiae ierarchiae interpretationes, quas vocat manifestationes cognominationum, primo ingreditur exponere.

VARIAE LECTIONES.

⁊ AB ἐξῆλθεν ὁ γοσι (sic!), C. quod graece datur per quo ieronimus (ἐξῆλθεν ὁ λόγος, pro om. C). ⁊ Sic C, A aedificatur, B corr. aedificetur. ⁊ B marg. adscr. supple hic et in sequentibus interrogationibus : nisi quis sit inferior a superiore eruditus et accipit doctrinam. ⁊ Sic AC, sunt om. B. marg. adscr. B. ⁊ Corr. B, AB ipsae, C ipsas. ⁊ B supra adscr. est ; est om. C. ⁊ B et. ⁊ Sic C et corr. B. AB Haec. ⁊ A quaecunque. ⁊ Sic C, A archearchiarum, B archearchicarum. ⁊ B adscr. est. ⁊ B. marg. adscr. De visione in patria. ⁊ B marg. adscr. cave cum dicatur in Jo. iii. videbimus eum sicut est, sed potest dici quoad capacitatem totius. ⁊ A contemplatione. ⁊ B rad. corr. dispositio. ⁊ Sic C et corr. B, AB qui. ⁊ omnes om. C. ⁊ Quenadmodum — ierarchiae om. B. ⁊ interpretationes om. B, ad marg. adscr. B.

NOTAE

⁊ Capitulum nonum de principibus et archangelis et angelis, et de ultima eorum ierarchia; B litteris iniunctis: Capitulum decimum, cujus titulus est repetitio synage angelicae; s d in infima membranae

parte B scripsit : C. ix de principibus et principibus et archangelis et angelis et de ultima earum ierarchia.

Quod consequenter adjungit: *Manifestat enim ipsa A quidem caelestium Principum illud deiformiter principale eductivum cum ordine sacro et principativis recentissimis virtutibus, et ad principale principium eas universaliter converti¹, et alias ierarchice duci, et ad illud ipsum, quantum possibile, reformari principium principium, manifestareque superessentialem ejus taxiarchiam, ornatum principalium virtutum.* Declarat, inquit, ipsa cognominatio caelestium Principum illud principale eductivum, hoc est, quod principes et duces sint² omnium nationum, per totum orbem hominibus habitabilem. Et hoc deiformiter, ad similitudinem videlicet unius veri Dei, qui unus et summus omnium princeps est et dux. Cum ordine sacro et principativis decentissimis virtutibus, hoc est, cum sancta divinaque ordinatione, B cumque virtutibus convenientissimis ornatui principativo. Et non solum principantur gentium, ducesque earum sunt suis virtutibus, verum etiam ipsas, suas³ scilicet virtutes, ad superprincipale principium, Deum plane, qui est principium omnium principiorum, et principale principium⁴, et plus quam principale principium, universaliter convertunt. Hoc enim commune est⁵ omnium caelestium animorum, primum quidem ad causam suam converti, ut ab ea formentur, deinceps ad inferiora se, ut in eis, quod ab una⁷ omnium causa percipiunt faciendum, perficiant. Et hoc est, quod ait: et ad superprincipale principium eas universaliter converti; ut subaudias: et cognominatio caelestium Principum declarat, eorum virtutes omnino ad Deum, C qui est superprincipale principium, converti. Et alias ierarchice duci, et ad illud ipsum, quantum possibile, reformari principium principium. Hoc est: non solum ipsa cognominatio proprias⁸ Principum virtutes ad omnium principium converti, verum etiam inferiores eis virtutes, sive humanas, sive angelicas, quibus principantur⁹ et praesunt, per eos pontificali ordine duci declarat. Et ad illud ipsum secundum possibilitatem principium principium, summum bonum plane, quod omnem principatum sua perficit virtute, reformari. Ac si diceret: non solum caelestes Principes suas proprias virtutes ad ipsum principium, quod efficit omne principium, sed et alias, quibus principantur, ducunt atque reformant. Manifestareque¹⁰ superessentialem ejus taxiarchiam, ornatum principalium virtutum; hoc est: Principatum nominatio manifestat ornatum principalium virtutum manifestare superessentialem taxiarchiam ejus, superprincipalis videlicet¹¹ principii. Ornatus siquidem caelestium principum nobis

manifestatissime declarat superessentialem summam loci, quod Deus est, taxiarchiam. Est enim totius caelestis militiae princeps et principium Deus. Et notandum, quod proprie ordo militum taxis graece nominatur. Ideoque Deus ipse taxiarches et taxiarchia dicitur, quia ἀρχός et ἀρχή, hoc est princeps et principium universaliter caelestis militiae subsistit.

§ 2. *Ipsa¹² autem sanctorum Archangelorum¹³ aequipotens quidem est caelestibus Principatibus. Est enim¹⁴ et eorum et Angelorum¹⁵, ut dixi, ierarchia una et dispositio.* Ipsa, inquit, sanctorum Archangelorum cognominatio ejusdem potentiae est caelestibus principatibus. Aequalis siquidem significationis sunt et Principum et Archangelorum nominationes. Est enim eorum, Archangelorum videlicet, et Principum, et Angelorum, ut praedictum¹⁶, una ierarchia unaque dispositio. Ubi posuimus aequipotens, ibi ὁμοταγής¹⁷ in Graeco, pro quo possumus dicere et aequipotens, et collega¹⁸, seu similiter honorabilis. *Verumtamen quoniam quidem non est ierarchia non¹⁹ et primas et medius et ultimas virtutes habens, Archangelorum sanctus ordo²⁰ communicative ierarchiae²¹ medietati extremorum recipitur.* Hoc est, quod ait: Quanquam²² Principatum et Archangelorum et Angelorum una ierarchia sit et dispositio, verumtamen non parva discernuntur differentia. Archangelorum siquidem ordo medietatis proportionem inter duos extremos, hoc est, inter ordinem Principatum et ordinem Angelicum obtinet²³, quoniam nulla ierarchia est, sive humana sive angelica, quae non habeat et primas et medias et ultimas virtutes. Ordo itaque Archangelorum medius est inter²⁴ Principatum quasi superiorem, et Angelorum veluti inferiorem. Et nihil aliud est ipsa medietatis proportio, nisi ierarchia, id est, pontificalis communicatio. Unum enim discreti ordines communicant, summum quippe bonum simul omnes appetunt, simul, quamvis non aequaliter, participant. Et hoc est, quod sequitur: *Etenim sacratissimis Principatibus communicat²⁵ et sanctis Angelis.* Qualis autem sit ipsa communicativa medietas, subsequenter adjungit dicens: *Ipsis quidem, quia ad superessentiale principium principaliter convertitur, et ad ipsum, ut possibile²⁶, reformatur, et Angelos unificat secundum bene ornatos ejus et ordinatos²⁷ et invisibiles ducatus²⁸.* Ipsis, inquit, D Principatibus communicat Archangelorum ordo, quia ad superessentiale principium, Deum profecto, Principaliter, hoc est, sicut ipsi principatus, convertitur, et ad ipsum, ut possibile, reformatur, et quia Angelos unificat secundum bene ornatos et ordinatos et invisibiles praesulatus. Hoc enim et ipsi Princi-

VARIAE LECTIONES.

¹ converti om. AB., marg. adscr. B'. ² B supra adscr. est. ³ B sunt. ⁴ Pro ipsas suas B suas ipsas. ⁵ Deum — principium om. B. ⁶ Sic AC; est om. B, adscr. B'. ⁷ Coni. ABC uno. ⁸ B per propriam. ⁹ A principanter. ¹⁰ Sic AC, B manifestare, B' supra adscr. manifest. et. ¹¹ videlicet. om. B. ¹² 3' marg. adscr. De archangelis. ¹³ B' marg. adscr. cognominatio. ¹⁴ Corr. B'; pro Est enim. A B Etenim. ¹⁵ B archangelorum, ¹⁶ B' adscr. est. ¹⁷ B rec. m. marg. adscr. omotages. ¹⁸ sic C et corr. B', AB celtig. ¹⁹ B' rad. corr. nisi. ²⁰ ordo om. B, ad marg. adscr. B'. ²¹ B ierarchiae, ²² B et quanquam. ²³ B optime, sic plerumque. ²⁴ B' ad marg. adscr. ordinem. ²⁵ B communicat archangelorum ordo et. est. ²⁶ B' supra adscr. est. ²⁷ ejus et ordinatos om. B. ²⁸ Corr. B', AB ducatus.

patus faciunt. Nam Angelos unificant ad communicationem superessentialis principii, et ¹ quemadmodum ornatus eorum et ordinatio et intelligibilis principatus Deum communicat, ita et angelos sibi unificant ², et per medietatem archangelorum Deum communicare faciunt, inque suam societatem eos subvehere contendunt. *Istis vero, quia et eis hypophetico ³ est ordine, divinas illuminationes ierarchice per primas virtutes suscipiens, et Angelis eas deiformiter annuncians, et per Angelos nobis manifestans, secundum sacram uniuscujusque divinitus illuminatorum analogiam.* Istis vero, hoc est Angelis, archangelicus ordo communicat, quia eis est hypopheticus, id est, propheticus ordo; Archangeli siquidem angelorum prophetae sunt; dum divinas illuminationes ierarchice, id est, pontificali ordine, per primas virtutes, Principatus videlicet, qui se praecedunt, suscipit, et eas illuminationes nobis per Angelos manifestat secundum sanctam analogiam uniuscujusque ex Deo illuminatorum hominum. Dnobis itaque molis Archangeli angeli communicativam possident societatem. Primo quidem, quia divinae sapientiae illuminationes, quas per priores se virtutes suscipiunt, Angelis annuntiant. Secundo, quia per Angelos traditas sibi illuminationes nobis manifestant. Ubi datur intelligi, quod, quemadmodum ⁴ Archangeli mediatores Principatum et Angelorum, ita Angeli mediatores Archangelorum et hominum. Quo in loco non spernenda oritur quaestio: ⁵ Si hi tres ordines tertiae ierarchiae, Principatus dico, Archangelos et Angelos, omotages, id est, aequipotentes ⁶ seu collegae ⁷ seu similiter ⁸ honorabiles sunt, qua ratione Archangeli mediatores sunt Principatum superiorum se, et Angelorum, quos extremos omnium caelestium virtutum theologica tradidit doctrina? Nec hoc in tertia solum, sed etiam in secunda, quae est et media, et in prima quaeritur ierarchia. Quomodo enim Seraphim et Cherubim et Throni collegae et aequipotentes ⁹ sunt, si Cherubim medietatis locum inter primas Seraphim et ultimas Thronorum virtutes tenent? Similiter de Virtutibus, Potestatibus, Dominationibus considerandum. In qua quaestione nil mihi commodius occurrit dicendum, quam omnes aequo potentes ¹⁰ esse in appetitu societatis superessentialis omnium causae, in ejus vero participatione multiplices ascensionis et descensionis gradus possidere. Unusquisque enim caelestium animorum ordo juxta suam analogiam divinarum illuminationum capax est. Nullus autem eis privatur, quoniam in omnes communiter diffunditur. Nam et aer et aqua terrenaque

A corpora non aequaliter solarium radorum capacia sunt, omnibus tamen aequaliter superfunduntur, deque omnibus resiliendo relucent. Sic sunt omnes intellectuales atque rationales animi. Nullus quippe illorum est, sive purus sit, sive contaminatus, qui expers sit ¹¹ divini radii. Non tamen aequaliter ejus capaces fiunt, neque hoc agit radii infirmitas, sed animarum capacitas. Cur autem non aequaliter omnes et angelici et humani animi capaces sunt divini radii, ipse beatus Dionysius alibi exposuit. Si enim Deus aequaliter, absque ulla ordinum diversorum ¹² differentia et proprietate et ascensione et descensione variorum graduum universitatem conditam faceret, et nullus fortassis ordo in republica naturarum fieret. Si nullus ordo fieret, nulla harmonia. At si nulla harmonia, nulla sequeretur pulchritudo ¹³. In omnino enim similibus sicut nulla harmonia est, ita nulla pulchritudo. Est enim ¹⁴ harmonia ¹⁵ dissimilium inaequaliumque rerum adunatio. Universitatem autem naturae conditae pulchritudine carere, Creatori omnium judicaretur inconvenientissimum. Porro si nemo recte philosophantium universalem creaturam in pulcherrima harmonia esse constitutam dubitat, sequitur, etiam de ordine ipsius nulli sapientum haesitare licere. Non enim nunc de apostatis angelis et contaminatis hominibus, qui merito malitiae suae divinae illuminationis radium a se ¹⁶ repellunt, sermo est, sed de naturali ordine universalis naturae. ¹⁷ Sequitur ¹⁸: *Ipsi enim Angeli, sicut praediximus, collectivae consummant omnes caelestium animorum dispositiones, secundum quod consummandum est, ut in caelestibus essentis habentes angelicam ¹⁹ proprietatem.* Propterea, inquit, Archangeli per Angelos supernas illuminationes nobis annuntiant, quoniam Angeli, sicut praedictum est, complent et consummant omnes dispositiones, ornatus videlicet, caelestium animorum. Secundum quod consummandum est; ea scilicet ratione, qua dispositio animorum caelestium ²⁰ consummanda et determinanda est ²¹. Quam rationem subiungit: ut in caelestibus essentis habentes angelicam proprietatem. Ac si diceret: utpote dum habent inter caelestes essentis quandam proprietatem, qua specialiter Angeli nominantur, quae soli gnosticae virtuti ²² cognita est, per quam singulis caelestium animorum ordinibus proprietates discernuntur ²³, distribuuntur. Sequitur: ²⁴ *Et magis apud nos Angeli quam priores aptius nominati, quantum et circa significantius ipsis est ierarchia, et magis circumornatus.* Nunc rationem ²⁵ reddit, cur ²⁶ omnes caelestes essentiae a theologis angeli generaliter appellentur ²⁷,

VARIAE LECTIONES.

¹ Emend., pro et ABC ut. ² Sic C, AB unificant. ³ AB hypofetico, sic ubique; B¹ marg. adscr. i. e. propheticum, C propheticum. ⁴ B. rad. corr. quemadmodum fuit. C quem ad modum. ⁵ B marg. adscr. Quaestio. ⁶ B aequo potentes. ⁷ Sic C, AB colligae. ⁸ Sic C et corr. B¹, pro se similiter AB se hum liter. ⁹ B aequo potentes. ¹⁰ Corr. C, AB aequo potestates. C, aequo potentes. ¹¹ Sic C et rad. corr. B; A expressit. ¹² B diversorum ordinum. ¹³ pulchritudo om. B, marg. adscr. B¹. ¹⁴ Sic AC, pro est enim B etenim. ¹⁵ B adscr. est. ¹⁶ B a se radium. ¹⁷ C creature. ¹⁸ B¹ marg. adscr. De angelis ¹⁹ angelicum om. AB, marg. adscr. B¹. ²⁰ B caelestium animorum. ²¹ est om. ABC, supra adscr. B¹. ²² Sic C et corr. B¹, AB virtute. ²³ Sic AC. R discernuntur (punct. a li. B¹). ²⁴ B Et sunt. ²⁵ B rationes. ²⁶ Corr. B¹, AB circum, C circum. ²⁷ Cappellatur.

extremus ordo hominibusque proximus specialiter angelicus nominatur ¹. Magis, inquit, apud nos homines, quam apud caelestes virtutes aptius nominati sunt angeli, quam priores, hoc est, quam praecedentes eos virtutes, quoniam plus quam superiores ordines nobis appropinquant, magisque nobis divina annuntiant et aperient mysteria. Quantum et circa significantius ipsis est ierarchia et magis circumornatus, hoc est, in tantum apud nos aptius nominati sunt angeli, quam priores, in quantum est ipsis ierarchia ² circa illud, quod significantius, hoc est, manifestius et expressius nobis per eos annuntiat. Intuere, quod significantius seu, ut expresse transfertur, manifestius non sunt comparativa adverbium, sed neutralium nominum comparativa. Et magis circumornatus, id est, magis nobis eorum ³ ornatus circumscriptus est, ad intelligendum videlicet. Omne enim, quod facile intelligitur, quodammodo circumscriptum intellectu ⁴ videtur; altiores siquidem virtutes longe a nobis remotae sunt, qui adhuc terrae habitationis septis circumcludimur ⁵, ne libero mentis volatu ad caelestia intelligenda puro intuitu valeamus ascendere. Sequitur: *Excellentissimam quidem enim, ut dictum est, dispositionem, tanquam ipsi occulto primitus ordinate proximantem, clam formans aestimandum sanctificare secundum.* Ordo verborum: Aestimandum quidem enim, excellentissimam dispositionem, tanquam proximantem ipsi occulto primitus ordinate, clam formans sanctificare secundam ⁶. Est autem sensus: Propterea ultimus ordo nobisque proximus aptius a nobis angelicus nominatur, quoniam excellentissima caelestium essentiarum dispositio, prima videlicet ierarchia, veluti proxima ipsi occulto, Deo plane, qui propterea occultus dicitur, quoniam superat omnem intellectum, ac primitus ante alias ierarchias ordinat, aestimanda est et incunctanter intelligenda, sanctificare, id est ordinare, vel ut proprie transfertur, sacrificare secundam, mediam scilicet ierarchiam, formans eam clam, occulte scilicet et invisibiliter, et non solum ab humanis intellectibus, verum etiam et angelis remotissime. Ut enim ineffabile et incomprehensibile est, et occultum omnibus ierarchiis, quomodo prima ierarchia ab ipso Deo et ordinatur et sanctificatur vel sacrificatur, ita remotum est et incognitum, quomodo secunda per primam, et tertia per mediam ordinatur et sanctificatur ab ipsa ⁷ omnium causa. Ac per hoc, si haec caelestibus essentiis incognita et incomprehensibilia sunt, quid mirum, si a nobis comprehendi non possunt? *Secunda vero, quae completur a sanctis Domi-*

nationibus et Virtutibus et Potestatibus, ejus ⁸, quae est Principibus ⁹ et Archangelis et Angelis, ierarchiae principari. Patet quod ait: Aestimandum vero, inquit, secundam ierarchiam tertiae ierarchiae principari. Ut enim prima secundam ¹⁰, ita secunda tertiam sanctificat et ducit ¹¹. Dux videlicet ipsius est ejus principatus. *Prima quidem ierarchia aestimanda est principari ¹² tertiae manifestius quidem, quam prima ierarchia principatur mediae, occultius vero, id est, altius et secretius, quam ea, tertia ¹³ videlicet, quae post eam, mediam plane, constituta est.* Quod potest sic dici: media ierarchia manifestior est quam prima, occultior vero quam tertia, ea profecto ratione, qua occultiora et incomprehensibilia sunt, quae causae omnium appropinquant, his, quae longius ab ea ordinata sunt. Prima itaque ierarchia immediate post Deum occultissima est, quoniam omnino incognitae causae proximam possidet regionem. Tertia vero, quae caelestium essentiarum extremitatem tenet, manifestissima est, quantum caelestes virtutes manifestari possunt. Media vero, quia neque proximum neque ¹⁴ extremum ¹⁵ obtinet locum, in comparatione interioris manifesta est; in comparatione vero exterioris occulta probatur a theologis esse. *Principatum autem et Archangelorum et Angelorum manifestativam dispositionem humanis ierarchiis per consequentia praecipere.* A superioribus subauditur: aestimandum est autem, manifestativam dispositionem, id est, ornatum Principatum et Archangelorum et Angelorum, tertiam videlicet ¹⁶ ierarchiam, humanis ierarchiis per consequentia ¹⁷ divinae ordinationis praecipere. Manifestativa autem dispositio tertia vocatur ierarchia, quoniam divina humanis ierarchiis manifestat consilia. Ut enim prima mediae, et media tertiae, ita tertia ¹⁸ humanis praestit ierarchiis. Si autem quaeris, cur plures humanas appellat ierarchias, invenies in libro de ecclesiastica ierarchia ad similitudinem trium caelestium ierarchiarum tres humanas ierarchias; de quibus hoc loco disserere morosum est. Ubi posuimus: per consequentia, ibi in Graeco δὲ ἀλλήλων, quod potest transferri vicissim, vel inter se invicem; ut sensus sit: Principatus per Archangelos ¹⁹, Archangeli per Angelos humanis ordinibus praesunt atque praecipunt. Potest etiam quis dicere non incongrue, ut opinor, tertiam caelestium ierarchiam hominibus imperare vicissim, quoniam et angelos sanctis hominibus obtemperare divina tradit historia, et in gestis eorum legitur. Scriptum est enim in Apocalypsi, quod angelus Joanni volenti se adorare dixerit: (Conservatus tuus sum). *Ut sit ²⁰ per ordinem ad Deum re-*

VARIAE LECTIONES.

¹ B nominatur angelicus. ² B' marg. adscr. et praeccepta vel officium. ³ B eorum nobis. ⁴ intellectu om. B. ⁵ Sic C et corr. B', AB circumcluduntur. ⁶ A secundum. ⁷ Sic C, AB ipso. ⁸ B' rad. corr. ei. ⁹ B' supra adscr. ex principibus. ¹⁰ Sic C et corr. B', AB secunda. ¹¹ Sic C et corr. B', AB dicit. ¹² B' marg. adscr. vel perchere divinas illuminationes. ¹³ Coni., ABC tertiae. ¹⁴ B nec. ¹⁵ B medium. ¹⁶ Corr. B', pro videlicet AB vero, C i. e. ¹⁷ B' marg. adscr. i. e. consequenter postquam ei a superioribus praecceptum. ¹⁸ Sic C et corr. B', AB tertiae. ¹⁹ Sic C et ad marg. adscr. corr. B', AB angelos. ²⁰ sit. om. B, supra adscr. B'.

ductio et conversio et communicatio et unitas, attamen et a Deo omnibus ierarchiis¹ optime indita, et communicative superveniens, et cum ornatu sacratissimo processio. Propterea, inquit, ierarchiarum ordo a superioribus gradatim sic² descendit a superioribus³ ad inferiores, ut iterum per eundem ordinem inferiores per superiores ad Deum reducantur et convertantur ad unum omnium principium, communicentque simul, et⁴ in ipso⁵ omnes unum sint. Attamen non aliunde⁶ horum omnium processio est⁷, nisi a Deo, a quo omnibus ierarchicis ordinibus optime et communiter, non tamen sine differentia, indita est, et cum ornatu sanctissimo ipsa supervenit processio. Ut enim in cum omnia convertuntur per reditum, ita ab eo omnia procreantur per processionem. *Inde theologia nostram ierarchiam Angelis distribuit, principem Judaeorum populi Michael nominans, et alios gentium amicos. Statuit enim excelsus terminos gentium secundum numerum Angelorum Dei.* Quoniam, inquit, ab una⁸ omnium causa et angelicarum et humanarum ierarchiarum descendit processio, et ad ipsum iterum ascendit reversio; propterea theologia nostram ierarchiam angelis distribuit, hoc est, angelis distributam tradit. Principem namque Judaici populi Michael nominat, quo uno argumento⁹ docemur, ceteras totius mundi nationes suos principes angelicos habere, quos vocat gentium amicos. Docent namque generationes, quibus praesunt, ad unius veri Dei cultum converti¹⁰. Michael autem interpretatur; Quis sicut Deus? vel pax fortis, id est, pax Dei, vel vir virtutis. Quod autem introduxit: statuit excelsus terminos gentium secundum numerum angelorum Dei, non ita intelligendum, ut opinor, quasi tot gentes sint et linguae, quot angeli Dei; sed tot sunt termini gentium, quot¹¹ numerus est angelorum, qui specialiter principes¹² earum constituti¹³ sunt.

§ 3. *Si autem quis dixerit, et quomodo Hebraeorum populus reductus est solus in divinas illuminationes, ceteris nationibus in tenebris ignorantiae atque perfidiae detentis ante incarnationem Dei Verbi, dum omnes similiter ductores angelos, sicut Hebraei, haberent, respondendum, quia non Angelorum rectas scientias accusari oportet aliarum¹⁴ gentium in non existentes deos¹⁵ errore.* Respondendum, inquit, quia neminem oportet accusare rectas scientias, hoc est, recta iudicia sanctorum angelorum, propter errorem¹⁶ aliarum gentium in non existentes, in falsos videlicet deos, qui non sunt, quoniam daemones eorumque ludibria, miserrimarumque rationabilium¹⁷ animarum irrationabilia machinamenta probantur

esse. Pulchre autem angelorum imperia et principatus rectas appellat scientias. Non enim alio modo regunt gentes, quibus donantur, nisi scientia et sapientia. Intellectuales quippe creaturae sunt scientiae sapientiaeque capaces, sicut scriptum est: « qui fecit¹⁸ caelos in intellectu ». *Sed illos ipsos propriis inflexionibus ex ea quae est in divinum recta reductione recedentes, amore proprio et superbia et ipsis opinionum divinitus corrationabiliter cultu¹⁹.* Ordo verborum: sed oportet accusare illos²⁰ ipsos, gentium videlicet populos, recedentes, retro cadentes, propriis inflexionibus, hoc est, propriae voluntatis irrationabilibus motibus, ex ea recta reductione, id est, ab ipsa recta verae²¹ religionis via, quae est in divinum, quae videlicet ducit in divinum veri Dei cultum²², et hoc eis evenit amore proprio. Se namque ipsos, non Deum suum amabant, inflati superbia, plus creaturae servientes, quam Creatori, et cultu opinionum suarum seducti sunt. Corrationabiliter ipsis divinitus, hoc est, convenienter eis divino consilio hoc fieri concessum²³. Tradidit enim eos Deus in reprobum sensum, ut faciant, quae non conveniunt. *Hoc perhibetur et ipse Hebraeorum populus perpressus esse.* Hoc, id est, ex recta via, qua unus Deus colitur, sicut et ceterae nationes, recessisse iudaeique coluisse perhibetur Hebraicus populus, ideoque ultionem divinam perpressus est. *Cognitio enim Dei, ait, 24 repulisti, et post cor tuum existi. Neque enim coactam habemus vitam, neque per provisorum propriam potestatem divina lumina providae illuminationis obcaecantur, sed intellectualium visionum dissimilitudo super plena paterna bonitate²⁵ lucis donationem, aut omnino non participatam facit, et ad earum reformationem non distributam, aut participationes facit differentes, parvas aut magnas, obscuras aut claras, unius et simplicis et semper²⁶ eodem modo habentis et superexpansi fontalis radii.* In hac autem sententia liberrimum rationalis creaturae commendat arbitrium, et superplenam paternae bonitatis, infinitamque illuminationum communiter humanis animis effusionem. Ait enim: neque²⁷ coactam, sed liberam nos homines habemus vitam. Ac si diceret: Non ideo conditor et ordinator omnium nationum principes angelos eis praeposuit, ut eas invitas, absque liberi arbitrii appetitu, ad cultum suum converterent; si enim hoc fieret, divinae profecto imaginis gloria in servitutum redacta vilesceret; sed propterea angelos suos nescientibus se generationibus praecordinavit, ut occulta et intelligibili admonitione intellectualis rationalem, ad cognitionem Crea-

VARIAE LECTIONES.

¹ A ierarchicis. ² sic om. B. ³ Sic AC, Ba superioribus descendit (punct. adj. B.) ⁴ B ut. ⁵ comun. similiter et in uno omnes cet. ⁶ B super adscr. *fit.* ⁷ est. om B. ⁸ Emend., ABC uno. ⁹ Sic C et corr. B, AB augmento. ¹⁰ Docent —, converti om. A. ¹¹ B corr. quotus, C quotus. ¹² B principes specialiter, C princeps. ¹³ Solus in divinas illuminationes om. AB, ad marg. adscr. B. ¹⁴ B corr. de aliarum. ¹⁵ Deo: om. A, ad marg. adscr. B. ¹⁶ Sic. C, AB errorum. ¹⁷ B, rationabiliumque. ¹⁸ B, rad. corr. fecit. ¹⁹ B opinionum cultu divinitus corrationabiliter. ²⁰ Sic C, A, ad illos, B ad illos (punct. adj. B.) ²¹ Sic C et corr. B: AB rivere. ²² A cultu. ²³ B infra adscr. est concessum. ²⁴ Pro enim Dei ait B ait Dei. ²⁵ bonitate paterna. ²⁶ Corr. B, AB se per. ²⁷ B nec.

toris sui spontaneo motu reduceret; neque enim coactam habemus vitam. Quoniam vero tam infinita et tam communia sunt divina lumina providae illuminationis, hoc est, divinae providentiae, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, ita ut nulla propria potestate liberi arbitrii eorum, quae provisa sunt facienda, obcaecari, hoc est, obscurari et alienari, a communi omnium et¹ intelligibilem et rationabilem cognitione valeant prohiberi²; nam omnibus capacibus suis³ universaliter distribuuntur, nullaque creatura illorum praesentia privatur, inestque omnibus cognitionis eorum naturalis possibilitas: propterea dicit: neque per provisorum propriam potestatem divina lumina providae illuminationis obcaecantur. Sive enim intellectuales sive rationales creaturae intra⁴ naturales suos⁵ motus permaneant, eosque non rumpant, sive per contrarios motus naturae terminos velint transgredi; sicut divinas leges excedere, ita divinis illuminationibus communiter et generaliter carere non possunt. Sed facit dissimilitudo intellectualium visionum, seu vultuum, $\psi\upsilon\varsigma$ ⁶ namque et visio et vultus interpretari potest, lucis donationem ex superplena, hoc est, plus quam plena paterna bonitate⁷, aut omnino non participatam et non distributam ad eorum, visionum videlicet, reformationem. Sunt enim, qui divinae illuminationis radium sibi praesentem nolunt participare, seu sibi distributum fieri, intellectuales suos oculos⁸ sponte sua, ne divinum lumen recipiant, claudendo, dono liberi arbitrii abutentes, et, quod ad reformationem suam sibi distribuitur, respicientes; obcaecatum enim est⁹ insipiens cor eorum. Aut eadem dissimilitudo intellectualium vultuum participationes facit differentes, parvas aut magnas, obscuras, claras¹⁰; quidam namque divinum participant lumen minus, quidam plus, quidam obscurius, quidam clarius. Unius et simplicis et semper eodem modo incommutabiliter habentis, et super expansi¹¹; sive, ut potest transferri, superextenti fontalis radii, Dei Verbi plane, ex paternae bonitatis fonte nascentis, et omnibus intellectualibus oculis communiter superfusi, sive quis eum receperit, sive non. Etenim et sol iste visibilis aequaliter omnibus sui luminis radium diffundit¹², non tamen ab omnibus, quibus diffunditur¹³ aequaliter participatur: vitrum penetrat, silice repercutitur¹⁴, purum aera pervolat, aquosa nube resultat.

§ 3. Deinde quia et aliis gentibus, ex quibus et nos respeximus in illud omnibus paratum in traditionem¹⁵ et apertum divini luminis et magnum et copiosum

A *pelagus, non alienigenae quidam imperabant dii. Quoniam statuit excelsus terminos gentium secundum numerum angelorum Dei, et quoniam Michael principem Hebraeorum¹⁶ esse Scriptura testatur, deinde, hoc est, hac¹⁷ de causa datur intelligi, quia non alienigenae quidam imperabant dii et aliis gentibus, ex quibus et nos respeximus, hoc est, credidimus in illud apertum et magnum et copiosum pelagus paratum omnibus in traditionem¹⁸. Promptum namque est infinitae bonitatis pelagus, tradere se omnibus valentibus participare illud; nulli enim denegatur, quia nulli invidet, non est enim acceptio personarum apud Deum; communicari ab omnibus volens. Alienigenas autem deos appellat daemones, quos alienigenae nationes praeter Hebraeos colebant, ignorantes filios Dei sibi imperasse. Unum autem omnium principium, et ad ipsum reducerunt sequentes, secundum unamquamque gentem¹⁹ principantes²⁰ Angeli²¹. Unum est enim omnium principium, ad quod principantes angeli per singulas gentes reducerunt, sequentes, obedientes videlicet sibi. Sequitur laus Melchisedech regis et sacerdotis Hebraeorum. Melchisedech intelligendum summum sacerdotem, existentem Dei amicissimum existentibus²², non existentium, sed vere existentis excelsi Dei. Quae laus apertioribus verbis potest depromi, ut sit sensus: Melchisedech intelligendus²³ est summus sacerdos existere non eorum²⁴, quae sunt²⁵, sed vere existentis excelsi Dei, amicissimus Dei ex his, quae sunt. Potest etiam sic interpretari: Melchisedech intelligendum summum sacerdotem, existentem Dei amicissimum existentium, non existentium, sed ipsius vere existentis excelsissimi Dei. Fere tamen unus sensus; ac si diceret: Intelligendus²⁶ est Melchisedech quasi²⁷ summus sacerdos et amicissimus existentium Deo; non existentium tamen, sed ipsius vere existentis excelsissimi Dei²⁸ sacerdos est. Etenim sic simpliciter Melchisedech ipsi theosophi non amicum Dei tantum, sed et sacerdotem vocaverunt. An ut sapientes aperte significarent, quia non solum eis in ipsum, qui vere est, Deum convertit, adhuc autem et aliis ut summus sacerdos eduxit ea quae est²⁹ ad veram et solam divinitatem reductione³⁰. An forte, inquit, divini sapientes non amicum Dei tantum, verum et sacerdotem Dei vocaverunt Melchisedech, ut sapientibus aperte videreturque³¹ significarent, quia non solum ab eis, Hebraeis plane, in Deum convertit, adhuc autem et ab aliis nationibus eduxit summus sacerdos ea reductione, quae est ad veram et solam Divinitatem, fide videlicet et actu*

VARIAE LECTIONES.

¹ et om. B. ² B perhiberi. ³ Sic AB. ⁴ Corr. B'. AB inter. ⁵ B suos naturales. ⁶ B oys. ⁷ B bonitate paterna. ⁸ B oculos suos. ⁹ B est enim. ¹⁰ B' supra adscr. aut claras. ¹¹ Rad. corr. B', AB expansis. ¹² A defundit. ¹³ diffunditur om., addidi ex con. ¹⁴ Emend., AB si licere percussit. ¹⁵ Pro in traditionem A. intraditionem. ¹⁶ B graecorum, C ebreorum. ¹⁷ Sic C et marg. adscr. B', hoc om. AB. ¹⁸ A intraditionem. ¹⁹ Rad. corr. B', AB gentes. ²⁰ B principante, B' corr. principantes. ²¹ Corr. ex vcrs. et text. graec.; pro angeli AB populi. ²² B' corr. existentium. ²³ Sic corr. B', ABC intelligendum. ²⁴ Sic AC, B non eorum existere. ²⁵ quae sunt om. B. ²⁶ Sic BC, A intelligendum. ²⁷ Conj., A quem C. qui est. ²⁸ Fere tamen unus — Dei om. B. ²⁹ Rad. corr. B', AB esse. ³⁰ Rad. corr. B', AB reductione. ³¹ Corr. B', AB videnterque, C evidenter quia.

et ¹ contemplatione. Pulchre autem post ² angelos, qui singulis nationibus imperant, introducitur Melchisedech, rex videlicet et summi Dei sacerdos, qui non solum ex Hebraeorum populo, verum etiam ex aliis generationibus multos in cultum veri Dei convertit. Quod quamvis in sancta historia scriptum non sit, nullo modo debemus dubitare rerum factarum veritatem ³ fuisse, duobus maximis argumentis ad fidem causae dubiae ducti. Primum quidem beatus ⁴ Dionysius talia incunctanter non dixerit, si apostolica auctoritate, quos viderat et audierat, tradita non didicerit; secundo ⁵ vetus ⁶ testamentum nullum patriarcharum tradit, qui tantum gesserit figuram Christi, quantum ipse Melchisedech. Christus autem ⁷ cum carnis origine Hebraeus sit, non tamen ab ⁸ Hebraeis solummodo, verum etiam ab omnibus gentibus electos adduxit, quibus suam Ecclesiam unicam sibi domum et construxit et spirituali conjugio ⁹ dilectam sibi sponsam copulavit. Quod mysterium sub symbolo Melchisedech est praenotatum. Pulchre, ut dixi, post ¹⁰ angelos gentium principes ¹¹ introducit, ut per hoc intelligamus, non solum angelos, verum et sanctos homines cultu divinae dispensationis atque prudentiae legibus, singulis linguis et nationibus imperare. Post ¹² vero mysticam Melchisedech secundum haec ¹³ commemorationem ad exempla, quibus angeli imperare nationibus probantur ¹⁴, convertit intuitum dicens:

§ 4. Et hoc tuam ¹⁵ summe sacerdotalem intelligentiam admonebimus, quia et Pharaoni apud ipsos Aegyptios imperante angelo, et Babyloniorum ¹⁶ principi praeside proprio omnium providentiae et dominationis ¹⁷ providum et potestativum secundum visiones ¹⁸ distributum est, et gentibus illis veri ¹⁹ Dei ministri duces statuti sunt. Et admonebimus, inquit, o Timothee ²⁰, tuam summam sacerdotalem intelligentiam, ut incunctanter cognoscas hoc, quia distributum est providum et potestativum, id est provisio et potestas, omnium providentiae et dominationis, Dei Verbi videlicet, qui ²¹ providentia et dominatio est omnium, distributa ²² secundum visiones, hoc est, juxta ²³ quod in visionibus prophetis est revelatum ²⁴, et quia gentibus illis viri Dei ministri duces statuti sunt. Quod probatur angelo imperante Pharaoni, dum imperat angelus Pharaoni apud Aegy-

prios, ut vidit Joseph, et praeside proprio, dum prius ²⁵ angelus praesit ²⁶ Babyloniorum principi, ut vidit Daniel. His apertissimis exemplis indubitanter datur intelligi, omnibus gentibus angelos Dei praesesse, eosque prophetis visiones revelasse. Ordo autem et qualitas propheticae visionis subnectitur: *Formationum ab angelis visionis manifestatione angelorum, continuo sacris viris, Daniel et Joseph, ex Deo per angelos revelata.* Hyperbaton est ²⁷, cujus ordo est: manifestatione revelata visionis formationum ²⁸ ab angelis angelorum ²⁹ continuo ex Deo per angelos sacris viris Daniel et Joseph. Et est sensus ³⁰: Haec omnia per propheticas visiones in notitiam hominum traducta sunt, dum revelata est manifestatio, hoc est, expositio visionis formationum, imaginationum videlicet et figurationum, quibus prophetici spiritus formati sunt, ab angelis angelorum, id est, a superioribus angelis inferioribus revelata est manifestatio ³¹, et continuo ipsa revelata manifestatio per angelos ex Deo sanctis prophetis tradita est. Prius ergo angeli, verbi gratia, principantur ³² archangelis, et consequenter archangeli per angelos sanctis hominibus propheticae formationis revelatae sunt, et hoc totum ex Deo. Quod consequenter subnectit dicens: *Unum est omnium principium et providentia.* Ac si diceret: A nullo reguntur omnes generationes, sive quae jam credere, sive quae adhuc tenebris ignorantiae detinentur, nisi ab ipsa una providentia unius ³³ omnium principii. Aequaliter enim et communiter divina ³⁴ bonitas omnibus providet nationibus. Quod connexim ³⁵ edocet: *Et nullo ³⁶ modo aestimandum ³⁷, Judaeos quidem plerumque duxisse divinitatem, angelos autem specialiter, aut aequae honorabiliter, aut oppositis, aut deos quosdam alteros imperare aliis gentibus.* Ac si aperte diceret: nullo modo intelligenda est divinitas Judaeis pleviter; vel sicut expressius transfertur, consummative, hoc est, ultra ceteras nationes imperasse per se ³⁸ ipsam, nulla angelica potestate interposita, angelos autem specialiter, id est, viritum ³⁹, vel aequae ⁴⁰ honorabiliter aliis gentibus, hoc est gentibus ⁴¹, quae aequaliter honorabiles sunt, verbi gratia Romanis, Graecis, ceterisque similibus et aequae potentibus, aut oppositis, id est, contrariis aliis gentibus vel sibiimet vel Judaeis, aut deos quosdam alteros.

VARIAE LECTIONES.

¹ Pro actu et Actue, C et actione et. ² Sic C; AB plus, B' corr. prius. ³ Corr. B', ABC veritate. ⁴ B' supra adscr. quod beatus. C Prius primus quidem quod beatus. ⁵ B secundum, C secundum quod. ⁶ Sic C. Pro vetus A et eius, B ut eius. Voci ut B' punct. subi., et ad marg. adscr. quod. ⁷ autem om. B. ⁸ Sic C, ab tm, AB, supra adscr. B'. ⁹ Sic C et corr. B'. AB spiritualiter iugo. ¹⁰ Sic C; AB plus, B' corr. prius. ¹¹ Sic ABC, B' corr. princeps. ¹² Conj., pro Post AB Plus, B' corr. prius. ¹³ Conj., pro secundum haec, A sed haec, B sed haec (punct. adi. B'). ¹⁴ B probabantur. ¹⁵ A totum tuam. ¹⁶ Corr. B', AB Babyloii eorum. ¹⁷ B donationes, B' corr. dominationes. ¹⁸ Corr. B', AB divisiones. ¹⁹ Corr. B', AB viri. ²⁰ Emend., AB Thimothee, C Olymthee. ²¹ B' corr. quae. ²² B et donatio (B' corr. dominatio) est (punct. adi. B') omnium distributiva est. ²³ Sic C et ad marg. corr. B', AB iusta. ²⁴ B relativum, B' corr. revelatum. ²⁵ Corr. B', AB propriis. C et proprio praeside dum angelus cet. ²⁶ B' corr. praesuit. ²⁷ Corr. B'; pro Hyperbaton est AB Yperbatonem, corr. B' Yperbaton est. C Yprobaton. ²⁸ Sic C et corr. B', AB formationem. ²⁹ B angelicorum. ³⁰ B sensus est. ³¹ B manifestatio est. ³² Sic C, AB principatur. ³³ A unus. ³⁴ divina om. A. ³⁵ Sic C, pro connexim AB quonexim, B' corr. quo connexim. ³⁶ A a nullo, B a nullo (punct. adi. B'). ³⁷ B' supra adscr. est. ³⁸ se om. B, supra adscr. B'. ³⁹ B' marg. adscr. i. e. singillatim. ⁴⁰ Sic C, pro vel aequae AB neque. B' voci neque punct. adi. et marg. adscr. vel aequae. ⁴¹ gentibus om. AB aliis gentibus (punct. adi. B') hoc est gentibus. C i. e. gentibus.

daemones plane, imperare. Adversus superbiam A
 Iudaeorum hoc dictum arbitror, qui ipsum Deum
 per se ipsum, non per aliquem angelorum sui
 imperare sibi autumant, ideoque se⁹ honorabiliores
 ceteris gentibus gloriantur, quasi speciale imperium
 unius Dei electus populus Israel. Sequitur: *Sed et
 eloquium illud secundum ipsam sacram intelligentiam
 accipiendum*². Non secundum, inquit, falsam sup-
 perbamque³ Judaicam opinionem, qua se veluti
 propriam Dei haereditatem jactitant⁴, divina provi-
 dentia accipienda est, sed eloquium illud accipiend-
 um, hoc est, divina Scriptura scrutanda secundum
 ipsam sanctam intelligentiam, quae docet, rempub-
 licam universalis creaturae communi providentia
 et salute⁵ gubernari. Propterea subditur: *Non ut
 partiente Deo cum aliis diis aut angelis nostrum B
 ducatum, et Israel in gentis principatum et gentis
 ducatum contentio*⁷, sed ut ipsa quidem una simul
 omnium excelsa providentia omnes homines salutariter
 propriorum angelorum restitutoris manuductionibus
 distribuite, solo fere⁸ ultra omnes Israel in veri
 Domini illuminationem et cognitionem converso. Non
 quasi, inquit, partiretur Deus cum alteris diis aut
 angelis, hoc est, divideret⁹ inter alteros deos aut
 angelos nostrum ducatum, ceterarum videlicet gen-
 tium, ex quibus ad cultum unius veri Dei vocatur,
 imperium¹⁰, quasi contentus¹¹ sit solo Israel in
 gentis principatum gentisque ducatum, ut esset
 princeps gentis et dux gentis, non alicujus, nisi
 solius Judaicae, sed quasi una providentia simul
 omnium excelsa omnes homines salutariter, causa
 videlicet omnium salutis, distribueret restitutoris
 in cultum Dei manuductionibus, auxiliis plane,
 propriorum angelorum, dum solus fere extra omnes
 nationes in veri Domini lucem et cognitionem Israel
 conversus sit. Unde theologia quidem se¹² ipsum
 possedissee Israel in vere Dei famulatum significans,
 facta est portio Domini, ait. Unde¹³, quamobrem, qua
 de causa, quoniam solus fere Israel in cognitionem
 conversus est, theologia se ipsum, Dominum profecto,
 possedissee Israel in famulatum suum significans,
 facta est portio Domini, ait. Potest etiam interpretari:
 Factus est, ut subaudiatur Israel, portio Domini.
 Ostendens autem et eum viritum ceteris gentibus,
 distribuisse cuidam sanctorum angelorum in cogno-
 scendum per eum unum omnium principium, Michael D
 dixit Judaicum duxisse populum. Ut¹⁴ ostenderet,
 inquit¹⁵, ipsum Dominum distribuisse cuidam san-

ctorum angelorum viritum¹⁶ in ceteris gentibus
 imperium, ut per eum, angelum videlicet, gentem,
 cui praest, in cognitionem unius omnium principii,
 quod ipse Dominus est, reduceret: propterea dixit
 Michael Judaicum duxisse populum, ut per unum
 duce unius¹⁷ gentis expresse nominatum¹⁸ ce-
 teros ceterarum gentium duces nobis insinueret¹⁹,
 et ut falsam opinionem Iudaeorum destrueret, qui
 opinantur, nullum principem nisi ipsum Deum imme-
 diate sibi imperare. Sequitur: *Aperte nos edocens*²⁰,
 unam²¹ esse omnium providentiam²² simul om-
 nibus invisibilibus et visibilibus virtutibus super-
 essentialiter supercollocatam²³. Tanquam si diceret:
 Propterea theologia²⁴ singulos singularum genera-
 tionum angelos tradit, unam uni distribuens, ut
 aperte nos edoceat, unam²⁵ esse omnium providen-
 tiam, quae simul omnibus invisibilibus et visibili-
 bus virtutibus super omnem essentiam supercollo-
 catur. Omnes autem per singulas gentes imperantes
 angelos, in ipsum ut proprium principium sequentes,
 voluntate essentiali quasque virtutes extendere. A su-
 perioribus subauditur: ut doceret nos eadem theo-
 logia, quod omnes imperantes angeli per singulas
 gentes extendunt, hoc est, subvehunt sequentes,
 obediens scilicet sibi voluntate essentiali²⁶, libero
 plenae²⁷ voluntatis arbitrio, quod essentialiter hu-
 manis mentibus inest, quasque virtutes, id est,
 quascunque²⁸ virtutes animorum libito se sequen-
 tium, in ipsum Deum ut proprium principium; me-
 rito, quia Dominus proprium et solum rationalis
 creaturae principium est. Ordo itaque dictionum
 est: omnes per singulas gentes imperantes angelos
 sequentes quascunque virtutes voluntate essentiali
 in ipsum et proprium principium extendere docet
 theologia. In hac una sententia sanissima et altis-
 sima traditur nobis doctrina. Primum quidem, quia
 sancti angeli nostri praesules sunt, et non aliam ob-
 causam imperant nobis, nisi ut nos revocent no-
 stris²⁹ erroribus et ignorantis in unius omnium
 principii et causae cognitionem, quae sola nostra
 salus est et³⁰ purgatio et illuminatio et perfectio et
 summa beatitudo et deificatio. Et quod nemo no-
 strum invitus reducit, ne naturalis gloria divinae
 imaginis, quae maxime in libertate arbitrii nobis
 data est, decoloretur³¹, sed uniuscujusque nostrum
 interiori virtuti electio datur et libertas et possibili-
 tas redeundi in eum, ad cujus imaginem facti sum-
 mus, et in ipso deificandi³² et beatificandi, ipso per

VARIAE LECTIONES.

⁹ Sic pro *suorum*. ² se om. B. ³ B' adscr. est. ⁴ Sic C, AB *superbiamque*. ⁵ AC *inactant*.
⁶ Sic C et corr. B', AB *saluti*. ⁷ B *contempto*, B' corr. *contento*. ⁸ A *vere*. ⁹ Sic C et corr. B', AB
dividere. ¹⁰ B' adscr. et *imperium*. ¹¹ Corr. B'; pro *quasi contentus* A *quae contemptus*, B *quasi
 contentus*. C *quasi contemptus*. ¹² *quidem* om. C, se om. AB. ¹³ Pro *unde* A *vide*. ¹⁴ C et ¹⁵ Pro
inquit B in. ¹⁶ B' marg, adscr.: i. e. *singillatim vel ut expressius dicitur unam uni vel unam
 quamque unicuique vel singula singulis*. ¹⁷ B' supra adscr. et *unius*. ¹⁸ Sic C, AB *minatum*. ¹⁹ Sic C
 et rad. corr. B', AB *insinueret*. ²⁰ Sic C et rad. corr. B', AB *sedocens*. ²¹ A *unum*. ²² AB *un. esse
 omnium esse providentiam*. ²³ Corr. B', AB *supercollocatum*. ²⁴ Sic C, A *ad theologiam* B *ad theologiam*
 (punct. adi. B'). ²⁵ A *una*. ²⁶ B *superessentiali*. ²⁷ C, et corr. B' *plane*. ²⁸ B' marg. adscr. *vel singula*.
²⁹ B' *super* adscr. a nostris. ³⁰ Corr. B', AB *ut*; et om. C. ³¹ Sic AC, B *decoloretur*. ³² Sic C et corr. B';
 AB *deificandi*.

angelos suos nos revocante¹, adjuvante, qui communiter totum diligit genus humanum.

CAPITULUM X.

Cujus titulus :

Repetitio et anagoge angelicae ordinationis.

In hoc capitulo trium caelestium ierarchiarum ex ositio repetitur brevis earumque ordinationis congregatio et differentia².

§ 1. *Connexa est i aque sic ipso quidem honorabilissima circa Deum animorum dispositio ex teletarchica³ illuminatione⁴ sanctificata⁵, in eam immediate⁶ ascendendo, occultior et manifestior Divinitatis illuminatione purgatur et illuminatur et perficitur.* Connexa est, conjuncta videlicet sibi invicem et inseparabiliter copulata, ipsa honorabilissima dispositio, ipse plane sublimis ornatus, animorum, qui⁷, immediate⁸ circa Deum sunt, tres scilicet ordines primae ierarchiae; et est ipsa dispositio ex teletarchica illuminatione, id est ipsa Divinitate, quae teletarchis dicitur; perfectionum⁹ quippe et sanctificationum princeps est; sanctificata, vel sicut expressius transfertur¹⁰, quamvis inusitatus, pontificata, in pontificalem videlicet ordinem subvecta et sublimate; ipsa namque est primum sacerdotium¹¹ caelestium essentialium, ab ipso Deo constituta; in eam, teletarchicam plane illuminationem immediate ascendendo ceteris sequentibus se ierarchiis occultior et manifestior per illuminationem Divinitatis purgatur et illuminatur et perficitur. Purgatur quidem omni¹² ignorantia, illuminatur omni sapientia, perficitur omni deificatione¹³. Quali autem ratione occultior sit et manifestior una eademque prima ierarchia, subjungitur: *Occultior quidem¹⁴, tanquam invisibilior et magis simplicata¹⁵ et unificata, manifestior vero, ut ante data et primo lucet et universalior, et magis in eam, ut oportet, forma effusa.* Occultior est ceteris, quia plus invisibilis; vel sicut expressius interpretari potest, intellectualior, quia¹⁶ plus ceteris intellectualis est, propter propinquitatem immediatam illius, qui superat omnem intellectum, et magis simpla facta est et unificata. Tribus itaque modis occultior est ceteris, quia plus invisibilis et intellectualis, et quia magis simpla, et quia magis unita constituta est. Omnis quippe creatura, in quantum intellectualis et simpla et unita est, in tantum ceteris creaturis obscurior et ad cognoscen-

A dum difficilius, quoniam causae omnium omnino invisibili et incomprehensibili propinquior. Manifestior vero ut ante data, hoc est: propterea manifestior¹⁷, quia ante omnia data et constituta, non tempore, verum dignitate et sublimitate naturae, et quia primo, ante omnia, lucet post inaccessible lucem, quae eam condidit, et quia universalior ceteris, id est, omni varietate et dissimilitudine absolutior, et quia magis in eam, quantum oportet comprehendere, forma omnium effusa est, unigenitum videlicet Dei Verbum, ad¹⁸ quod et per quod formantur omnia. Quatuor modis manifestior est aliis omnibus ierarchiis. Primum quidem, quia ante omnes condita in excelsitudine naturae; secundo, quia primordialiter post Deum lucet et se sequentibus et¹⁹ sibi met; tertio, quia ordines ipsius universaliores, hoc est, inter se invicem similiore sunt; quarto, quia in²⁰ eam plus quam in aliis omnium forma diffunditur²¹ expressiusque in ea manifestatur. Obscurior igitur ceteris prima caelestis ierarchia, quia manifestior, id est lucidior, et lucidior, quia obscurior. Nam claritas ipsius ceterorum caelestium animorum superat fulgorem, eisque infert caliginem, sicut sol intuentibus eum vertitur in tenebras. Sapientior enim omnibus est et incomprehensibilior. *Ab ipsa autem iterum²² proportionaliter secunda²³, et a secunda tertia, et ex tertia secundum nos ierarchia, secundum ipsam bene ornantis²⁴ taxiarchiae legem, in harmonia divina et analogia, ad simul omnis boni ornatus superprincipale principium et consummationem ierarchice²⁵ reducitur²⁶.* Patet quod ait. Ab ipso Deo proxima sibi ierarchia in se ipsum reducitur, hoc est, sursum dicitur. Ab ipsa autem prima corrationabiliter reducitur secunda; a secunda reducitur tertia; ex tertia nostra, id est humana reducitur ierarchia juxta leges bene ornantis taxiarchiae, Deitatis videlicet, in adunatione divina et proportionem. Et quorsum omnes reducuntur? Sursum profecto ad superprincipale principium et superconsummativam consummationem omnis boni ornatus, ad ipsum plane Deum, qui est omnium principiorum principium et plusquam principium, et omnium consummationum consummatio, id est, finis et plusquam finis; ierarchice²⁷ autem reducitur, hoc est, unaquaeque ierarchia secundum suas leges in divinam subvehitur harmoniam et analogiam.

VARIAE LECTIONES

B¹ supra adscr. et adjuvante, C nos vocante et adjuvante. ² In hoc capitulo — differentia om. B. ³ Corr. B¹, AB teletarchia. ⁴ Corr. B¹, AB illuminatio. ⁵ Corr. B¹, AB sanctificari. ⁶ Pro immediate A in medietate. ⁷ Sic ABC, B¹ corr. quoniam. ⁸ A in medietate. ⁹ Sic BC, A perfectionum. ¹⁰ transfertur om. ABC, marg. adscr. B¹ ¹¹ A sacerdotum. ¹² Sic ABC, B¹ supra adscr. ab omni. ¹³ Sic AC, II aedificatione. ¹⁴ B tamen. ¹⁵ B¹ corr. simplicata. ¹⁶ Rad. corr. B¹, AB quam, C quoniam. ¹⁷ Sic ABC. B¹ supra adscr. est. ¹⁸ Sic C et corr. B¹, AB at. ¹⁹ Sic AC, et om. B. ²⁰ A quia magis in, B quia magis in (punct. adi. B¹). ²¹ B diffunditur omnium forma. ²² A iterum autem. ²³ secunda om. B. ²⁴ Rad. corr. B¹, AB ornantibus. ²⁵ Corr. B¹, AB ierarchiae. ²⁶ A ducitur. ²⁷ A ierarchiae.

NOTAE.

^a A, litteris miniatis decimum capitulum, cujus titulus *Repetitio et anagoge* (supple ordinationis). In hoc capitulo trium caelestium cet. B litteris miniatis: *Capitulum undecimum, cui titulus est: Quare omnes caelestes essentiae communiter virtutes vocan-*

tur, B¹ atramento pro undecimum corr. decimum, vocibus quare — vocantur punct. adj., marg. nique adscr. *Repetitio synagoge angelicae bonae ordinationis.*

§ 2. *Manifestatores autem omnes, et angeli eorum, qui ante ipsos sunt; ipsi quidem honorabilissimi Dei moventis, proportionaliter autem ceteri ex Deo moventium.* Omnes virtutes caelestes manifestatores sunt et angeli eorum, qui se praecedunt, ita ut ordines primae ierarchiae, qui sunt ceterorum excellentissimi, manifestatores et angeli sint Dei, qui omnes movet, ceteri vero proportionaliter angeli sint eorum, qui ex Deo moventur. Ut enim prima ierarchia ipsum Deum annuntiat, ita media annuntiat primam tertiae, et tertia annuntiat mediam quartae, quae est nostra. Et ut breviter dicam: inferiores ordines gradatim ascendentes superiorum se angeli sunt, et omnes communiter Dei. *Tantum enim omnium superessentialis harmonia unicuique rationalium et intellectualium sacro ornatu et ordinata ductione praevидit, quantum ipse ierarchiarum unusquisque ordo sacre et decenter positus est.* Tantum, inquit, superessentialis harmonia, summa videlicet omnium causa, praevидit unicuique rationali et intellectuali creaturae ornatu sacro et ordinata reductione distribuere, quantum ipse unusquisque videlicet ordo ierarchiarum sancte et pulchre, hoc est, in quantum ordo ierarchiarum exigit, in tantum ei distribuitur ex superessentiali omnium adunatione. *Et omnem ierarchiam videmus in primas et medias et ultimas virtutes divisam.* Hoc etiam in superioribus capitibus est praedictum, quod omnis ierarchia tribus ordinibus substituta sit, quorum duo extremitatum, tertius medietatis obtinet locum, ut est archangelorum ordo inter principatus et angelos. *Sed et ipsam, per singulas dicendum, dispositionem ipsis divinis harmoniis discrevit.* Ac si diceret: non solum singulas ierarchias videmus in primas et medias et ultimas virtutes divisas, sed etiam dicendum, quod superessentialis harmonia ipsam generalem dispositionem omnium caelestium ierarchiarum in ipsis divinis harmoniis, adunationibus videlicet, per singulas ierarchias specialiter discrevit in primas et medias et ultimas virtutes. Ierarchia siquidem virtutum, potestatum, et dominationum proportionalis medietatis inter tres ordines primae et tres tertiae ierarchiae harmoniam possidet. Ut enim a prima praeceditur media, ita media praecedit tertiam; et conversim, quemadmodum praeceditur tertia a media, ita media praeceditur a prima. Et haec praecessio et successio in divinarum illuminationum participationis differen-

tiis intelligitur. Alii quidem alte, alii altius, altissime alii; vel certe non solum singulae ierarchiae, et ipsa generalis in primas et medias et ultimas dividuntur virtutes. Sed non temere dicendum, ipsam dispositionem per singulas specialiter, id est singulos ordines singularum ierarchiarum, in ipsis divinis harmoniis a supersubstantiali harmonia discretos esse in primas, medias, ultimas virtutes. Et ut apertius dicam: non solum singulae ierarchiae in tres ordines discernuntur, verum etiam et unusquisque ordo in primas, et medias, et ultimas virtutes discernitur. Verbi gratia, prima ierarchia in Seraphim veluti primas, et Cherubim veluti medias, et Thronos veluti ultimas discernitur virtutes. Et iterum Seraphim ordo suas primas et medias et ultimas possidet differentias. Similiter de ceteris ordinibus singularum ierarchiarum intelligendum. Quod aperte subsequentibus verbis datur intelligi. *Propter quod et ipsos divinissimos Seraphim ipsi theologi aiunt alterum ad alterum clamare, in hoc, ut aestimo, declarantes, quoniam theologicas scientias ipsi primi secundis tradunt.* Propterea, inquit, theologi dicunt, alterum ad alterum Seraphim clamare, ut per hoc declararent, quod ipsi Seraphim, qui primas virtutes habent, secundis Seraphim, qui secundas, theologiam tradunt scientiam, id est divinarum rationum speculationem. Eadem ratio in Cherubim et Thronis reliquarumque ierarchiarum ordinibus observanda. Praecedit itaque Seraphim alium Seraphim, et Cherubim alium Cherubim, et thronus alium thronum, virtus virtutem, potestas potestatem, dominatio dominationem, principatus principatum, archangelus archangelum, angelus angelum; in ordinibus episcopus episcopum, sacerdos sacerdotem, diaconus diaconum ceteraque huiusmodi, ita ut sub eisdem significationibus nominum primae et mediae et ultimae intelligantur virtutes.

§ 3. *Addiderim autem fortassis et hoc non incongrue, quia et secundum se ipsum unusquisque et caelestis ut humanus animus speciales habet et primas et medias et ultimas ordinationes et virtutes, ad dictas per unumquodque ierarchiarum illuminationum proprias anagogas proportionaliter manifestas, per quas unumquodque in participatione fit, sicut id ipsum et fas est et possibile, superincognitissimae purificationis plenissimi luminis anteperfectae perfectionis.*

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B'; pro et angeli, ABC angelis. ² Emend., ABC sunt. ³ Emend., ABC sunt, ⁴ ita media annuntiat om. AB, marg. adscr. B', C ipsum Deum annuntiant secunde, ita secunda annuntiat primam medie et tertia mediam quarte, q. e. n. ⁵ Corr. B', AB prima in. ⁶ ierarchiarum videlicet quisquis ordo unusquisque (punct. B' adj. videtur). ⁷ Corr. B', AB positos. ⁸ B distributione. ⁹ Sic C, A ipse qui unusquisque, B ipse qui unusquisque (punct. adj. videtur B'). ¹⁰ A ierarchiarum. ¹¹ Sic C, AB ierarchiarum. ¹² A singulares, ¹³ A videntur. ¹⁴ Sic C, AB ierarchiarum. ¹⁵ A decrevit. ¹⁶ tres om. B. ¹⁷ B' marg. adscr. alii aliusimil. ¹⁸ Pro vel B non. ¹⁹ Sic C, A ierarchiarum, B ierarchiarum (punct. adj. B'). ²⁰ C in primis. ²¹ C et supra adscr. B' et medias. ²² ultimas om. B, C et ultimas. ²³ Et ipsi. ²⁴ Rad. corr. B', AB theologia juncti. ²⁵ Corr. B', AB ut testimonio. ²⁶ ad alterum om. B, ad marg. adscr. B'. C alterum Seraphim ad alterum clamare. ²⁷ Sic C et corr. B', AB speculationum. ²⁸ Corr. B', AB omnibus, C in hominibus. ²⁹ Sic C et corr. B', AB episcopis. ³⁰ Sic C, AB sacerdotum. ³¹ Sic C et corr. B', AB intelligatur. ³² Conj., AB sit.

Possem, inquit, addere praedictis et hoc, quod ^A non videtur incongruum, quamvis videatur esse obscurum. Et quid est illud? Quia non solum generalis omnium ierarchia, et specialium ierarchiarum ordines, ipsique singuli ordines, verum etiam unusquisque caelestis et humanus animus in se ipso ^B speciales habet primas et medias et ultimas virtutes, secundum dictas per unumquodque, hoc est, per unumquemque ordinem proprias anagogas, reductiones plane, ierarchicarum illuminationum proportionaliter manifestas, id est illuminatas, per quas proprias anagogas unumquodque eorum, quae praedicta sunt, in participatione fit superincognitissimae purgationis plenissimi luminis antepfectae, id est plusquam perfectae perfectionis, Divinitatis plane, sicut ipsum, hoc est, sicut participatione Dei ^B fas est esse ^B et possibile, qui est superincognitissima purgatio plenissimumque lumen, et antepfecta, id est, plusquam perfecta perfectio. *Est enim nihil per se perfectum, indigens universalis perfectionis, nisi vere perfectissimum et antepfectum.* Propterea, inquit, omnis humanus et caelestis animus ^B in participatione fit divinae purgationis et illuminationis et perfectionis, quoniam per se ipsum nec perfici nec illuminari nec purgari potest. Nihil enim est eorum, quae sunt, per se perfectum, dum indiget universalis ^B omnium perfectionis, quae est unius omnium causae participatio, nisi vere perfectissimum et antepfectum, hoc est, nisi vere summum bonum, quod per se ^B ipsum et perfectissimum est ^B, et plusquam perfectum, omniumque ^C perfectionum finis atque ^B principium. Si autem ^B fuerit, quae sint primae et mediae et ultimae virtutes uniuscujusque caelestis et humani animi, respondendum: Humano animo has tres virtutes inesse contemplantur. Cujus primae virtutes sunt intellectuales, quae supernaturaliter solummodo circa omnium causam, quae Deus est, versantur; mediae vero rationales, quae circa rerum omnium conditarum naturae cognitionem vim suam exercent; ultimae, quae circa naturales animi motus operationes suas impendunt. Has quoque virtutes caelestibus animis inesse, non facile crediderim ullum recte philosophantium dubitare ^B, dum caelestes animi et circa Deum intelligibiliter et circa rerum naturas rationabiliter, et circa naturales suos motus interiori sensu praediti ^B volvantur. Et primae quidem virtutes, sive in caelesti sive in humano animo, theologicae, mediae physicae, ultimae morales a theosophis appellantur. Et primae quidem propterea pri-

mae, quia circa Deum, mediae vero, quia circa naturam conditam, ultimae, quia circa mores, qui naturam sequuntur, virium suarum peragunt officia, non incongrue vocatae sunt. Nam inter Deum et mores medietas quaedam naturae data est. Ut enim Deus, qui supernaturalis est, praecedat naturam, ita natura praecedat mores. Et quemadmodum virtutes morum sequuntur naturales virtutes, ita naturales sequuntur divinas.

CAPITULUM XI.

Cujus titulus est :

Quare omnes caelestes essentiae communi er virtutes caelestes vocantur, hoc est, quare omnes caelestes animi uno vocabulo virtutum, quemadmodum communi vocabulo angelorum appellantur ^A.

^B § 1. *His autem definitis illud dignum intelligere, et quam causam omnes similiter angelicas essentias virtutes caelestes vocare consuevimus. Non enim est dicendum, ut in angelis, quoniam omnium novissima est dispositio. Non eadem, inquit, reddenda est ratio ¹¹ de communi vocabulo virtutum, quae de angelorum, dum quaeritur, cur omnes essentiae angeli vocantur. Non enim possumus dicere: propterea communiter caelestes animi virtutes nominantur, quia ¹² ipsa dispositio sanctarum virtutum in divinis ordinibus est ¹³ novissima. Ea siquidem ratio de angelica cognominatione reddita est, quando quaerebatur, cur omnes caelestes essentiae angeli generaliter appellarentur, quoniam angelicus ordo inter omnes caelestes extremum possidet locum. *Et quidem novissimarum sancta et decora illuminatione ¹⁴ superpositarum essentiarum dispositiones participant, ultimae ¹⁵ vero primarum nullo modo. Propositam orditur ¹⁶ cumulare quaestionem sic: Et quidem novissimarum essentiarum participant sancta et decora ¹⁷, val uti ¹⁸ expressius transfertur, sanctos decente illuminatione ¹⁹ superpositarum essentiarum ordines participant. Quod apertius potest dici: superpositae dispositiones, ordinationes videlicet, caelestium essentiarum sanctam et decoram illuminationem, vel sanctos decentem illuminationem novissimarum virtutum participant, ultimae vero essentiae sanctos decentem illuminationem primarum illuminationum non participant. Nulla siquidem virtus est in novissimis, quae non subsistat in primis. In primis ^D autem sunt, quae in novissimis non subsistunt. Deinde proponit: *et cujus gratia caelestes quidem virtutes omnes divini intellectus nominantur; Seraphim autem et Throni et Dominationes nullo modo, omnes divini intellectus vocantur; participatae enim***

VARIAE LECTIONES.

Sic ABC, B' corr. quid. ³ Sic C. et corr. B'. AB ipsos. ⁴ esse om. B. ⁵ B humanus animus et caelestis. ⁶ universalis om. B. ⁷ Sic C, se om. AB, marg. adscr. B'. ⁸ B. est et perfectissimum. ⁹ B et. ¹⁰ B participare. ¹¹ Conj. A sensus praedicti, B sensu, C sensu praedicti. ¹² B ratio reddenda est. ¹³ AC quoniam. ¹⁴ est om. AB, supra adscr. B', C sit. ¹⁵ B sanctam et decoram illuminationem. ¹⁶ Corr. B', AB ultima. ¹⁷ Sic C et rad. corr. B', AB propositu morditur. ¹⁸ B sanctam et decoram. ¹⁹ AB veluti, C vel ut. ²⁰ B decentem illuminationem.

NOTAE.

^A Sic A; B litteris miniatis: *Capitulum duodecimum cujus titulus est: Quare secundum homines serarchie angeli vocantur.* B' vocibus: *secundum vo-*

cantur punct. snhi., substituit haec: Omnes caelestes essentiae communiter vocantur caelestes virtutes.

extremae excelsissimis ¹ sunt universalibus proprietatibus. Propterea, inquit, hanc quaestionem propono, cur divini intellectus omnes virtutes nominantur, non autem Seraphim vel Throni vel Dominationes; participatae enim sunt extremae essentiae ab excelsissimis essentiis in universalibus proprietatibus. Ideoque non mirum, si nominibus extremarum excelsissimae denominarentur ², quia nulla proprietates est in extremis, quam non participant primae. Mirum autem, cur nomine virtutum omnes divini intellectus vocitantur, cum virtutes inter excelsas substantias computatae sint ³. Est enim mediae ierarchiae primus ordo. Ideo subiungit: *Ipsi namque Angeli, et ante Angelos Archangeli, et Principatus, et Potestates, post Virtutes ab ipsa theologia ordinati, communiter saepe a nobis similiter aliis sanctis essentiis caelestes virtutes vocantur*. Ac per hoc non immerito quaeritur, cur inferiores et novissimi ordines longe praecedentium se virtutum ⁴ appellatione significantur.

§ 2. *Dicimus autem, quia communiter in omnibus utentes caelestium nomine virtutum ⁵ non confusionem quandam uniuscujusque dispositionis proprietatum introducimus*. Quaestionem solvit, quam proposuit. Dicimus, inquit, hoc est, respondemus, quia non introducimus confusionem aliquam proprietatum uniuscujusque ordinis, dum in omnibus divinis animis communiter utimur caelestium nominatione virtutum. Ac si diceret: Dum nomine virtutum omnes divinos animos appellamus, non auferimus proprietatem suam ab ipso ordine virtutum, neque eam, proprietatem dico, aliis essentiis superioribus inferioribusve communiter attribui judicandi sumus, quoniam non ipsius ⁶ ordinis virtutum proprietatem ⁷ significamus, sed aliam virtutem, quae generaliter omnibus divinis inest animis, significamus. Et hoc est quod sequitur: *Sed quoniam in tria dividuntur secundum se supermundana ratione omnes divini intellectus, in essentiam, et virtutem, et operationem, cum simul omnes, aut eorum quosdam inobservate caelestes essentias, aut caelestes vocamus virtutes, eos περιπαραστικῶς ⁸, de quibus sermo est, significare nos aestimandum ⁹ ex ea, quae per singulos eorum est, essentia vel virtute*. Ordo dictionum ¹⁰: Sed aestimandum est, nos significare eos περιπαραστικῶς, de quibus sermo est, cum vocamus simul omnes aut eorum quosdam inobservate caelestes essentias aut caelestes virtutes ex ea essentia vel virtute, quae est per singulos eorum, quoniam in tria dividuntur secundum ¹¹ se supermundana ratione omnes divini intellectus, in essentiam, et virtutem, et operationem.

A Non introducimus, inquit, confusionem proprietatum divinatorum intellectuum, appellantes eos nomine virtutum, sed existimandi sumus περιπαραστικῶς ¹², hoc est, per circumlocutionem significare eos, divinos videlicet animos, de quibus nobis sermo est, ex ea generali essentia et generali virtute, subauditur etiam generali operatione, quae singulis eorum inest, quando vocamus simul omnes divinos animos, aut quosdam eorum specialiter inobservate, hoc est, communi et indiscreta significatione caelestes essentias aut caelestes virtutes aut caelestes operationes. Nec sine ratione hoc agimus. Tripartita enim illorum est partitio, in essentiam videlicet, et virtutem, et operationem. Et fortassis haec tria sunt, de quibus in superiori ¹³ Capitulo, dum de primis, mediis, et ultimis virtutibus uniuscujusque caelestis et humani animi ageretur ¹⁴, tractatum est, ut primas in essentia, medias in virtute, ultimas in operatione intelligamus. Quomodo autem intellectus essentiae, et ratio virtuti, et sensus interior operationi adunatur ¹⁵, ut non duae trinitates, hominis et angeli, sed una sit, satis, arbitror ¹⁶, in libris περιπαραστικῶν discussimus. Neque enim superpositam proprietatem jam bene a nobis discretarum sanctarum virtutum, et ¹⁷ minoribus omnino annectere essentiis, in conversione inconfusae angelicorum ornatuum taxiarchiae. A superioribus subauditur: Neque, inquit, aestimandum est, nos superpositam proprietatem sanctarum virtutum, quas a ceteris divinis intellectibus bene discrevimus, etiam ¹⁸ minoribus annectere essentiis, veluti in conversione et perturbatione inconfusae ¹⁹ taxiarchiae, hoc est, inconfusi divini ordinis. Ac si diceret: Nemo nos existimet proprietatem sanctarum virtutum minoribus essentiis adungere, seu inconvertibilem et inconfusam taxiarchiam perturbare, sed generalem ²⁰ virtutem, quae et ²¹ omnibus et singulis communis est, omnibus et singulis virtutis nomen impertiri ²² docere. Juxta enim saepe a nobis recte redditam rationem ipsae quidem superfirmatae ²³ dispositiones abundanter habent et minorum sacras proprietates; ultimas vero majorum superpositas universitates non habent, particulariter in ²⁴ eas primo apparentibus illuminationibus per primas proportionaliter eis distributis. Repetitio est superius expositae differentiae primarum et ultimarum caelestium essentiarum. Saepe, inquit, rationem reddidimus de eo, quod superordinati divini animi abundanter sanctas proprietates non habent, dum apparentes illuminationes primis primo universaliter in eos, ultimos ²⁵ videlicet,

VARIAE LECTIONES.

¹ B ad marg. adscr. ab excels. ² B denominarentur (punct. adj. B'). ³ A sunt. ⁴ Sic C et rad. corr. B', pro se virtutum AB servitutum. ⁵ appellatione significantur—virtutum om. B; B' ad marg. adscr. Dicimus autem quia communiter utentes caelestium nominatione virtutum. ⁶ B' corr. ipsis. ⁷ B proprietatem virtutum. ⁸ B rec. man. marg. adscr. peryfrasticos. ⁹ B' adscr. est. ¹⁰ B' adscr. est. ¹¹ Sic C; secundum om. AB, marg. adscr. B'. ¹² B' marg. adscr. peryfrasticos. ¹³ B priori. ¹⁴ ageretur om. B. ¹⁵ Sic ABC, B' corr. adunetur. ¹⁶ B' supra adscr. ut arbitror; C ut arbitror ¹⁷ B' corr. etiam. ¹⁸ AB et jam. ¹⁹ A in confusione, B inconfusione. ²⁰ A degeneralem, B degeneralem (punct. B' adj. videtur), C sed de generali virtute, quae ²¹ et om. C; pro et A in. ²² B' et rec. m. in C. corr. impartiri. ²³ A superfirmitate, B superfirmitate (punct. adj. B'). ²⁴ particulariter autem in. ²⁵ B ultimo

particulariter per primos et proportionaliter eis, ultimis, distribuuntur. Quod breviter colligendum. Copiose habent primo ordines et suas et minorum, sed divinas primo in se apparentes illuminationes, non autem copiose, id est universaliter, sicut ipsis primis, sed particulariter per primos ultimis, prout analogia eorum exigit, eadem¹ illuminationes distribuuntur.

CAPITULUM XII.

Cujus est titulus²:

Quare secundum homines ierarchiae angeli vocantur, id est, quare summi sacerdotes Ecclesiae terrenae adhuc angeli vocantur³.

§ 1. *Quaeritur autem et hoc intelligibile eloquium studiose intuentibus. Si enim participantia excelsiorum universitatum non sunt ultima, ubi quam causam secundum nos⁴ summus sacerdos angelus Domini omnipotentis ab eloquiis nominatur⁵?* Quaeritur, inquit, et hoc ab his, qui intelligibilia studiose intuentur eloquia. Si enim, prout posuit⁶, ultimi ordines excelsiorum universitates non participant, quare summus sacerdos angelus Domini omnipotentis a sacra Scriptura nominatur, dum angelici ordines universitatem non participant?

§ 2. *Est autem non contraria ratio, ut aestimo, ante definitis. Ordo: Est autem ratio non contraria, ut aestimo, ante definitis, rationibus scilicet. Dicimus enim, quia universali⁷ et superposita majorum⁸ ornatum virtute relinquuntur⁹ ultimi. Dicimus, inquit, quia relinquuntur, id est⁹ superantur, ultimi ornatus ab universali et superposita virtute majorum, vel sicut proprie transfertur, honorabiliorum ornatum. Media enim et proportionabili participant virtute¹⁰ ultimi ornatus; mediam dixit pro particulari; juxta unam et conjunctivam societatem, una siquidem omnibus est societas, in qua tamen¹¹ universales¹² et particulares¹³ sunt. Quale est, sanctorum Cherubim ordo participat sapientiam et scientiam altiore, sub ipsos autem essentialium dispositiones participant quidem et ipsae sapientia et scientia, particulari tamen ad illos et subjecta. Non te moveat constructio graeca, in qua verbum μετέχω, quod est participo¹⁴, et genitivum trahit et ablativum; μετέχω σοῦ, participo tui et te¹⁵. Quale est: hujusmodi est¹⁶, inquit; dico, ordo sanctorum Cherubim participat sapientiam et scientiam altiore. Altiore posuit pro altius. Sub ipsos autem, id est sub ipsis, vel se extendentes sub ipsos Cherubim,*

A dispositiones inferiorum essentialium, et ipsae quidem participant eandem sapientiam et scientiam, particulari tamen et subjecta participatione¹⁷ ad illos, in comparatione videlicet illorum Cherubim. Quod autem medium ordinem primae ierarchiae pro exemplo posuit, aut brevitatis occasione aut medietatis, cum qua semper extrema subintelliguntur, est actum, ut opinor. *Et quidem omnino in participatione sapientiae esse et scientiae, commune est omnibus deiformibus intellectualibus¹⁸, attente autem et primo, aut secundo, aut infra, nequaquam commune, sed sicut unicuique ante propria definitur analogia. Patet quod ait. Commune est omnium divinorum intellectuum sapientiam et scientiam participare. Attentius autem, hoc est perspicacius et potius, et primordialius, aut secundo, aut inferius non est omnium commune. Prima siquidem ierarchia primo participat, secunda secundo, hoc est paulo inferius, tertia infra, quarta, humana videlicet, iterum infra tertiam, secundum¹⁹ quod praedefinitum²⁰ est prius²¹ unicuique ierarchiae per propriam analogiam. Hoc autem et de omnibus divinis mentibus non fortassis quis errans definit. Ac si diceret: Hoc, quod de ordinibus dictum est, alios videlicet primo, alios secundo, alios infra in participatione scientiae et sapientiae esse, non definit quis errans id ipsum de omnibus divinis mentibus. Singulae quaeque²² quippe divinae mentes²³ non aequaliter participant, primis²⁴ siquidem suis²⁵ virtutibus²⁶ primo, mediis²⁷ secundo, ultimis²⁸ infra in participatione scientiae et sapientiae sunt. Etenim sicut primi abundanter habent minorum sanctas pulchrasque proprietates, sic habent ultimi eas primorum, non tamen similiter, sed infra. Hoc de communi participatione dictum est: Sicut enim primi ordines²⁹ proprietates minorum se, ita ultimi eas proprietates priorum³⁰ se habent; non tamen similiter, sed infra. Siquidem universaliter primi proprietates ultimorum, particulariter autem ultimi proprietates priorum possident. Nulla enim virtus est in ultimo angelo, quae non sit in excelsissimo; multae autem virtutes sunt in excelsissimo, quae non sunt in ultimo. Nihil ergo, ut aestimo, inordinatum, si et secundum nos summum sacerdotem angelum theologia vocat, juxta virtutem propriam participantem angelorum prophetica³¹ proprietate, et ad manifestativam eorum*

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B², AB eadem, C eodem. titulus om. A, add. ex conj. ² nos om. B, marg. adscr. B².
³ Emend., AB nominantur. ⁴ B possunt, B² corr. posuit., C possit. ⁵ B in universali. ⁶ B malorum.
⁷ Emend., AB relinquuntur. ⁸ pro id est B id. ⁹ Sic ABC, B² corr. mediam—proportionabilem—virtutem.
¹⁰ B in quantum. ¹¹ A universalitates, B universalitates (punct adj B²). ¹² C universitates et particularitates.
¹³ Sic C; A participio, B participio (punct adj. B²). ¹⁴ Sic C, A participio potui et ate, B participio potui et ate (punct adj. B²). ¹⁵ B est (punct adj. B²). ¹⁶ participatione om. B. ¹⁷ B corr. intellectibus. ¹⁸ Sic C, et corr. B²; AB sicut. ¹⁹ B diffinitum. ²⁰ prius om. A. ²¹ quaeque om. B. ²² A divini mentis, C mentis divinae. ²³ Sic C, B rad. corr. primae. ²⁴ suis om. B. ²⁵ B rad. corr. virtutes. ²⁶ B rad. corr. mediae. ²⁷ B rad. corr. ul imae. ²⁸ B ad. marg. adscr. habent. ²⁹ Sic AC, B propriorum (punct B² adj. videtur).
³⁰ Conj., AB in profetica

NOTAE.

¹ Sic A; B litteris miniatis: Capitulum tertio decimum (B² atramento corr. duodecim) cujus titulus: Quare a Seraphim dicitur purgatus fuisse propheta Ysaïus.

B² verba a Seraphim—Ysaïas obliteravit, marginique adscr. haec: hominum ierarchie vocantur angeli.

similitudinem, quantum possibile hominibus, exten- tum. Si, inquit, omnes divini animi sive caelestes sive humani communiter, quamvis non aequaliter, in participatione sapientiae et scientiae substituti sunt, non est inordinatum, si summus sacerdos apud nos angelus dicatur juxta suam virtutem, qua participat propheticam angelorum proprietatem, et qua extenditur ad manifestivam similitudinem eorum, quantum possibile est homini. Ut enim homini prophetae sunt summorum angeli sacerdotum, ita summi sacerdotes homines inferiorum se prophetae sunt ecclesiasticorum ordinum. Et quemadmodum angeli divina mysteria summis sacerdotibus manifestant, id est annuntiant, eadem similitudine summi sacerdotes eadem mysteria inferioribus se annuntiare non cessant.

§ 3. *Invenies autem, quia et deos theologia vocat et caelestes et supernas essentias et apud nos amicissimos Dei et mirabiles viros.* Non mirum, inquit, si summum sacerdotem theologia angelum Dei vocaverit, quia invenies eandem theologiam deos vocare caelestes essentias et homines, quia amici Dei sunt. Si ergo homines diu vocantur, quid mirum, si dicantur summi sacerdotes angeli? *Et quidem divina obscuritate superessentialiter simul omnibus et remota et supercollocata eorum, quae sunt, nullum simile valeat proprie et omnino ab ea nominari.* In tantum enim divina bonitas occulta est et invisibilis et superessentialis et ab omnibus remota, ut nullum sibi simile sit, quod ab ea proprie valeat denominari, ut Deus proprie aut bonitas aut veritas dicatur. *Verumtamen quaecumque et intellectualium et rationalium ad unitatem ejus qualiscumque virtus universaliter convertitur, et ad divinas illuminationes, quantum possibile, incessabiliter extenditur, secundum virtutem, si justum est dicere, divina imitatione et divina univocatione digna facta est.* Quamvis, inquit, divina invisibilitas superexaltet omnia, ut nulla creatura ab ea proprie valeat denominari, verumtamen quaecumque et qualiscumque virtus intellectualis et rationalis ad unitatem ejus universaliter convertitur, et ad illuminationes ejus, quantum creaturae possibile est, indesinenter extenditur, secundum suam virtutem, si fas est dicere, digna facta est divina imitatione et divina univocatione, hoc est, divina similitudine et divino nomine. Ineffabilis siquidem divinae bonitatis largitas omnibus in-

tellectualibus et rationalibus animis in se universaliter conversis et absque intermissione extensis et similitudinem suam imperfitur et vocabulum.

CAPITULUM XIII.

Cujus titulus est :

Quare a Seraphim dicitur purgatus fuisse propheta Isaias a²¹.

§ . *Age, et hoc secundum virtutem inspiciamus, ut quid a theologis Seraphim missus fuisse dicatur.* Age, inquit, quod nostrae disputationi objici potest, si humana ierarchia per novissimum ordinem caelestium virtutum, qui proprie angelicus vocatur, disponitur, ut praefati sumus, quare Seraphim, unus videlicet ex numero primae ierarchiae, purgat prophetam? Illud enim ad angelos pertinet. Qua ratione hoc a theologis dictum sit, juxta virtutem nostrae intelligentiae quaeramus. Siquidem non esset quaestio, si non definiremus, neque Seraphim inferiores virtutes posse nominari, neque nisi per extremos angelos nostram ierarchiam administrari. Quod consequenter subjungitur : *Etenim exponeret quisquam, quia non suppositorum quis angelorum, sed unus quidam maximis essentiis in numeris purgat sacerdotem.* Potest et sic interpretari : Etenim responderet unusquisque, quia non subjectorum quis angelorum, sed ipse Seraphim, videlicet qui est in honorabilissimis essentialibus numeris, purgat prophetam. Unus tamen intellectus est utriusque interpretationis; nam ἀποφύσει potest interpretari et exponeret et responderet, προφήτης similiter et sacerdos et propheta.

§ 2. *Quidam ergo aiunt, quia juxta jam ante redditam cunctorum intellectuum societatis definitionem, non unam circa Deum primarum mentium nominat eloquium in theologi purgationem venisse, quendam vero praestantium nobis angelorum, sacrificantem prophetae purgationem, Seraphim aequivocatione vocatum fuisse, propter igneam et caelestem dictorum oblationem peccatorum et purgati in divinam obedientiam resurrectionem.* Hanc, dicit, quaestionem quidam volunt explanare dicentes, quia juxta ante redditam ab eis, non a nobis, omnium caelestium intellectuum definitionem societatis — dicunt enim, quod cuncti caelestes intellectus tantae societatis sunt, ut et omnes et singuli omnium et singulorum nominationibus et communiter appellentur — non unum ex ipsis Sera-

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AC, B' pro qua ad marg. corr. juxta quam. ² B' pro homini ad marg. adscr. angeli. ³ Corr. A angelorum, B angelorum (puncti. adj. B'), C summi angeli, ita s. s. ⁴ Sic C et corr. B', AB prophetae. ⁵ A 'id est summi. ⁶ A supernos. ⁷ Corr. B', AB quid. ⁸ Pro divina obscuritate B' corr. divinae obscuritatis quae. ⁹ Conj., pro eorum AB est. ¹⁰ omnino om. B. ¹¹ Beo. ¹² Cor. B', AB quaeque. ¹³ B' corr. univocationem. ¹⁴ B' supra adscr. et qualiscumque. ¹⁵ B' adscr. est. ¹⁶ Rad. corr. B', pro justum est AB juxta. ¹⁷ B' invocationem. ¹⁸ Sic C et rad. corr. B, AB aut. ¹⁹ B possibile creaturae. ²⁰ Sic. C et corr. B, pro extensis AB extensi sunt. ²¹ A Esaias, sic ubique, B Isaias, sic fere ubique. ²² A quoniam. ²³ Rad. corr. B, AB posset, C ipse. ²⁴ B nec. ²⁵ nisi om. B, ad marg. adscr. B'. ²⁶ B' corr. de maximis. ²⁷ A quae. ²⁸ AB ἀποφύσει, C apophysis. ²⁹ Sic C et corr. B AB responderit. ³⁰ AB προφήτης, C prophetae.

NOTAE.

^a Sic A, B om. titulum, B' atramento adscr. C. XIII, cujus titulus est quare a Seraphim dicitur purgatus fuisse propheta Isaias.

phim, sed unum ex angelis, qui nobis praesunt, sacrificare, id est, purgare prophetam theologi dicunt, eumque, angelum dico, divinum eloquium nomine ¹ vocare Seraphim ² propter fervidam et igneam et caelestem ablationem peccatorum, hoc est, purgationem prophetae, qui dixit, se peccasse in verbis suis, et in medio peccantis populi habitasse, et ideo purgatur, ut resuscitetur ³ in divinam obedientiam, ad praedicationem ⁴ videlicet peccatorum populo ⁵. Ea ⁶ itaque, inquit, ratione angelus aequivocus Seraphim factus est, ut per hoc significaretur, quod omnes caelestes virtutes spiritalis ignis vim obtineant. Seraphim quippe aut «incendens», aut «calefaciens» interpretatur; calefacit ⁷ autem hominem et incendit qualiacunque virtus, per quam Deus purgat nos a delictis nostris, et illuminat mentem nostram sapientiae suae supervenientibus ⁸ radiis. *Et eloquium unum ex Seraphim simpliciter ⁹ dixisse aiunt ¹⁰, non circa Deum collocatarum ¹¹, sed nobis praestantium purgativarum virtutum.* Ea ¹² ratione suum sensum affirmant, quod non dixit Scriptura, unam circa Deum virtutum purgasse prophetam, sed simpliciter igneam quandam praestantium nobis Seraphim vocavit, quae mittitur mundare labia prophetarum.

§ 3. *Alter autem non nimis inconsequenter ¹³ quandam ¹⁴ praestitit mihi apologiam*, id est defensionem, super praesenti instantia, hoc est, super praesenti quaestione. Sed illud alium seu alterum ¹⁵ qui sit, subsilentio reliquit. Apologia autem et defensio et satisfactio interpretari potest. *Ait enim, quia propriam purgationem sacrificacionem magnus ille, qui tunc erat, visionem formans angelus, in docendum divina theologum, in Deum et post Deum in praeoperatricem ierarchiam revosuit.* Dicit, inquit, quia magnus ille angelus, qui formavit visionem in prophetico spiritu, et purgationem laborum ejus sacrificavit, eum docuit ¹⁶ divina praecepta; ad hoc enim theologus, ipse videlicet Isaias, propriam ¹⁷ actionem purgationis non sibi ipsi ¹⁸ reposuit, id est, deputavit ¹⁹, sed Deo, qui omnium purgationum initium est; et in ipsa prima ierarchia, per quam Deus praeoperaretur, et in ceteris sequentibus caelestibus ierarchiis et humanis purgatoriam perficit virtutem. Quod ergo Deus per Sera-

phim angelum ²⁰ fieri jussit, id est purgare prophetam, non ipsi angelo, qui fecit, sed Deo attribuit ²¹ et ipsum ²² Seraphim purgasse dicit prophetam. Quem sensum beatus Dionysius veluti suum sequitur et approbat. Subnectit quippe: *Et numquid ²³ igitur haec ratio verax est? Ait enim qui ²⁴ hoc dixit*, id est, qui hunc sensum protulit: *Quomodo ²⁵ divina virtus in omnia veniens implet*, subaudis omnia, et per ²⁶ omnia immensurabiliter pervenit ²⁷, et omnibus iterum est invisibilis, non solum quasi ²⁸ ab omnibus superessentialiter remota, sed et quasi occulte in omnia permittens providas suas operationes, sed tamen et omnibus ²⁹ intellectualibus proportionaliter ³⁰ superlucet, et propriam illuminationem ingerens pretiosissimis essentialibus, per eas quasi primas in subunitas ³¹ bene ornate distribuit, secundum uniuscujusque dispositionis contemplativam mensurationem. Laudat quippe et docet divinam virtutem in omnia venientem, et implentem ³² omnia, et omnia infinita sui diffusionem ³³ penetrantem, dum sit omnibus invisibilis, quoniam superessentialis est et ab omnibus remota, occulte in omnia providas suas actiones permittens, vel, ut ³⁴ proprie transfertur, pervenire faciens, et dum sit ab omnibus remota, ineffabili quodam modo ³⁵ omnibus intellectualibus creaturis secundum uniuscujusque proportionem, hoc est, capacitatem superlucet, propriamque ³⁶ suam ³⁷ illuminationem pretiosissimis, hoc est, infra se constitutis ³⁸ se ipsam bene et ornate distribuit, juxta mensuratam uniuscujusque ordinis contemplationem. Ubi posuimus superlucet, ibi in Graeco *επιλαμπραται*, quod potest transferri superlucet, vel superapparet, vel illucet. Similiter ubi posuimus ingerens, ibi in Graeco *εγγισπιρουσα* ³⁹, pro quo possumus dicere ingerens, vel porrigens, vel commendans. *Quam ⁴⁰, ut apertius dicam, et per ⁴¹ propria ⁴² exempla, etsi ⁴³ deficientia Deo ⁴⁴ omnibus remoto, verum tamen nobis manifestiora.* Ordo simul et sensus ⁴⁵: Ut apertius dicam, quam, hoc est, divinae virtutis in omnia distributionem, et per propria exempla, etsi deficientia, id est, non omnino ⁴⁶ Deo similia, qui omnibus exemplis remotus est, nobis tamen ceteris exemplis manifestiora suadeam, talia proferam paradigmata. *Solaris radii distributiones in primam materiam bene*

VARIAE LECTIONES

¹ Cor. B', AB nomina vocari. ² C eloquium nominare Seraphim. ³ Sic C et corr. B', AB resuscitatur. ⁴ Corr. B', ABC praedicandum. ⁵ Sic C, AB populum, B' corr. populis. ⁶ Sic C et corr. B', pro ea AB et. ⁷ Sic C, AB calefacta. ⁸ B supervenientibus. ⁹ impliciter om., add. ex vers. et text. graec. ¹⁰ A aiunt, dixisse. ¹¹ Corr. B', AB collocaturum. ¹² B et. ¹³ Pro inconsequenter A in consequenter. ¹⁴ Corr. B', AB quandam. ¹⁵ Sic AC, B alium. Expectes: Sed ille alius seu alter. ¹⁶ Corr. B' pro eum docuit AB et docere. C et docuit. ¹⁷ A purgat propriam, B purgat propriam. ¹⁸ Sic C, AB ipse. ¹⁹ Corr. B', AB deputacione, C Isaias purgatur propriam. ²⁰ Corr. B', ABC angelo. ²¹ attribuit om. AB, ad marg. adscr. B', C attribuitur. ²² Corr. B', ABC ipsi. ²³ Corr. B', ABC non quid. ²⁴ Rad. corr. B, AB quid. ²⁵ B' corr. quoniam. ²⁶ A in. ²⁷ B provenit, B' corr. pervenit. ²⁸ Corr. B', AB quas. ²⁹ Corr. B', pro omnibus AB commumbus. ³⁰ proportionaliter om. AB, add. ex vers. et text. graec. ³¹ Rad. corr. B', AB sed. ³² A implente. ³³ Corr. B', AB diffusio, C diffusionem. ³⁴ ut om. C. ³⁵ Sic C et corr. B', A ineffabiliter quomodo, B ineffabili quomodo. ³⁶ Conj., A proprietatem, B proprietatem (punct. adj. B). C propriam. ³⁷ B suam (punct. adj. B'). ³⁸ Sic C; AB constitutas. ³⁹ AB εγγισπιρουσα, C egchirisusa. ⁴⁰ B' marg. adscr. quam scilicet distributionem. ⁴¹ per om. A, B pro, B' corr. per. ⁴² Corr. B', AB proprie. ⁴³ AB et si. ⁴⁴ AB deficientia a Deo, B' corr. deficientia a Deo. ⁴⁵ Sic A, B Ordo sensus simul, B' corr. Ordo et sensus simul, C Ordo verborum similis et sensus. ⁴⁶ Sic C et corr. B', A omni non, B omnimon.

distributae, implent omnium lucidiorem, et per eam ¹ *manifestius proprios declarat splendores. Solaris, inquit, radius, qui per spatia mundi hujus visibilis extenditur, in primam materiam, id est, in aethera et superiorem proximum sibi aera bene distributus* ² *et eique diffusus implet lucidiorem ceteris mundi partibus materiam, et aera videlicet, ut praediximus, et aethera, quas duas mundi partes prae nimia sui subtilitate, nulla corpulentia obsistente, ineffabili celeritate et claritate solaris penetrat* ³ *radius et implet, et per eam, lucidiorem materiam, et in ea* ⁴ *manifestius ceteris proprios splendores declarat. Accedens vero crassioribus materiis, obscuriorem habet distributivam* ⁵ *superapparitionem, ex illuminandarum materiarum ad illuminationis distributivam habitum importunitate. Dum idem radius crassioribus materiis, inferiorem plane hujus aeris parti, quae exhalationibus* ⁶ *aquaticis atque terrenis crassior spissiorque, quam superiores mundi* ⁷ *partes efficitur, nec non et aquarum* ⁸ *naturae accedit, obscurius superapparitionem sui distribuit, neque hoc ex tarditate materiarum, quae illuminandae sunt, ad distributivum habitum illuminationis. Non enim capaces sunt supernae lucis in tantum et* ⁹ *perfectum habitum illuminationis. Sequitur: et paulo post ex* ¹⁰ *hoc ad perfectio fere indistributum coartatur* ¹¹. Ac si diceret: Non longe ¹² postmodum infra crassiores materias, id est, crassissima terrenaque corpora solida lucique aditum non praestantia, ut fere nihil sui luminis distribuat, ipse radius coartatur ¹³, hoc est prohibetur. Iterum ignis caliditas magis se ipsam distribuit in capaciora, et ad similitudinem bene convenientia et bene ducta; ad ¹⁴ vero reformationibus contrarias ¹⁵ essentias ¹⁶ ipsa nullum abscondit ¹⁷ primitivae operationis vestigium manifestat. Primum paradigma ex solari radio, secundum qualitatem et capacitatem materiarum visibilem mundum ¹⁸ implente et illuminante, assumitur. Secundum vero ex qualitate ignis, caliditate videlicet, quae plus primitusque ¹⁹ capacia sui et similia sibi calefacit, contrarias vero reformationibus, id est, frigidissimas essentias nullo modo reformat. Ideoque omnia frigida veluti mortua atque deformia, calida vero viva formosaque nominari dicuntur ²⁰, quoniam

A per caliditatem omnis materia corporalis formatur et reformatur a generali vita, quae omnia corpora administrat. Propterea dixit: ad essentias vero contrarias reformationibus suis, hoc est, nimia sui frigiditate ad formationem suam incommodas ipsa, caliditas, nullum vestigium ex occultato ²¹ primitivae suae operationis manifestat. Pulchre autem ait: abscondit ²² primitivae operationis. Prima siquidem operatio ignis est calefacere, quae ²³ occulte in omnibus corporibus agere perhibetur. Invisibilis enim est caliditas. Qua autem ratione praepositur ²⁴ actio calefaciendi actioni illuminandi, cum utraeque ignis sint, facile ²⁵ occurrit, dum peraperte videmus, calorem plus penetrare corpora, quam lucem. Densa quippe lucem excludunt, calorem excludere nequeunt. Et si quis dixerit, lux penetrat glaciem, non autem calor; videat glaciem non vi luminis, sed caloris solvi, quam si non intraret, neque quidem solveret. Potest etiam sic transferri: Ad vero contrarie ²⁶ formatas contrarias essentias nullum abscondit ²⁷ aliquid ex prima operatione vestigium apparet. Ut sit sensus: In contrariis essentiis, quae contra naturam caloris ²⁸ formantur, nullum vel ²⁹ saltem ³⁰ obscurum vestigium primitivae operationis, id est, calefactionis imprimit. Nix siquidem et glacies prius desinent esse ³¹, quam aliquid vestigium accipere ³² caloris. Quid de salamandra dormienti in igne, saepe etiam frigiditate corporis extingente, dicendum? Et hoc amplius, id est, et hoc amplius argumentum est, praefato videlicet argumento amplius et apertius, quia his, quae non sunt cognata ³³, per opportuna sibi habentia admittitur primum, hoc est, quia caliditas primum permittitur ³⁴ his corporibus, quae non sunt cognata ³⁵, id est, connaturalia caliditati, per opportuna corpora habentia connaturalitatem sibi, hoc est, ipsi ³⁶ caliditati. Potest etiam in eodem sensu ita interpretari: Quia non connaturalibus per familiaria ad eam, caliditatem, pertinentia adducitur primum. Quod aperte subsequentibus docet exemplis: *Utpote ignita faciens ab igneis facile mobilia*, hoc est, calida faciens, quae facile ab igneis qualitatibus moventur in calorem, et per haec aut aquam ³⁷ aut alterum quid non ³⁸ facile ignascentium ³⁹ proportionaliter calefaciens. Verbi gratia, solaris calor primo aera sibi ⁴⁰ cognata

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', AB ea. ² Corr. B', AB distributor, C distribuimus. ³ C et corr. B', AB penetrat. ⁴ Corr. B', ABC eam. ⁵ Ex vers. et text. graec. AB distributionem. ⁶ A exalationibus, B exallationibus (punct. adsc. B'), C exalationibus. ⁷ mundi om. B. ⁸ Conj. pro et aquarum, AB ea quarum, B' cor. eis quarum, C eas quarum. ⁹ AC ut, B ut (punct. adj. B'). ¹⁰ B et. ¹¹ A coartatur, B coartatur (punct. adj. B'). ¹² non om. C, AB non longo. ¹³ A coartatur, B coartatur. (punct. adj. B'). ¹⁴ Corr. B', AB at. ¹⁵ B' ¹⁶ ¹⁷ ¹⁸ ¹⁹ ²⁰ ²¹ ²² ²³ ²⁴ ²⁵ ²⁶ ²⁷ ²⁸ ²⁹ ³⁰ ³¹ ³² ³³ ³⁴ ³⁵ ³⁶ ³⁷ ³⁸ ³⁹ ⁴⁰

ad marg. adscr. suis contrarias. ¹⁶ B absentias (punct. adj. B'). ¹⁷ Pro abscondit B' ad marg. adscr. corr. vel absconditum. ¹⁸ B mundum, sic saepe B' corr. mundum, sic saepe, C mundam illuminante, implemte assumitur. ¹⁹ Sic C, A porimitusque, B porimitusque (punct. adj. B'). ²⁰ B dicitur, B' corr. dicuntur.

²¹ absconditum

²¹ B exoccultato (punct. adj. et vel absconditum supra adscr. B'; C ex occulto. ²² B' corr. absconditum. ²³ B' corr. quam. ²⁴ A proponitur. ²⁵ Sic C et corr. B', AB facili. ²⁶ Corr. B', AB contraria, C contrarias. ²⁷ B' supra adscr. vel saltem absconditum. ²⁸ Sic C et corr. B', AB coloris. ²⁹ vel om. ABC, supra adscr. B'. ³⁰ A solum. ³¹ AB desinent est, B' corr. desinenter est, C desinunt esse. ³² B' supra adscr. sit accipere. ³³ Corr. B', AB cognita. ³⁴ B corr. admittitur. ³⁵ Sic C et corr. B', AB cognita. ³⁶ Sic C et rad. corr. B', AB ipsa. ³⁷ Sic C et corr. B', pro aut quem AB autem qua. ³⁸ non om. ABC, supra adscr. B'. ³⁹ Sic C et corr. B', AB igniscentium. ⁴⁰ AB sibi aera.

tum penetrat atque calefacit facili operatione, deinde A per calefactum aera aquam frigidam, aut alterum quippiam, quod non facile potest caleferi, naturali convenientia calefacit. Plana sunt, quae sequuntur : *Juxta hanc igitur ordinationis rationem*¹, id est, juxta similitudinem lucis et caloris, *supernaturalis ipsa omnis boni*² *ornatus visibilis et invisibilis taxiar- chia*, divina scilicet virtus, quae totius ordinis principium est et princeps, *congruae delucidationis*, id est proportionalis illuminationis, *claritatem primo apparentem*, ab oculis videlicet suis, in quibus per se ipsam inaccessibilis est, erumpentem in rerum naturam, *copiosissimis*, hoc est, quantum in copiosissimis *effusionibus, excelsissimis*, proximis plane, *manifestat essentiis, et per eas, quae post sunt*³ *essentiae, divinum*⁴ *participat radium. Eae*⁵ *enim* B *brimae cognoscentes Deum, et divinam supereminenter*⁶ *desiderantes virtutem, et praeoperatrices*⁷ *ferri, quantum possibile*⁸, *Deo*⁹ *similis virtute*¹⁰ *et actione*¹¹ *dignae effectae sunt*¹², *et post se*¹³ *essentias ipsae ad similem virtutem, ut virtus*, hoc est, quantum virtus uniuscujusque essentiae divini radii capax est, *deiformiter extendunt, copiose ipsis tradentes ex superveniente in eas claritate, et illae iterum*, id est, quae post¹⁴ *excelsissimas essentias constitutae sunt, subjectis sibi, supervenientem tradunt claritatem, et per singulas prima ei, quae est post eam, tradit. Verbi gratia prima ierarchia mediae, media tertiae, tertia quartae, quae est in hominibus, divinas tribuit illuminationes. Tertium sequitur paradigma : Ipsa aqua nonne et in omnes proportionaliter pervenit? Ac si diceret : Nonne ipsa aqua, quemadmodum et solaris radius, et caliditas ignis, proportionaliter in omnes pervenit materias? Hunc locum propter intelligentiae facilitatem ita transtulimus. Potest tamen plus expresse¹⁵, quamvis¹⁶ obstrusius, interpretari, in eodem profecto sensu : aqua non quidem ergo et in¹⁷ omnes¹⁸ proportionaliter pervenientes¹⁹? Tanquam diceret : Nonne quidem ergo aqua et in omnes materias distribuitur proportionaliter perveniens²⁰, hoc est, corrationabiliter et similiter perveniens²¹ solari radio et caliditati? Humi siquidem radicibus occulte arboribus herbisque illabatur, deinceps gradatim in stipites et thyrsos²², ramos, folia, flores, fructus. Est ergo simul cunctis illuminatis²³ principium illuminandi. Post paradigma ad propositum revertimur²⁴, hoc est, ad*

explanationem divinae virtutis et illuminationis. Est, inquit, commune et universale cunctis illuminatis vel illuminandis — utrumque enim potest transferri ab eo, quod est *πρωτοζουμνός* — principium illuminandi. Et quod est illud principium? *Deus quidem natura, et vere, et proprie, ut*²⁵ *luminis essentia, et ipsius esse et videre causales*²⁶. Deus enim solus natura Deus est, et solus vere et proprie Deus est. Ceteri enim, qui dicuntur dii, aut falsi sunt, ut dii gentium, daemones, aut si veri sunt, non per naturam, sed per gratiam dii sunt²⁷, quibus per prophetam dicitur : « Ego dixi, dii estis, et filii excelsi omnes ». Ut luminis essentia, et ipsius esse causalis; « ut »²⁸ in hoc loco apponitur pro²⁹ causali conjunctione; ac si diceret : Deus, qui solus natura Deus est, ex hoc cognoscitur illuminatis principium illuminandi esse, quia luminis essentia est. In ipso enim et omne lumen omneque³⁰ illuminatum subsistit, quoniam et ipsius essentia lux est, et ipsius esse causa. Omne³¹ siquidem, quod est, non aliunde ei esse est, nisi ab eo, qui superessentialis est³², et causalis ipsius videre. Infinitiva³³ loco nominum posuit. Ubi pulchre datur intelligi, quod non aliud est et ipsi Deo et omni rationali et intellectuali creaturae esse, et aliud lux esse, et aliud videre, hoc est, intelligere gnostica virtute. Id ipsum itaque ipsis est esse et lucere et videre. Esse enim ipsorum lux est et visio. *Hoc deiforme et Deo simile permanet*, quod proprie transfertur : hoc deiformiter et Deo similiter constituens; ipse videlicet qui causalis³⁴ omnium est. C Et quid est illud? *Superposita ei post se unaquaeque divina lumina per se*³⁵ *in illam transvehere*. Hoc est, causalis omnium constituit, ut superposita quaecunque essentia subsequenti se essentiae divina lumina per se in³⁶ illam transvehat vel supervehat. *Ἐποχτεύσθη*³⁷ enim et transvehere eos, supervehere, et invehere potest interpretari. *Ergo excellentissimam caelestium animorum dispositionem simul omnium reliquarum*³⁸ *essentiae, secundum quod consequens est post Deum principium mirantur, omnis sacrae et divinae scientiae et divinae imitationis, tamquam per illas in omnes et nos divina illuminatione distributa*³⁹. Ordo et sensus : Ergo mirantur, vel arbitrantur; *ἠγούρα* enim et mirantur et⁴⁰ arbitrantur potest interpretari; plus tamen D convenit sensui in hoc loco mirantur, quia ad laudem pertinet. Ergo mirantur simul essentiae om-

VARIAE LECTIONES.

¹ B rationem ordinationis. ² Sic C et rad. corr. B', AB bonis. ³ Sic C et rad. corr. B'; pro post sunt AB possunt. ⁴ Corr. B', AB divino. ⁵ Pro Eae B' marg. adscr. Hae. ⁶ Corr. A supereminentes, B' rad. corr. supereminentem. ⁷ B operatrices. ⁸ B' supra adscr. est. ⁹ Corr., AB Deum. ¹⁰ A virtutem, B virtutem (punct. adj. B'). ¹¹ A actionem, B actionem (punct. adj. B'). ¹² Corr. B', A effecta es. ¹³ Cor. B', AB te. ¹⁴ post om. B, ad marg. adscr. B'. ¹⁵ Conj., AB expressius. B' corr. expressiusque. ¹⁶ Conj., AB quam vos. ¹⁷ in om. AB, supra adscr. B'. ¹⁸ B' ad marg. adscr. distribuitur. ¹⁹ Conj., AB pervenientes. ²⁰ Conj., A provenientes, B pervenientes. ²¹ Conj., AB pervenienti, B' corr. pervenientes. ²² AB tyrsos. ²³ Corr. B', AB illuminantis. ²⁴ B' rad. corr. revertitur. ²⁵ Ex vers. et text. gr., AB et. ²⁶ B casualis, B' corr. causalis. ²⁷ B sunt dii. ²⁸ B' corr. et. ²⁹ Corr. B', AB pro qui apponitur. ³⁰ A omnemque, B omnemque (punct. adj. B'). ³¹ B omnem (punct. adj. B'). ³² est om. B, supra adscr. B'. ³³ Emend., AB infinita. ³⁴ B casualis. ³⁵ se om. B, ad marg. adscr. B'. ³⁶ in om. AB, supra adscr. B'. ³⁷ AB εποχτεύσθη. ³⁸ B' ad marg. adscr. dispositionum. ³⁹ Corr. B' AB distributi. ⁴⁰ et om. B.

zinam reliquarum caelestium essentialium dispositiones¹. Quid mirantur? Excellentissimam caelestium animarum dispositionem, secundum quod consequens² est, post Deum. Et quid de ea mirantur³, hoc est laudant? Quod sit principium post Deum omnis sacrae et divinae scientiae et divinae imitationis, tanquam per illas, excellentissimae videlicet dispositionis essentias, in omnes ceteras caelestes, et in nos homines, qui humanam participamus essentialiam, divina⁴ illuminatione distributa, quoniam per illas divina illuminatione distribuitur, ac veluti post unum et primum omnium principium, Deum dico, et proximum substitutae sint⁵. *Propter quod et omnem sacram et Deo similem operationem in Deum quaedam quasi causalem referunt.* Subauditur, angeli: deinde primos⁶, hoc est, in primos *deiformes intellectus tanquam primos operatores divinarum*, luminum videlicet, *et magistros.* Ac si diceret: Quoniam excellentissima caelestis dispositio immediate post Deum est, propterea inferiores virtutes omnem suam sacram Deoque similem operationem in se ipsas referunt. Sed primo in Deum, et consequenter in primos intellectus, qui primi operatores sunt et magistri divinarum, seu luminum vis subaudire, seu mysteriorum, seu arcanorum ceterarumque similium. Sequitur recapitulatio interpretationis nominum primae ierarchiae. *Non⁷ ergo prima sanctorum angelorum dispositio magis simul omnibus habet igneam⁸ proprietatem?* Ac si diceret: Nonne, quamvis omnes caelestes virtutes⁹ habeant igneam¹⁰ proprietatem, hoc est, purgativam operationem, magis tamen ceteris prima ierarchia, cujus primus ordo Seraphim nominatur, id est, incendentes vel calefacientes? *Et effusam divinae sapientiae traditionem, et mysticum excelsissimae divinarum illuminationum scientiae;* subauditur, magis omnibus habet prima dispositio, cujus ordo secundus Cherubim dicitur, id est, multitudo scientiae, sive effusio sapientiae. *Et sessivam proprietatem gestantem divinam susceptionem significantem;* similiter subauditur, magis omnibus habet divinae sedis proprietatem, quae Deum gestat, divinarumque receptionem significat, prima ierarchia, cujus tertius ordo nominatur Throni, id est, sedes. Omnes igitur caelestes virtutes habent¹¹ igneam vim et effusionem sapientiae et mysterium scientiae et divinae sessionis receptionem, magis tamen ceteris omnibus prima ierarchia. *Ipsae vero suppositarum dispositiones essentialium ignea sapienti et scienti¹² Dei susceptoria virtute¹³ participant quidem infra.* Ipsae, inquit, dispositae essentiae mediae ierarchiae, quae suppositae

A sunt primae, participant quidem inferius igneam virtutem Seraphim, sapientem scientemque Cherubim virtutem, Dei susceptoriam virtutem Thronorum. *Et ad primas aspicientes¹⁴, et per eas, primas, ut¹⁵ imitatione divina¹⁶ praeoperative digne factas in deformitatis possibile reductae:* hoc est, ad primas essentias mediae convertuntur, et per eas, primas, merito digne factas in similitudine divina praeoperatrices in deformitatem possibilem reducuntur, id est, sursum ducuntur¹⁷ secundae. Re enim saepissime pro sursum ponitur. De ultima autem caelestium ierarchia, deque humana subintelligendum reliquit. Ut enim secunda participat virtutes primae, ita tertia virtutes secundae, et quarta tertiae, ac si ignea et sapiens et sciens Deique susceptoria¹⁸ virtus primum a Deo in primam, secundo per primam in secundam, tertio per secundam in tertiam, quarto per tertiam in quartam descendit ierarchiam; gradatim siquidem¹⁹, non tamen aequaliter. Et iterum quarta²⁰ per tertiam, tertia per secundam, secunda²¹ per primam, prima per ipsum Deum in praefatas reducitur virtutes. *Dictas ergo sanctas proprietates, quarum participatio per primas post eas subsistentes fiunt, ipsis illis²² post Deum tanquam ierarchiis respondent.* Praedictas ergo, inquit, sanctas proprietates, proprium enim angelici ordinis, qui ultimus est, purificationes²³ prophetarum ceteraque operationes, quae divina bonitate largiente in humana peraguntur natura²⁴. Quarum proprietatum per primas essentias subsistentes²⁵ post eas fiunt participatio. Reponunt, id est, referunt²⁶ ipsis illis ierarchiis, tanquam post Deum, hoc est, quoniam post Deum sunt. Quod breviter possumus colligere: angelicus ordo sanctas proprias operationes non in seipsum, sed in ipsas ierarchias, quae post Deum sunt, quoniam ab ipsis accepit, refert. Pulchre autem dicit: quarum participatio subsistentes fiunt, quoniam omnis caelestis essentia proprietatum suarum et sit et dicitur participatio. Potest tamen facilius interpretari: dictas ergo sanctas proprietates, in quarum participatione per primas post eas²⁷ subsistentes fiunt. Quoniam enim in Graeco est *ὡν μετουσία*, quarum participatio, et in quarum participatione potest intelligi; *μετουσία* quippe et nominativus casus accipitur, et dativus pro ablativo ponitur²⁸.

D § 4. *Ait ergo haec dicens,* vel sicut proprie interpretatur: dixit ergo qui haec ait, hoc est, qui hunc sensum protulit de purificatione prophetae a Seraphim, *visionem ab illa,* divina scilicet virtute, *susceptam fuisse theologo per unum operantium nobis sanctorum*

VARIAE LECTIONES.

¹ Sic AB. ² B a. m. superscr. *consequens.* ³ B corr. a. m. AB *miratur.* ⁴ A *divinam.* ⁵ Corr. B, AB *sunt.* ⁶ B supra adscr. *in primos.* ⁷ B corr. *Nonne.* ⁸ B *igneam habet proprietatem.* ⁹ B *caelestes virtutes omnes.* ¹⁰ *igneam* om., addidi ex conj. ¹¹ *habent* om., AB, ad marg. adscr. B. ¹² Emend. pro *sapienti et scienti* et AB *sapientie scientie* B corr. et *sapientem scientemque.* ¹³ B corr. *susceptoriam virtutem.* ¹⁴ Ex vers. et text. graec., AB *sapientes.* ¹⁵ B corr. *in.* ¹⁶ Rad. corr. B, AB *divinam.* ¹⁷ Conj., AB *dicuntur.* ¹⁸ Conj., AB *subsistentioria.* ¹⁹ A *quidem.* ²⁰ Corr. B, pro *quarta* AB *tertia.* ²¹ Rad. corr. B, AB *secundam.* ²² Rad. corr. B, AB *illius.* ²³ B supra adscr. *est purificationes.* ²⁴ Corr. B, AB *naturae.* ²⁵ Corr. B, AB *subsistentis.* ²⁶ A *refertur.* ²⁷ Emend., A *eum*, B *ea.* ²⁸ Corr. B, A *positus.*

et beatorum angelorum, et ante illuminativam ipsius, A angeli, manuductionem, qua duxit ¹ theologum, in illam sanctam, visionis plane, contemplationem reposuisse, hoc est retulisse, in ipsum videlicet Seraphim, a quo et per quem ² visus est purgare prophetam. Et sedere videt excelsissimas essentias, id est, superexcelsissimas essentias, quantum in symbolis dicendum, hoc est, quantum per symbola dici potest, quod ineffabile est, post Deum et circa Deum collocatas, superprincipalem summitatem, superessentialem videlicet bonitatem, in medio superfirmatarum ³ virtutum supercollocatam. Brevis commemorat visionem prophetae, quae sic in hebraica veritate scripta est; Septuaginta enim prae manibus non habemus, quos ⁴ sequitur Dionysius: « Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, et ea, quae sub ipso erant, implebant templum. Seraphim stabant super illud, sex alae uni ⁵, sex alae alteri. Duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant et clamabant alter ad alterum et dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus ⁶ exercituum; plena est omnis terra gloria ejus. Et commota sunt superfluminaria cardinum a voce clamantis, et domus impleta est fumo thymiamatis ⁷. Et dixit: Vae mihi, quia taci, quia vir pollutus labiis ego sum, et in medio populi polluta labia ⁸ habentis ego habito, et regem Dominum exercituum vidi oculis meis. Et volavit ad me unus de Seraphim, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum et dixit: Ecce tetigi hoc labia tua et auferetur iniquitas tua. Didicit igitur ⁹ visionibus ipse theologus, quia juxta omnem superessentialem supereminentiam incomparabiliter supercollocatum est divinum simul omni visibili invisibilique ¹⁰ virtute. Didicit, inquit, Isaias ¹¹ visionibus suis, quia solus Deus superessentialis est et supereminens et incomparabiliter supercollocatus omni visibili invisibilique ¹² virtute. Potest etiam interpretari: incomparabiliter supercollocatum est divinum omni visibili invisibilique virtute. Divinum autem dixit ipsum Deum, usitatissimo Graecorum more. Ipsi enim dicunt Θεός et θεῶν, hoc est, Deus et divinum. Atqui ¹³, vel et quidem, a superioribus subauditur: didicit ¹⁴, quia omnium est remotissimorum, vel ¹⁵ excelsissimorum, supereminens subaudi, ut universale, subaudit divinum, neque primis eorum, quae sunt, essentiali simile. Quae enim essentia superessentiali similis esse potest? Adhuc et omnium ipsum, divinum videlicet, principium et causam substantificam esse didicit, et eorum, quae sunt, secreta singularitate immutabile fundamentum; ex quo, divino

plane, et esse et bene esse, etiam ipsis summe unitis ¹⁶ est virtutibus. Quod ergo propheta videt Dominum sedere super excelsissimas essentias, remotam ab omnibus ipsius ¹⁷ superessentialitatem, et quod universahiter omnium excelsissimorum et ab omni intellectu remotissimorum remotissimus sit, et quod neque primae essentiae similes ei sint, omni siquidem similitudine relinquitur, quamvis, ut de eo dicitur aliquid, ex creatura similitudines ei adhibeantur, significat; quod autem principium sit omnium et causa substantifica secretumque et immutabile et singulare fundamentum, per ¹⁸ cardines templi, circa quos omnia, quae moventur, volvuntur, dum in seipsis immutabiles permaneant, mystice figuratur. Deinde easdem sanctissimorum Seraphim edoctus ¹⁹ est deiformes virtutes; sacra quidem ipsorum cognominatione, quod est ignitum, de quo paulo post dicemus, quantum possibile subintroducere in deiforme ignitae virtutis anagogas. Ipsorum, inquit ²⁰, cognominatione — utrique enim Seraphim nominantur — quae est ignitum, de quo ignito paululum posterius, quantum nobis possibile est subintroducere, nos dicemus. Edoctus est propheta anagogas, hoc est, ascensiones eorum Seraphim in deiforme ignitae virtutis. Intellectu quippe nominationis cruditus est in ascensionibus eorum in deiformem ignitam virtutem. Ignea siquidem virtus Deo similis est, quantum sensibilibus creaturis similitudo ejus imprimitur. Hinc et ipse ait: « Ego sum ignis consumens ». Alarum vero expansa sacra formatione in divinum in primis, in ²¹ mediis, in ²² ultimis intellectibus absolutam et altissimam extensionem, hoc est, per expansam sacram formationem ²³ alarum; expansas quippe Seraphim alas propheta vidit edoctus absolutam, id est, citivolam et altissimam extensionem, contemplatione videlicet in Deum, in primis, in mediis, in ultimis intellectibus; unaquaeque enim caelestis essentia, ut in superioribus tractatum est, primas ²⁴ et medias et ultimas virtutes habet. Alae itaque expansae altitudinem intelligentiae symbolizant. Sed et eorum multificum et multiforme videns intellectus theologus, et alis distingui, eam subitus pedes et eam subitus facies visionem, et cum in mediis alis semper motum. Hac triformi alarum distinctione ab ipsa plane visione reductus est propheta, id est, sursum ductus in eorum, quae visa sunt, cognitionem, manifestata ei altissimorum intellectuum multiviam et multiviam virtute; hoc est, dum manifestata est ei, prophetae, altissimorum intellectuum multiplex in visis suis, et in visionibus suis multiplex virtus. Quid autem tripartita alarum distinctio subiunuat ²⁵, consequenter adjungit dicens: Et ²⁶ eorum

VARIAE LECTIONES

¹ B' rad. corr. dixit. ² Corr. B', AB quod. ³ Corr. B', AB superfirmatum. ⁴ Corr. B', AB qui. ⁵ B' sex alieni, B' corr. sex alae uni. ⁶ Deus om. A. ⁷ AB thymiamatis. ⁸ Corr. B', AB labiis. ⁹ B' ergo. ¹⁰ B' invisibili visibilique. ¹¹ A esaias, B' corr. ysaias. ¹² Emend., pro visibili invisibilique A invisibili invisibilique, B invisibili visibilique. ¹³ B' supra adscr. corr. At quia. ¹⁴ Emend. AB dicit. ¹⁵ B' et. ¹⁶ B' rad. corr. inuis. ¹⁷ ipsius om. B. ¹⁸ B' marg. adscr. de cardinibus templi. ¹⁹ inquit om. B. ²⁰ in om., addidi. ex conj. ²¹ B' supra adscr. et mediis et in. ²² Emend., AB formationum. ²³ Emend. B', AB prima. ²⁴ B' corr. insinuat. ²⁵ Rad. corr. B', AB ut.

sacra formidine, quam ¹ habent supermundane in altiorum et graviorum superbam et audacem et impossibilem scrutationem; a superioribus subauditur: et edoctus est idein ² propheta eorum, Seraphim, sacra formidine, hoc est, pio castoque timore, quam formidinem ³ habent supra hunc sensibilem mundum in superba et audaci et impossibili scrutatione altiorum, seu divinorum archanorum, quod ⁴ per duas alas facies velantes innuitur, et superba et audaci et impossibili scrutatione graviorum, seu profundiorum, seu videlicet divinorum mysteriorum, quod per duas alas pedes tegentes ⁵ significatur. Ubi autem posuimus superbam ⁶, ibi in Graeco est *ὑπερόχθον*, pro quo possumus dicere superbam, vel promptam, vel voluntariam, vel libitam, vel se ipsam promittentem. Et in commensuratione Deum imitantium actionum incessabile et altivoluntarium semper motionis. Hic iterum ⁷ subauditur, edoctus est; et est sensus: per duas alas, quibus semper volabant ⁸, intellexit propheta incessabilem et altivoluntarium semper motum in mensura actionum, quae ⁹ Deum semper imitantur. Facies itaque Domini est sedentis super solium, hoc est, super excelsissimas caelestes essentias superessentialis ipsius altitudo, qua super omnia et ab omnibus remotus cognoscitur, quam Seraphim ceteraque caelestes virtutes ¹⁰ aspicere trepidant ¹¹, ne forte veluti superbo et audaci et impossibili contuitu incaute de ea aliquid ¹² scrutentur; « inscrutabilia enim sunt iudicia ejus, et investigabiles viae ejus in omni tempore ». Qui videlicet divinae altitudinis faciem territi Seraphim duabus suis aīs obtegunt, timentes eam intueri. Pedes autem sedentis super thronum sunt profundissima ipsius in ¹³ universali creatura, quam condidit, vestigia. Quos duabus alis contegunt caelestes virtutes, timentes scrutari, quomodo Dominus, quum sit super omnia, diffunditur in omnia, et ubique est, sine quo nihil esse potest, quoniam eorum, quae sunt, essentia et substantia ipse est, cum sit superessentialis et supersubstantialis. Duabus tamen alis semper volitant ¹⁴ aeternae suae actionis commensurabili motu, quoniam in eum semper inspicere concupiscunt, et reverenter ¹⁵ eum quaerunt, ne in ejus contemplatione ullos incurrant errores, quibus ab ineffabilis et incomprehensibilis claritatis ejus contuitu digni videantur excludi. Senarum autem alarum eorum distinctionis ¹⁶ in has binas tres ¹⁷ divisiones multiplex interpretatio est. Nam quod senae sint ¹⁸, et naturae angelicae intelligibiliumque ipsius motuum perfectionem ineunctanter significat. Binae ¹⁹ vero

A alae aut caritatis biforem rationem, qua Deum suum, et omnia quae facta sunt, quoniam ab eo facta sunt, diligunt, insinuat, aut actionem et ²⁰ contemplationem suam, aut geminam theologiae partem, quarum una est affirmativa, altera negativa, una Deum induit, praedicando de eo omnia quae sunt, altera exiit, negando eum esse quid eorum, quae sunt et quae dici possunt. Ambae tamen verae sunt, idque ipsum conficiunt, quamvis videantur contradictoriae. Sed et illam divinam et multum pretiosam *ὑπερόχθον* ²¹ eruditus est, formante visionem angelo secundum ²² virtutem ²³ ipsi theologo, et tradente propriam sacram scientiam. *ὑπερόχθον* dicit « Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum ». In quo hymno summa bonitas in tribus substantiis laudatur. Est enim una essentia in tribus substantiis. *ὑπερόχθον* autem ²⁴ compositum nomen est ab *ὑμῶν* et *ὀδῶν*, hoc est, a laude et cantu ²⁵. *ὑπερόχθον* enim est laus cum cantu. De qua laude eruditus est theologus, dum format angelus visionem, et secundum virtutem ipsius theologi laudis mysterium tradit. Docuit ergo eum et hoc, id est ²⁶, de eo quod sequitur, quia purgatio est quantumcumque purgatis, ipsa divinae claritatis incognitae, quantum possibile, participatio. Est igitur purgatio omnium, qui spiritualiter purgantur, quoquomodo purgantur, participatio divinae claritatis incognitae, hoc est, divinae intelligentiae, quae superat omnem intellectum, quantum possibile est rationabili et intellectuali creaturae eam participare. Haec autem ex ipsius Divinitatis remotis causis, in qua omnes sacros ²⁷ intellectus superessentialiter occultatione perficiens, altissimis circa se virtutibus manifestior ²⁸ quomodo est, et magis semetipsam manifestat et distribuit. Sed unde se manifestat et manifestiorem se facit ²⁹? Dum ipsa ab occultis suis erumpit ³⁰, ex ipsius plane Divinitatis remotis causis omnibus incognitis. In qua occultatione Divinitatis omnes sanctos intellectus invisibiliter ipsa claritas perficit. In hac sententia pulchre datur intelligi, non aliam claritatem dixisse, nisi Verbum Deum, videlicet filium, qui in secretissimis sui Patris sinibus omnes sanctos perficit intellectus ³¹ in primordialibus suis causis, ac veluti ex luce Divinitatis inaccessibili instar clarissimi radii procedit, priusquam seipsum proximis sibi virtutibus manifestiorem [se] ³² facit ³³, et quomodo est, id est, quomodo manifestatio ipsius potest fieri, et ³⁴ magis se ipsum ceteris ³⁵ manifestat et distribuit. Et haec est ipsa purgatio et illuminatio et perfectio, ipsius videlicet participatio. Potest et sic interpretari: haec

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B*, AB qui. ² Corr. B*, AB id est. ³ Corr. B*, A B formidet. ⁴ Corr. B*, AB quam. ⁵ B velantes. ⁶ A superba. ⁷ Conj., AB itaque. ⁸ A supervolabant. ⁹ Conj., AB qui. ¹⁰ caelestes om. B. ¹¹ A trapidant. ¹² B. aliquid de ea. ¹³ in om. AB, supra adscr. B*. ¹⁴ B supervolitant, B* corr. semper volitant. ¹⁵ Conj., AB reverentur. ¹⁶ Corr. AB distinctio. ¹⁷ A ter. ¹⁸ B* corr. sunt. ¹⁹ A bene. ²⁰ A aut. ²¹ B* marg. adscr. *gynodiam i. e. laus divina*. ²² Corr. B*, AB secundam. ²³ Ad marg. corr. B*, AB visionem. ²⁴ Corr. AB aut. ²⁵ *ὑπερόχθον* — cantu om. B. ²⁶ Emend., AB idem. ²⁷ Emend., AB sacras. ²⁸ B* ad marg. adscr. fit. ²⁹ Corr. B*, AB fecit. ³⁰ A irrupit. ³¹ Rad. corr., B*, A intellectibus. ³² se supervacaneum esse videtur. ³³ Corr. B*, AB fecit. ³⁴ et om. AB, infra adscr. B*. ³⁵ Pro ceteris A qui ceteris Corr. B qui ceteris (punct. adj. B*).

autem ex ipsius Divinitatis remotis causis ¹, cuius ² A aut sacerdotes purgans aut illuminans, ipse dicitur
omnes sacros intellectus superessentialiter perficit. In nullo ³ tamen distat sensus. Deinde ex secundis aut
novissimis aut nostris intellectualibus virtutibus, quan-
tum ab ipsa unaquaque secundum deiforme extitit,
sic manifestam suam illuminationem conducit ad prop-
riae occultationis ⁴ laudandum ignotum. Postquam,
inquit, divina claritas ex secretis suis erumpit ⁵, ac
primo omnium excelsissimis sibi que proximis primae
ierarchiae ordinibus manifestiorem se aperit, conse-
quenter sic manifestam suam illuminationem, hoc
est ⁶, in manifestam suam illuminationem conducit,
vel, ut apertius transferatur, congregat. Unde congregat?
Ex secundis aut novissimis, hoc est, ex secundae
aut tertiae caelestis ierarchiae ⁷ ordinibus, aut ex nos-
tris intellectualibus virtutibus, ex humana videlicet B
ierarchia, quantum extitit, hoc est, quantum substi-
tuta est ab ipsa divina claritate unaquaque virtus
vel ierarchia, secundum deiforme ⁸, id est, iuxta di-
vinam similitudinem. Ad quid congregat? Ad prop-
riae plane occultationis laudandum ignotum, hoc
est, ut secretissima omnibusque ignota ipsius laudent
hysteria. Lucet autem, ipsa divina claritas, per singula
generaliter, sed quo modo, quo ordine? secundis,
inquit, per prima, et si oportet breviter dicere, primo ⁹
ex occulto, secreto videlicet suo, ad manifestum ducitur
per primas ¹⁰ virtutes, subaudiendum reliquit:
secundis, per secundas ¹¹ vero tertiis, per tertias
quartis in ¹² manifestum ducitur. Hoc ergo theologus
didicit ex luce ducente ¹³ eum angelo. Ac si diceret:
ex angelo, qui eum in lucem intelligentiae, visionis C
introduxit. Hoc est: purgationem et omnes divinas
operationes, per primas essentias relucetes, in omnes
reliquias distribuit secundum uniuscujusque ad deificas
participationes ¹⁴ analogiam. Explanationis non indi-
get. Propter quod et ignita purgativam proprietatem
ipsis Seraphim consequenter post Deum ¹⁵ reposuit.
Quoniam, inquit, per primas virtutes omnis divina
operatio reliquis distribuitur, propterea ipse angelus
purgationem prophetae, quam instar ignis ipse prop-
rie peregit, ipsis ¹⁶ Seraphim post Deum retulit,
quoniam a Deo per Seraphim visus est angelus pur-
gare prophetam. Nihil ergo inordinatum, si ¹⁷ purgare
theologum dicitur Seraphim. Sic enim Deus ¹⁸ purgat
omnes, quoniam ¹⁹ totius purgationis est causa. Deinde
exemplum introducit: magis autem, subauditur dicen-
dam; proxime enim utemur exemplo, hoc est, proximo
causae, de qua agitur, utemur exemplo. Sicut
secundum nos ²⁰ summus sacerdos per suos ministros

aut purgare et illuminare, per ipsum purgatis ordinibus, per se in seipsum reponentibus proprias sacras operationes; hoc est, dum purgati ordines per ipsum summum sacerdotem per se in ipsum proprias sacras operationes referunt, quasi ipse fecerit ²¹ quod ipsi faciunt: sic et propriam purgativam scientiam et virtutem, ipse purgationem theologi perficiens angelus, in Deum quidem veluti causalem, deinde in ipsum Seraphim, tanquam primo agentem summum sacerdotem reponit. Similitudo sequitur: veluti fortassis quis dixerit, cum angelica reverentia purgatum edocens; hoc est, ita loquitur angelus ad prophetam, tanquam si quis angelica reverentia dignus purgatum aliquem doceret, quomodo, quo ordine purgatus sit. Quia in te, o purgate a me, qui te purgavi, perficiendae purgationis principium quidem est excelsum, vel sicut proprie transfertur remotissimum, et essentia ²² et creator, et causalis, primasque essentias ad esse adducens, et circa se ²³ collocazione ²⁴ continens et observans inconvertibiles et casu carentes, et seipsum movens in primas ²⁵ propriarum providarum operationum participationes. Hoc enim haec me docens ait ipsius Seraphim manifestare missionem. Hoc, inquit exemplum veluti loquentis ²⁶ ad purgatum prophetam de causa et ordine purgationis suae, qui me docuit haec de purgatione prophetae, missionem ipsius Seraphim manifestare ait. Ac si diceret: Non ego Dionysius hanc similitudinem introduxi, sed ille, qui me docuit, quid missio Seraphim ²⁷ significaret ²⁸. Et mox ²⁹ quasi ad verba ³⁰ loquentis angeli ³¹ ad prophetam revertitur. Summum autem sacerdos et post Deum dux ipse praestantium essentiarum ornatus, a quo ego purgare deiformiter eruditus sum. Ordinem Seraphim atque ornatum veluti unum summum sacerdotem et post ³² Deum ducem nominat; non aliam ob causam, ut opinor, nisi quia tanta unitas est ³³ caelestium animorum ³⁴, ut, quod unus agit, omnes unanimiter agere intelligantur ³⁵. Ipse igitur est, summus sacerdos videlicet Seraphim ornatus, per me, o Isaia ³⁶, te purgans, per quem proprias providas ³⁷ actiones ex occulto et jam in nos, qui angeli sumus, produxit ipsa totius causa et opifex purgationis, id est, omnium intelligibilium et rationabilium virtutum. Finis solutae quaestionis: Haec ille quidem ³⁸ docuit me, id est, quod ³⁹ de hac quaestione dixi, ille quidem docuit me. Quis autem ille, ignoramus; argumentamur ⁴⁰ tamen aut ⁴¹ ipsum Paulum apostolum, cuius erat discipulus, aut Jerotheum, quem in libro de di-

VARIAE LECTIONES.

¹ B causis remotis. ² Pro cuius B' corr. est quae. ³ Corr. B', AB nulla. ⁴ B occultationis, B' corr. occultationis. ⁵ Sic AB. ⁶ est om. AB, supra adscr. B'. ⁷ ierarchiae caelestis. ⁸ Corr. B', A sedi forme. ⁹ B' corr. primum. ¹⁰ B primas per. ¹¹ Corr. B', AB secundis. ¹² in om. B. ¹³ Conj. AB luce dicente. ¹⁴ A participationis. ¹⁵ AB eum, B corr. deum. ¹⁶ Corr. B', AB ipse. ¹⁷ si om. AB, adscr. B'. ¹⁸ B' supra adscr. et Deus. ¹⁹ Corr. B', AB quorum. ²⁰ Corr. B', AB non. ²¹ B dixerit, B' supra adscr. corr. fecerit. ²² A et essentia om. A. ²³ se om. B, supra adscr. B'. ²⁴ Rad. corr. B, AB collocazionem. ²⁵ Corr. B', A prima, B prim. ²⁶ B loquentis veluti. ²⁷ B' ad marg. adscr. ipsius Seraphim. ²⁸ A significavit. ²⁹ Pro mox A non. ³⁰ Rad. corr. B', pro ad verba, AB adverbis. ³¹ angeli om. A. ³² post om. AB, ad marg. adscr. B'. ³³ est om. B. ³⁴ B' adscr. est. ³⁵ B intelliguntur. ³⁶ Pro me, o Ysaia, A meo esaias, B me oysaia, B corr. me oysaia. ³⁷ B providas proprias. ³⁸ Corr. B', pro quidem AB quid est. ³⁹ Corr. B', A qui, B quid. ⁴⁰ B' corr. argumentamus. ⁴¹ A autem.

vinis nominibus magnis laudibus exaltat. Quisquis A autem fuerit, qui tantum virum edocuit, sapientem fuisse non dubitabimus ¹. Sequitur: *Tibi autem, o Timothee, ego trado, quae ab illo didici. Tua autem concesserim intellectuali et discretiva scientia, aut alteram partem dictarum causarum absolvi dubitatione, et eandem honorare ante alteram, tanquam consequens et rationabile et aequae verum habentem.* Quoniam, inquit, praesentem quaestionem duobus modis reserari posse diximus. Aut enim purgans prophetam angelus Seraphim nomine propterea vocatus est, quoniam illud nomen omnibus caelestibus virtutibus commune ²; inest enim omnibus communiter, quamvis ³ non aequaliter, ignea purgativa vis, quae ⁴ Seraphim significare ipsa nominis interpretatio manifestat. Ita quippe quidam praesentem quaestionem solvere conantur. Ac ⁵ quid mihi probabilius videtur, qui excelsissimorum intellectuum propriam appellationem propriasque virtutes ultimis angelis nobisque praesidentibus ⁶ nullo modo convenire disserui. Propterea angelus, qui purgavit prophetam, Seraphim vocabulo nominatus est a theologia, quoniam ipse suam propriam operationem, qua purgavit prophetam ⁷, cuius labia mystico tetigit calculo, non in seipsum retulit, sed in ipsum Deum, qui totius purgationis causa est et principium, et ipsum ⁸ quasi summum sacerdotem Seraphim, per quem visus est prophetica labia mundare. Concesserim ego, tua intellectuali et discretiva scientia aut alteram partem dictarum causarum ⁹, id est, alteram duarum praedictarum solutionum ab omni dubitatione absolvi, tamque incunctanter roborari, et eandem, absolutionem videlicet, quae tua intellectualis scientia et absolverit et roboraverit, honorare ante alteram, et ¹⁰ unam aut penitus respuas aut in comparatione alterius parvipendas, tanquam quod consequens ¹¹ et rationabile et aequae, hoc est, ¹² recte verum habuerit. Aut, si neutra ¹³ illarum tibi sufficit ¹⁴, a te ipso quid vere vero ¹⁵ vicinius ¹⁶ invenire concesserim, aut ab altero, cuius intelligentia et meam et tuam superat intentionem, dicere, Deo videlicet dante, sive tibi sive alteri, a quo discere volueris, et prius recipientibus angelis, ab ipso videlicet Deo, qui omnium contemplationum lux est et causa et effectus, et angelorum amicis, summis videlicet hominibus, per quos mysteria, quae a Deo recipiunt, angeli inferioribus se aperiuntur, nobis revelare subauditur concesserim, per ejus,

Dei videlicet, *magis amabilem contemplationem* ¹⁷, hoc est, per contemplationem praesentis quaestionis, quae eis magis ceteris amabilis est.

CAPITULUM XIV.

Cujus titulus est:

Quid significat angelicus numerus ¹⁸.

§ Et hoc autem dignum, ut aestimo, intellectuali cognitione, quia ¹⁹ eloquiorum de angelis traditio millies ²⁰ millia esse ait, et decem millia decies millies, secundum nos sublimissimos numerorum in se ipsam revolvens et multiplicans. Dignum est, inquit, intellectuali cognitione, id est intellectualium rerum scientia ²¹, quid de angelicis numeris divina tradit Scriptura. Ipsa siquidem traditio maximos numerorum terminos secundum nos in seipsam revolvit, et in seipsam multiplicat. Non enim ipsa traditio infinitae numerositatis angelorum terminos in his numeris comprehendit, neque desinit; perspicuus vero nostrae rationis adhuc mortali habitaculo coartatae infirmitatem, ita ut ultra denarii numeri cubos ²², eosque per seipsos multiplicatos, hoc est, millic millia, ejusdemque iterum denarii in millibus decem, quia ab eo nascuntur ²³, per seipsum multiplicati quantitatem, hoc est decem millia decies millies non possit ascendere, quoniam infinitatem altiorum numerorum neque valet perspicere, nec nominare. Tanta enim vis numerorum est, ut ductus infinitus existimetur. Per hos enim ²⁴ humanae ratiocinationi comprehensibiles et nominabiles numeros infinitam caelestium multitudinem voluit significare. Usus siquidem frequentissimus divini eloqui est, per finita infinita innuere. Hoc autem scriptum est in Daniele propheta, ubi ait: «Aspiciebam, donec throni positi sunt». Et: «Antiquus dierum sedit, vestimentum ejus quasi nix candidum, et capilli capitis ejus quasi lana munda, thronus ²⁵ ejus flammae ignis, rotae ²⁶ ejus ignis accensus; fluvius igneus, rapidusque egrediebatur a facie ejus, millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei». Ita beatus Hieronymus transtulit, Sanctus autem Dionysius antiquam secutus est interpretationem. Et per hos, numeros, aperte significans, ipsa traditio, innumerabiles caelestium essentialium ordinationes. Multa enim sunt beatae militiae supermundanum intellectuum, infirmam et coartatam superantes materialium secundum nos numerorum commensurationem. Hoc autem dicit non quod ipsi

VARIAE LECTIONES.

¹ Conj. A dubitamus B dubitarimus. (punct. adj. B'). ² Corr. B', AB tu. ³ B' adscr. est. ⁴ Corr. B', AB quis. ⁵ Emend., AB uisue. ⁶ B At. ⁷ B praesentibus, B' corr. praesidentibus. ⁸ Verba seraphim—prophetam om. B. ⁹ Forte leg. in ipsum. ¹⁰ B causarum dictarum partem. ¹¹ Sic AB, forte ut. ¹² Corr. B', AB sequens. ¹³ est om. AB, ad marg. adscr. B'. ¹⁴ Corr. B', AB sine utra. ¹⁵ Pro sufficit, A non sufficit, B non sufficit (punct. adj. B'). ¹⁶ Corr. B', pro quid vere vero AB quaerere vere. ¹⁷ B' ad marg. adscr. sit. ¹⁸ Conj., AB in contemplationem. ¹⁹ B corr. quare. ²⁰ AB milies, sic ubique. ²¹ A scientiam, B scientiam. (punct. adj. B'). ²² Corr. B', AB cibos. ²³ Emend. AB nascuntur. ²⁴ enim om. A. ²⁵ AB thronus. ²⁶ Corr. AB. recte.

NOTAE.

¹ A litteris minialis Capitulum quartum decimum, cuius titulus est cet., B titulum om. B' litteris majusculis atramento adscr. Titulus XIV capituli: Qui d

significat angelicus numerus traditus, litterisque minialis addidit: i. e. datus vel definitus a Scripturis,

numeri, dum sint cuiusmodi ¹, et in sola ratione substituti, materiales fuerint ², sed quod nos ³, qui adhuc materiales et mortales sumus, eos intra nosmetipsos et cogitamus et nominamus ⁴. Propterea materiales dicuntur, vel certe ideo materiales numeris dicuntur, quia aut vix aut nunquam sine materialium rerum imaginationibus in animo tractantur. *Et a sola gnostica ⁵ definitae*, hoc est, definitae sunt beatæ militiæ caelestium intellectuum a sola gnostica, ipsa videlicet sapientia, quæ eas et fecit et ordinavit ⁶. Divina autem sapientia ideo dicitur gnostica, id est, cognitiva, quia omnia, quæ per ipsam aut in ipsa facta sunt, sola intelligit et circumscribit. *Secundum ipsam supernundanae et caelestis intelligentiæ et scientiæ, quæ copiosissime eis donata est*. Ita enim definiuntur, quemadmodum caelestis intelligentiæ et scientiæ eis insita est. Substantia siquidem eorum et numerus intelligentiæ est et scientiæ. Hinc per Psalmistam dicitur: « Qui fecisti ⁷ caelos in intellectu », hoc est, fecisti ⁸ eos intellectus. *Sanitate divina*, id est, ab integritate divina, *multæ scientiæ sapientificæ*, quæ eas sapientes ⁹ facit. Et cuius est illa multa scientia sapientificæ? Nullius, nisi *existentis principii et causæ substantificæ et continentis virtutis consummationis*, ex qua caelestis intelligentiæ et scientiæ copiosissime supermundalibus intellectibus donata est.

CAPITULUM XV.

Cujus titulus est :

Quæ sint formativæ angelicarum virtutum imagines, et quæ deinde, hoc est et reliquæ ^a.

§ 1. *Fer ¹⁰ quod restat, remittentes nostrum, si videtur, intellectualem oculum circa sublimes contemplationes angelico ¹¹ vigore ad dividuam et multipartitam ¹² latitudinem multiformis angelicarum specificationum varietatis, descendentes iterum in ipsis tanquam in consequentibus in simplicitatem caelestium animorum analytice ¹³ reflexis*. Sibi ipsi imperat vel Timotheo, cui hæc scripsit: Fer quod restat, hoc est, fare quod præsentis operis est residuum. Remittentes ¹⁴, vel, ut proprie transferatur, requiescere facientes nostrum, si tibi videtur, o ¹⁵ Timothee, intellectualem oculum ab angelico vigore ¹⁶, ab angelica plane theoria, quæ hactenus circa sublimes caelestium essentialium contemplationes aciem suam exercuit; nunc

A autem vel ¹⁷ requiescere volentes ad dividuam et multipartitam ¹⁸ latitudinem, hoc est, multiplicem rerum visibilium superficiem ¹⁹ multiformis ²⁰ varietatis angelicarum formationum. Ea siquidem, de quibus jam tractavimus, solo mentis oculo super omne ²¹, quod ²² dividi et multiplicari potest, super ²³ omnem rerum visibilium similitudinem et imaginationem contemplari sapientes possunt. Ea vero, ad quæ ²⁴ intellectualem oculum reflectere volumus, latitudinem, id est, superficiem et apparitionem angelicarum formarum ostendunt, quæ superficies dividua est et multipliciter partita, in quibus tamen acies mentis veluti sibi cognitæ et familiaribus requiescere videtur, ac veluti remissius, quam ²⁵ in caelestibus essentiis, in corpore laborat. Hoc autem facimus, descendentes iterum, hoc est, dum post sublimium rerum contemplationem iterum descendimus in ipsis, angelicis videlicet mysticis formationibus, tanquam in consequentibus, hoc est, non convenientibus longeque dissimilibus divinatorum intellectuum altitudini et uniformitati, reflexis ²⁶ tamen theoretica virtute analytice, hoc est, per analyticam in simplicitatem caelestium animorum. *Ἀναλυτικῆ* enim est disciplinæ, quæ visibilium imaginum interpretationem ²⁷ in invisibilium intellectuum uniformitatem resolvit, omni forma carentium. Ut enim symbolice visibilium rerum imaginibus sive discretis et convenientibus, sive confusis et inconvenientibus divinos induit intellectus, ita eosdem analytice omni corporea similitudine conformationeque exuit.

C *Unum autem sit tibi præcognitum, quomodo sacræ formatarum imaginum resolutiones easdem aliquando caelestium essentialium dispositiones sanctificantes significant, et iterum sanctificatas, et novissimas sanctificantes, sanctificatasque primas, et easdem, ut dictum est, primas et medias et ultimas ²⁸ habentes virtutes, nulla inordinata ratione introducta, secundum hujusmodi reparationum ²⁹ modum*. Præ ceteris, inquit, sit tibi hoc unum antecognitum, ut intelligas, quomodo sanctarum imaginum, quibus caelestes intellectus figurantur, resolutiones, hoc est, interpretationes, vel, sicut proprie de Graeco transferatur, repurgationes vel discretiones seu indicationes significant ³⁰ eosdem ordines, quos vocat dispositiones caelestium essentialium sanctificantes, hoc est ³¹, se inferiores ordinantes, et iterum ³² sanctifi-

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', AB *cibici*. ² A *fuerunt*. ³ Conj., pro nos AB *a nobis*. ⁴ B *et nominamus*, A *cogitamus*. ⁵ B' marg. adscr. *sapientia*. ⁶ B *ornavit*. ⁷ B' corr. *fecit*. ⁸ B' corr. *fecit*. ⁹ B *sapienter*. ¹⁰ B' supra adscr. *Fer age*. ¹¹ B' supra adscr. *ab angelico*. ¹² B' *multipertitam*. ¹³ AB *analytice*, sic ubique. ¹⁴ Corr. B', AB *remittes*. ¹⁵ O om. A. ¹⁶ *vigore* om. B, ad marg. adscr. B' ¹⁷ B' corr. *veluti*. ¹⁸ B *multipertitam*. ¹⁹ Corr. B', AB *superficiem*. ²⁰ Corr. B', AB *multiformi*. ²¹ A *omnem*. ²² Conj., AB *quam*. ²³ B *super* (punct. adi. B'). ²⁴ Corr. B'; pro *ad quæ* AB *atque*. ²⁵ A *qui*. ²⁶ Corr. B', AB *reflexit*. ²⁷ Corr. B', AB *interpretationum*. ²⁸ B *ultimas et medias*. ²⁹ Ad marg. corr. B', AB *rationum*. ³⁰ B' ad marg. adscr. *aliquando*. ³¹ *est* om. B, supra adscr. B'. ³² *iterum* om. B.

NOTAE.

^a Sic A litteris iniatis. B. titulum omittit, B' marg. adscr. C. XV *Incipit tractatus de titulo XV*

qui est: quæ sint formativæ angelicarum virtutum imagines, quid sit igneum cet.

calos ¹, a superioribus videlicet ordinatos, ut et unus A idemque ordo sanctificans sit se inferiores ², et a superiori se sanctificatus; et quomodo significant ³ eadem resolutiones ⁴ novissimos ordines caelestium essentialium sanctificant, primos vero, qui sunt in prima ierarchia, sanctificatos. Verbi gratia unus ex novissimo ordine sanctificavit Isaiam prophetam, Seraphim vero, cui purgatio prophetae deputatur, ab ipso sanctificationum omnium principio et causa, Deo scilicet, sanctificari dubium non est. Medios ⁵ autem ordines et a praecedentibus sanctificari, et sequentes sanctificare, theologia declarat ratio. Et easdem, ut dictum est, dispositiones significant habentes, hoc est, habere primas et ultimas et medias virtutes. Quod dupliciter intelligi potest; aut enim, ut ⁶ universaliter de tribus caelestibus ierarchiis dictum sit, ut prima primas, media medias, ultima ultimas possideant ⁷ virtutes, aut certe de singulis singularum ierarchiarum ordinibus, deque ipsorum ordinum singulis intellectibus, in quibus tripartita ⁸ virtus intelligitur, quae iterum trifariam discernitur. Siquidem unusquisque divinus ordo et animus habet essentialiam, et virtutem, et operationem. Habet etiam virtutem sanctificari ⁹, sed a superioribus veluti primam, habet virtutem sanctificationis suae, qua sanctus ¹⁰ est, veluti ¹¹ secundam, habet virtutem sanctificare sequentes se, veluti tertiam. Aliud quippe est sanctificari, aliud sanctificationem habere, aliud sanctificare. Nulla inordinata ratione introducta, id est, nulla ratio confusionis aut ambiguitatis introducitur secundum modum huiusmodi reservationum, solutionum plane et interpretationum divinarum imaginum. Siquidem enim sanctificari quasdam a prioribus diceremus, acinde earundem sanctificantes priores, iterum ¹² sanctificantes ultimarum sanctificari ab ipsis illis sanctificatis, vere ¹³ inordinationis res et confusione multa interposita; subaudi fieret. Ac si diceret: Si talibus verbis uteremur in explanationibus ¹⁴ sanctarum figurarum, prae nimia eorum confusione et inordinata constructione res, de qua agitur, inordinate et confuse explicaretur, vel potius perturbaretur. Quid enim prodest, si quis dixerit, sanctificari quasdam a prioribus et, quae sunt illae ¹⁵ priores, nequaquam discernit? Et si dixerit earundem sanctificantes priores, et de quibus hoc dicat, omnino silet? Et iterum si dixerit, sanctificantes ultimarum sanctificari, non demonstrans, quae dispositiones ultimas sanctificant, et a quibus sanctificatis ipsae ultimae sanctificantur? Si vero easdem et sanctificare

et sanctificari dicimus ¹⁶, nunquam ¹⁷ autem earundem ¹⁸, aut ab eisdem, sed eas singulas sanctificari quidem a prioribus, sanctificare autem novissimas, non inconsequenter fortassis quis dixerit, in eloquiis sacre factas formas eas ¹⁹ aliquando posse et primis et ultimis et mediis virtutibus pulchre et vere circumdare. Si, inquit, diximus, easdem caelestes dispositiones et sanctificare et sanctificari, nunquam ²⁰ autem, vel, sicut proprie transfertur, nondum autem earundem sanctificatrices dicimus, aut ab eisdem sanctificatas, quoniam gignit amphiboliam ²¹, sed eas singulas dicimus sanctificari quidem a prioribus; nemo enim nisi a praecedenti se sanctificari potest; sanctificare autem novissimas; unamquamque ²² quippe sanctificationum a prioribus sanctificare novissimas ordo rerum exigit: si ergo sic dicimus, non incongrue fortassis quicumque dixerit, sacrefactas formas in Scripturis se posse pulchre et vere circumdare eas et primis et ultimis et mediis virtutibus, hoc est, easdem formas aliquando primis, aliquando ultimis, aliquando mediis ²³ virtutibus convenire, potest astruere. Saepae enim una eademque forma juxta convenientem Scripturae locum primam et ultimam et mediam uniuscuiusque divini animi ²⁴ potest figurare virtutem. Illarum autem trium virtutum multiplex interpretatio est, quarum una et probatissima sequitur: Et sursum ²⁵ igitur conversabiliter ²⁶ extendi, et erga semetipsas firmiter convolvi, propriarum existentes custoditivas virtutum, et erga venientiam sociabili processione, providas eas in participatione virtutis esse, omnibus non falso coadunabit caelestibus essentiis, etsi aliis quidem superpositi et universaliter, ut saepe dictum est, aliis vero particulariter et subjecto. Ordo et intellectus verborum ²⁷: Et coadunabit ²⁸, qui se dicit posse circumdare easdem formas et primis et ultimis et mediis ²⁹ virtutibus, et non falso coadunabit omnibus caelestibus essentiis. Quid eis coadunabit? Sursum plane extendi conversabiliter ³⁰. Ad Deum quippe communiter omnes caelestes essentiae et convertuntur et ³¹ extenduntur. Siquidem a Deo conversio illarum est pulchra et vera formatio. Et haec est earum prima virtus. Et coadunabit omnibus caelestibus essentiis erga semetipsas firmiter convolvi existentes custoditivas propriarum virtutum; hoc est, dum existunt suarum virtutum custoditivae. Omnes siquidem suas virtutes custodiunt, ne aut penitus pereant, aut ullo modo minuantur, seu flectantur; et circa eas convolvuntur, ne locum flectendi inferius invenient, et ut semper in eodem incommutabili suo statu per-

VARIAE LECTIONES.

¹ Coni. AB sanctificantes; B' corr. sanctificatas. ² Corr. B', AB inferioris. ³ B sanctificant, B' infra adscr. significant. ⁴ Conj., AB solutiones. ⁵ Emend., AB medii. ⁶ ut om. AB, ad marg. adscr. B. ⁷ Corr. B, AB possideantur. ⁸ B tripartita. ⁹ Corr. AB sanctificandi. ¹⁰ A sanctis. ¹¹ veluti om. B. ¹² B' supra adscr. et iterum. ¹³ vere om. B, ad marg. adscr. B'. ¹⁴ Conj., AB exemplationibus, B' corr. exemplationibus. ¹⁵ Corr. B', AB illa. ¹⁶ B corr. diximus. ¹⁷ B corr. non. ¹⁸ Corr. B', AB eorundem. ¹⁹ B eas formas. ²⁰ B' corr. non. ²¹ Conj., pro gignit amphiboliam, A gignit amphiboliam, B fiboliam gignitam, B' corr. amphibolia gignitur. ²² Corr. B', AB unaquaque. ²³ B aliquando mediis, aliquando ultimis. ²⁴ B animi divini. ²⁵ Corr. B', AB rursum. ²⁶ Corr. B', AB conversabiliter. ²⁷ B' adscr. est. ²⁸ A adunabit. ²⁹ B et mediis et ultimis. ³⁰ Corr. B', AB conversabiliter. ³¹ Rad. corr. B', AB ac

sistant. Et haec est media earum virtus. Et coadunabit omnibus caelestibus essentialibus providas esse erga venientia, vel secunda. Utrunque enim a Graeco, quod est *δύττα*, potest transferri. Sociabili processione, per sociabilem processionem, qua sequentes se, hoc est, inferiores se, et post se exeuntes essentialibus communi dilectione intendendae veritatis sibi consociant. Et haec fortassis est ultima illarum virtus. Eas esse in participatione divinae virtutis coadunabit omnibus caelestibus; generale enim sibi est in participatione divinae virtutis esse, etsi aliis supereminenter et universaliter, aliis particulariter et subdite. Hac itaque communione omnium caelestium essentialium in participatione divinae virtutis, quam omnes quamvis non aequaliter appetunt, efficitur, ut omnes formae vel imagines, vel figurae, vel quocunque alio nomine vocari possunt, omnibus significandis communes sint. Significabant enim illarum triformem virtutem, conversionem quidem ad Deum, et propriarum virtutum custodiam, et erga subsequentes se sociabilem providentiam.

§ 2. Inchoandum autem ratione, et quaerendum in prima formarum resolutione, hoc est reseratione prophetiarum figurationum, ob quam causam theologia fere ultra omnes invenitur, honorans ignitam sacram descriptionem, hoc est, qua de causa theologia prae ceteris imaginationibus igneam sanctam conformationem honorat. Invenies ergo, eam non solum rotas igneus conformantem, hoc est, invenies ergo conformantem theologiam non solum eas rotas igneas, sed et animalia ignita, et viros quasi ignis fulgurantes, et circa eas caelestes essentialibus cumulos carbonum ignis circumponentem, subaudi: invenies theologiam, et flumina immensurabili sonitu, vel, sicut proprie transfertur, fluxu igne flagrantia, sed et Thronos ait theologia igneos esse, et ipsos excellentissimos Seraphim caelitus ardentem, ex cognominatione significare. Hoc est: et ait theologia ipsos excellentissimos Seraphim seipsos significare ardentem esse cognomine suo. Seraphim quippe incendentes vel ardentem sunt. Potest et sic intelligi: et significare, hoc est, et significabat; infinitivum pro praeterito imperfecto posuit, quod et Graecis et Latinis agere usitatum est. Et significabat itaque theologia ex cognominatione Seraphim ardentem esse. Et ignis proprietatem et operationem ipsis, Seraphim plane, distribuit, et omnino sursum deorsumque, hoc est in superioribus

et inferioribus caelestibus essentialibus, ignitam honorat selectim formarum facturam.

Ergo igneam significare censeo caelestium armorum deformissimum. Existimo, inquit, quod caelestium essentialium ignea conformatio nil aliud significat praeter divinam, quae eis inest, formam, quae maxime in Scripturis sacris per ignem significari solet. Quod subsequenter adjungit: Ipsi enim sancti theologi superessentialem et informem essentialiam in igne saepe describunt, tanquam habente multas divinae, si fas dicere, proprietatis, quantum invisibilibus, imagines. Nulla quippe visibilis est creatura, in qua tantum divinae imagines exprimentur, quantum in igne.

Laus virtutum sensibilis ignis sequitur: Ignis enim sensibilis est quidem, sic dicendum. Ordo verborum: Dicendum quidem sic: Est ignis sensibilis in omnibus, et per omnia clare venit, et removetur omnibus, et lucidus est simul et quasi occultus, incognitus ipse per seipsum, non accumbente materia, hoc est, dum non habet materiam, in quam propriam manifestat actionem. Incognitus; propria quippe ignis actio est ad ardere et lucere in aliqua materia; siquidem sine aliqua materia est. Immensurabilis, incomprehensibilis, et invisibilis per se ipsum, potens simul omnium, hoc est potens simul in omnibus, et quaecunque in iis sunt, fiunt, ad actionem propriam, hoc est, ad propriam actionem illius peragendam, ut caleficerentur videlicet et illuminentur. Ut enim omnia omnino calore carentia velut mortua sunt, ita absente luce deformia. Mobilis; nil enim igne mobilius, cum per eum omnia moventur corpora, et sine quo nullum movetur. Tradens seipsum omnibus quoquomodo approximantibus, hoc est, infundit se ipsum omnibus sibi connaturalibus. Renovativus naturae custodia; per ipsum siquidem renovantur omnia sensibilia, et totius naturae sensibilis custodia est, moritur enim absente eo. Illuminativus circumvelatis splendoribus, hoc est, illuminat circumvelata suis splendoribus. Incomprehensibilis clarus, hoc est dum claret, non comprehenditur. Discretus; nullo quippe alio elemento incassatur, sed in sua sinceritate discretus permanet, Resiliens; resilit enim ab omni corpore alliso, resilit de nubibus, de petris, de ferro, ceterisque corporibus; omnis quippe collisio ignem creat. Sursum ferens; ignis siquidem accensus flammam sursum erigit, spatia terris remota petens. Acute means; penetrat enim omnia acute, ineffabili celeritate. Excelsus; aiunt philosophi empyrium cae-

VARIAE LECTIONES.

¹ B' corr., in. ² Corr., AB quae, B' corr. quae. ³ AB *δύττα*. ⁴ se om. B. ⁵ divinae om. A. ⁶ omnium om. B. ⁷ hoc est reseratione om. B. ⁸ Rad. corr. B', AB eas. ⁹ B hoc est invenies ergo conformantem (punct. adj. B'). ¹⁰ theologiam — igneas om. B. ¹¹ B' rad. corr. ignem. ¹² Pro eas B' ad marg. corr. ipsas substantias. ¹³ essentialibus om., addidi ex vers. et text. gr. ¹⁴ Corr. B', pro cumulos, AB cum multos. ¹⁵ significare om., addidi ex vers. et text. graec. ¹⁶ B selectum. ¹⁷ B' ad marg. adscr. caelestium, quae vox forte formarum respicit. ¹⁸ Corr. B', AB deformosissimum. ¹⁹ Corr. B', AB significare. ²⁰ Corr. B', AB informam. ²¹ A habenti. ²² B fas est. ²³ B' pro quantum ad marg. corr. quemadmodum. ²⁴ B impri-mantur. ²⁵ B' adscr. est. ²⁶ B' supra adscr. ab omnibus. ²⁷ B' supra adscr. et incognitus. ²⁸ B' corr. materiam. ²⁹ B' corr. manifestet. ³⁰ B' supra adscr. est. ³¹ est om. AB, supra adscr. B'. ³² B' corr. eo. ³³ Corr. B', AB carenti. ³⁴ B' corr. moventur. ³⁵ Corr. B', A circumvelatas, B circumvelatis. ³⁶ B quippe nullo. ³⁷ Corr. B', AB nubili. ³⁸ Conj. B occulte.

lam, hoc est igneum, hunc ¹ mundum sensibilem ambire. *Non receptus contumelia minorationis*; in nullo enim minuitur, quoniam ubique totus est in creaturis visibilibus, quamvis non ubique et aequaliter ² appareat. Potest et sic non incongrue ³ interpretari: non recipiens subgressionis subjectionem. Nulli enim corporeae creaturae subjicitur, quia supereminens ⁴ in omnibus est. *Semper motus*; non enim stat, sed incessabiliter movetur per omnia, movens omnia. *Per seipsum motus*; a nullo quippe corporeo elemento motum patitur. *Movens alterum*, subaudis elementum; movet enim per ⁵ seipsum primo aera, per aera aquam, per aquam terram terrenaque omnia corpora. *Comprehendens incomprehensus*; devorat quippe, et in se consumit omnia corpora solubilia, a nullo autem consumitur; non enim ipsum ⁶; operationem ejus, aqua extinguit. *Non indigens alterius*; nullius elementi indigens, dum omnia nutrit et fovet. *Latens vere*; ignea ⁷ siquidem natura ⁸ invisibilis est ⁹, in suis autem operationibus se manifestat. Calore sentitur, luce videtur. *Crescens a seipso*; omnibus quippe corporibus incrementum dat, nulliusque alterius elemento crescit, sed per seipsum crescit, quamvis dicatur aquarum exhalationibus nutriri, non ut crescat ab eis, sed ut eas in seipsum consumat. *Et ad susceptas materias manifestans sui ¹⁰ magnitudinem*; in materiis plane ardentibus magnitudinem ardoris sui declarat. *Activus potens*; potenter siquidem agit in inferioribus se creaturis, ex quarum nulla patitur. *Simul omnibus praesens invisibiliter*; praesens quippe omnibus est, quibus etiam absens putatur esse; in glacie et nive non putatur esse; non tamen, si eis non inesset, eo solverentur, aut ¹¹ sui calor ¹² participes essent. *Neglectus non esse putatur*, hoc est, dum aribili aliqua materia nutriri negligitur, non esse putatur, ac veluti mortuus esse. *Attritu autem subito relucens, sicuti quadam vindicta connaturaliter et proprie*, hoc est, dum ¹³ attritus, secretaque sua quiete excitatus, quasi invitus subito relucet, ac veluti quadam ¹⁴ vindicta materiem, quam arripit, invadit connaturaliter et proprie; naturale quippe ipsius est et proprium, absque ulla mora attritus lucere. *Et iterum incomprehensibiliter impalpabilis*; neque enim comprehendi se sinit, neque ¹⁵ palpari. *Non minutus in omnibus ditissimis suimet traditio-*

A Nempe alia plus, alia minus vel illuminat vel calcificat ¹⁶. *Et multas ¹⁷ fortassis ¹⁸ quis inveniet ignis proprietates pulchras, ut in sensibilibus*, id est, quantum in sensibilibus, imaginibus divinae operationis. Fortassis, inquit, quisquis studiose igneas virtutes investigaverit, inveniet multas proprietates ignis, in quibus imagines divinae operationis, quantum in sensibilibus imaginari potest, manifeste reperiat. Deus siquidem in omnibus est, quoniam ipse essentia omnium est, et per omnia venit, quia omnia disponit, et removetur ab omnibus, quia superessentialis est super omnia, et lucet in creatura, quam fecit, quia occultus et incognitus per seipsum esset, si non ¹⁹ universalem creaturam veluti quandam materiam ²⁰, in qua appareret ²¹, conderet, et in qua actiones suas manifestaret. Et hoc quis ignorat, nisi aut nimium stultus, aut nimium perfidus, Deum immensurabilem esse et invisibilem per seipsum? Et ut breviter colligam omnia, quae ²² de laude ignis praedicantur, pulchre per metaphoram de Deo praedicari ²³ possunt. *Hoc ergo scientes Theosophi, caelestes essentias ex igne conformant, significantes earum deiforme, et quantum possibile ²⁴ Dei imitabile*. Nam si in creatura corporea, igne dico, divinae operationis et deiformitatis et divinae imitationis multa et pulchra indicia sunt ²⁵; quid de spiritualibus divinisque animis sentiendum? Non dubitandum est, plus et incomparabiliter imagines divinarum operationum eis inesse.

C § 3. Post ignem de humana tractat effigie. *Sed et humaniformes ipsas describunt*, hoc est, non solum Theosophi ipsas caelestes essentias igniformes, verum etiam et humaniformes describunt; *propter intellectuale et sursum habendo intuitivas virtutes*, eo quod intellectualis creatura est homo, ad imaginem Dei factus, et eo quod contemplativas virtutes sursum, quando se et naturaliter et rationabiliter ²⁶ movet, ad Deum suum conversus; *et figurae rectum et luculentum*, hoc est, propter figuram corporis sui rectam et claram; *et secundum naturam principale et regale*, quia natura humana ad principatum et regimen totius sensibilis mundi creata est ²⁷; *et quod secundum sensum minimum quidem, quantum ad reliquas irrationabilium animalium ²⁸ virtutes, omnium vero potentissimum secundum intellectus magnitudinem virtute*, hoc est, propter minimum ²⁹ corporalis sensus virtutis in comparatione reliquorum animalium. Acutius ³⁰ enim videt aquila homine; fortius

VARIAE LECTIONES.

¹ B hunc igneum. ² Pro et aequaliter A et aequalitatem (punct. B' adj. videtur). ³ B incongruenter. ⁴ Corr. B', pro supereminens AB subeminens. ⁵ per om. A. ⁶ Sic AB. ⁷ B igne. ⁸ natura om. B. ⁹ B est natura. ¹⁰ A sui et, B sui et (punct. adj. B'). ¹¹ B' ad marg. adscr. si non. ¹² Emend., AB coloris. ¹³ B' supra adscr. est. ¹⁴ Corr. B', AB quandam. ¹⁵ B nec. ¹⁶ AB calificat. ¹⁷ Corr. B', AB multas. ¹⁸ A fortasse. ¹⁹ non om. AB, adscr. B'. ²⁰ B materiem, B' corr. materiam. ²¹ B apparet. ²² A qui. ²³ Corr. B', AB praedicare. ²⁴ B' supra adscr. est. ²⁵ Corr. B' pro indicia sunt AB indicia. ²⁶ Pro naturaliter et rationabiliter B rationabiliter et naturaliter. ²⁷ Corr. B', A creatorum. ²⁸ animalium om., addidi e vers. et text. graec. ²⁹ Corr. B', AB minimum. ³⁰ Corr. B', AB acutus.

canis odores discernit. Et sequitur : omnium vero A potentissimum virtute magnitudinis intellectus. Ut enim solus minus multis animalibus acumen habet sentiendi, ita solus cunctis¹ animantibus virtutem possidet intelligendi. *Et secundum rationabilem intelligentiam continuitate*; virtus siquidem rationalis scientiæ continua est; prius enim desinet subsistere, quam saltem² vel minino³ momento rationali⁴ scientia carere. *Et secundum natura⁵ animæ liberum et potentissimum*; nulli quippe animalium præter hominem liberum arbitrium et potentia electionis datum est naturaliter. Ubi datur intelligi, liberum voluntatis arbitrium inter data naturæ, non inter dona⁶ gratiæ computandum.

Est autem et⁷ per singula, ut aestimo, corporalis nostræ multiplicis partitionis invenire caelestes virtutes. Est, inquit, Theosophorum, caelestes virtutes, hoc est caelestium virtutum imagines invenire per singula membra, ut iudico, quibus multiplex partibilis nostri corporis harmonia constituta est. *Dicentes, conspectivas quidem significare virtutes ipsum ad divina luminaria clarissimum respectum*, hoc est, dum dicunt Theosophi, clarissimum oculorum nostrorum contuitum in divina luminaria, a Deo videlicet in caelo condita, significare contemplativas caelestium⁸ essentialium virtutes. *Et iterum teneram et liquidam et non repercussam, sed acute mobilem et puram et planam impassibiliter*, subaudis, oculorum nostrorum intentionem significare, *divinarum susceptionem illuminationum*, qua caelestes virtutes divinas suscipiunt illuminationes⁹. Pupilla siquidem oculorum tenera, liquida¹⁰, et, dum sit sana, caligine non repercutitur¹¹.

Post oculos ponit olfactum. *Olfactuum¹² vero discretivas virtutes*, subaudi : dicentes significare illud, *super intellectum suaveolentis distributionis, quantum possibile¹³, receptivum, et non huiusmodi scientia discretivum, et omnino refugitivum.* Dicunt, inquit, Theosophi, olfactus, quibus discernimus exhalationes¹⁴, significare in caelestibus essentiis illud, quod recipit super suum intellectum suaveolentem distributionem, divinarum videlicet gratiarum donationes, et quod discernit per scientiam non¹⁵ huiusmodi, id est, quæ tales non sunt; et¹⁶ omnino refugit; discernit quippe divina virtus superessentiales a contrariis earum, sicut olfaciendi sensus suaveolentes a non suaveolentibus distinguit exhalationes.

Aurium vero virtutes dicunt significare illud *particeps et gnosticum divinae inspirationis susceptivum*; plane, quicquid sit illud, quod¹⁷ particeps est in caelestibus essentiis, et gnosticum, id est cognitivum,

divinae inspirationis susceptivum. Inspirationem posuit pro vociferatione, eo modo, quo causa pro effectu ponitur. Causa autem vocis est spiritus æthereus.

Gustativas autem invisibilium escarum plenitudinem et divinarum et alentium promotuum susceptivum, hoc est, gustativas virtutes dicunt significare plenitudinem¹⁸ invisibilium et divinarum escarum, quibus caelestes essentialia reficiuntur; significare etiam illud, quod in eis suscipit. Alentes promotus, hoc est, nutritiva incrementa.

Factivas vero convenientis aut nocentis in scientia diagnosticum. Virtutes, inquit, quæ in sensu tangendi sunt, dicunt significare diagnosticum¹⁹, hoc est discretivum in scientia, quo caelestes essentialia, quod sibi convenit, ab eo, quod sibi nocet, distinguunt²⁰. Quo sensu intelligibili frui noluerat primus homo, qui noluit convenientem sibi obedientiam sequi, et nocentem sibi superbiam fugere, sicut noluit aeternæ beatitudinis escam gustare, cujus plenitudinem si susciperet, aeternis incrementis divinae concupiscentiæ et aleretur et provcheretur. Noluit similiter intellectuali aure suscipere vocem præcipientis sibi obedire mandatis, noluit intelligibili olfactu suaveolentes aeternæ vitæ exhalationes ab aeternæ mortis foetidis²¹ exhalationibus discernere, noluit pulcherrimæ veritatis speciem contemplari, noluit sursum se erigere in eum, qui se diligentes sibi que adhaerentes deificat, sed pronus in rerum carnalium delectationem et concupiscentiam corrui, omni spiritali sensu privatus.

Palpebras deinde et supercilia divinarum visionum intelligentiæ custoditivum, subaudis : significare dicunt.

Juvenilem verb et adultam aetatem illud innovantis semper vitalis virtutis, hoc est, illud, quod renovat semper vitalem virtutem, imaginare dicunt. Sed si quæris, quid est illud et illud, et quotiescunque²² in hac disputatōne dicitur illud, quo modo possum respondere : illud est ineffabile et multiplex divinae distributionis munus in omnes divinas essentialia.

Dentes autem divisivum inditæ nutritiæ²³ perfectionis. Dentes humanos, inquit²⁴, dicunt imaginare divisivum, hoc est discretivum, quod inditam caelestibus essentiis nutritivam pascit perfectionem. *Unaqueque enim essentia²⁵ intellectualis donatam sibi a diviniore uniformem intelligentiam provida virtute dividit et multiplicat ad inferioris ductricem analogiam.* Propterea dicunt per dentes figurari discretionem²⁶, quæ intellectualem perfectionem inditam caelestibus essentiis nutrit, quoniam unaquæque essentia intellectualis donatam sibi a diviniore, id

VARIAE LECTIONES.

¹ B' supra adscr. *prae* cunctis. ² A *salutem*, B *salutem* (punct. adj. B'). ³ B' corr. *in uno*. ⁴ Emend., AB *rationalis*. ⁵ Emend., AB *naturam*. ⁶ pro *dona* A *data*. ⁷ Corr. B, AB *hec*. ⁸ *caelestium* om. B. ⁹ Ad marg. corr. B', AB *virtutes*. ¹⁰ B' adscr. corr. *et liquida est*. ¹¹ Corr. B', AB *repercutit*. ¹² Corr., AB *olfactum*. ¹³ B' supra adscr. *est*. ¹⁴ AB *exhalationes*. ¹⁵ Corr. B', pro *non* AB *quæ*. ¹⁶ B *et*. ¹⁷ Corr. B', AB *quæ*. ¹⁸ A *plenitudinum*. ¹⁹ *Virtutes—diagnosticum* om. B. ²⁰ B *distinguit*. ²¹ AB *fetidis*. ²² AB *quotiescunque*. ²³ Corr., A *nutritus*, B' rad. corr. *nutricem*. ²⁴ B. *dentes, inquit, humanos*. ²⁵ B *Unaqueque essentia enim*. ²⁶ Corr. B', AB *discretionem*.

est superiore, essentia uniformem intelligentiam veluti dentibus discretionis comminuit et multiplicat per providam virtutem juxta ductricem analogiam inferioris essentiae. Ductricem pro educatricem dixit. Divina siquidem mysteria, nisi intellectualibus dentibus prius communicantur a magistris, non possunt professe discipulis¹, nec vitale incrementum praestare. Granum namque sinapis, nisi contusum fuerit, vim suam exercere nescit.

Humeros autem et brachia, et iterum manus, factivum, et operativum, et activum, significare dicunt. In his enim tribus membris humani corporis fortitudo consistit. Factivum ad manus refertur; ipsae enim faciunt; operativum ad brachia, in quibus tota vis operationis existit; activum ad humeros, in quibus veluti quodam cardine actionis motus primo volvitur, deinde per brachia in manus extenditur. Ut autem in anima rationabili primus motus ejus in animo est, veluti quibusdam suis humeris, qui motus actio dicitur, deinde descendens per progressiores numeros² veluti per quaedam brachia in artificis aestimationem, operationis nomen accipit, dum in effectum moti corporis exeritur³, factivus vel effectivus non incongrue vocatur⁴: ita, ut opinor, in caelestibus animis, dum veluti primo motu primordiales causas in principio omnium, quod Deus est, supra se intuentur, actio eorum⁵, dum in seipsis, quod supra se vident, conformant, operatio, dum vero, quae facienda sunt in natura rerum juxta analogiam eorum, quae supra se contemplantur et in se conformant, faciunt atque efficiunt, factivus vel effectivus eorum motus non inconvenienter dicitur.

Cor vero symbolum esse deiformis vitae propriam ritalem virtutem deiformiter in ea, quae praeintellecta sunt, seminantis. Dicunt esse cor symbolum, signum plane, deiformis vitae, quae est in⁷ intellectualibus et rationabilibus creaturis, quae propriam vitalem virtutem deiformiter seminat in ea, quae divina providentia, priusquam fierent, praeintellexit. Quo in loco notandum, quod omnes virtutes, quae per singula membra humani corporis imaginantur, non solum ad caelestes essentias, verum etiam ad causam omnium, ex qua omnes procedunt virtutes, possunt referri. Ex qua etiam veluti intimo corde vitalis motus in universitatem visibilis et invisibilis creaturae tanquam in unum quoddam corpus distribuitur atque seminatur. Intuere etiam quod ait: Cor esse symbolum deiformis vitae vitalem virtutem seminantis, et intellige, hunc praeclarum magistrum sedem vitalis motus totius nostri corporis non in cerebro, sed in corde constitutam docere.

Pectora iterum significare durum et custoditium, et a supposito corde vivificae distributionis⁸. Dicunt,

A pectora innuere indomitam custodiam vivificae distributionis, quae a supposito corde originem ducit. Cor siquidem corporali situ sub pectore, sic⁹ veluti sub munimine tuto firmaque custodia vitalis¹⁰ sui motus, quo totum motu corpus vivificat, naturaliter constitutum est. Ubi durum posuimus, ibi in Graeco ἀδάμαστον¹¹, quod et durum significat et indomitum.

Dorsa vero continuum simul cunctorum¹² fertilium virtutum. Dorsa hominis significant continuationem fertilium virtutum. Ut enim ossa spinae sibi invicem coadhaerent, et per illorum medullas vitalis motus in totum corpus diffunditur, et maxime qui est in tactum: ita spirituales virtutes sibi invicem adunantur inseparabiliter, ut, ubi¹³ una, ibi omnes. Ab una quippe, caritate videlicet, omnes procedunt, et concatenatim singulae singulis dependent¹⁴, et fertilitatem angelicis et humanis inferunt. Ubi posuimus fertilium, ibi in Graeco ζωογονών, quod proprie fertilitatem significat.

Pedes autem, subaudi significant, mobile et velox et cursile in¹⁵ divina semper euntis motionis, hoc est, mobilem velocemque et currentem motum caelestium essentiarum in divina mysteria. Propter quod et pennatos theologia sanctorum intellectuum figuravit pedes. Pennatus namque significat anagogicam, hoc est, sursum ducentem¹⁶ velocitatem, et caelestes sursum versus¹⁷ itineris activum, id est, caelestem actionem itineris virtutum, quod sursum ducit in veritatis contemplationem, et ab omni humili per sursum ferens remotum, hoc est, pennati pedes sanctorum intellectuum significant, quod ipsi ab omni humilitate corporalis creaturae remoti sunt, per sursum ferens, id est, per intellectualem theoriam, qua sursum feruntur in causam rerum volitantes. Ipsa vero pennarum levitas nihil terrenum, sed totum munde et sine gravitate in excelsum ascendens. Superius expositum est¹⁸, quod levitas pennarum significat, nihil in caelestibus essentis terrenum esse, sed totas eas mundas omnique gravitate absolutas in excelsum, Deum plane, ascendere. Notandum quod beatus iste magister, sicuti ceteri ejusdem linguae doctores, omnia genera, omnes numeros omnium verborum ceterarumque partium significatarum intellectus per singularia neutralia nomina, saepe etiam per verborum infinita usitatissime insinuant. Nudum quoque et discalciatum, dimissum, et absolutum, et immensurabile, et purum eorum¹⁹, quae extra sunt, appositione, et ad simplicitatem divinam, quantum possibile, adsimulativum. Ac si diceret: Quod caelestium essentiarum mysticae imagines in similitudine nudi hominis et absque calceamentis stantis seu ingredientis visae sunt, quid aliud signi-

VARIÆ LECTIONES.

¹ A disciplinis. ² Corr. B¹, AB factivam. ³ B¹ corr. progressionem numerorum. ⁴ AB exeritur. ⁵ A vocatur. ⁶ B¹ adscr. est. ⁷ in om. AB, supra adscr. B¹. ⁸ B¹ distributionis vivificae. ⁹ Conj., pro sic AB sit, B¹ supra adscr. cum sit. ¹⁰ Corr. B¹, AB vitali. ¹¹ AB ἀδάμαστον vel ἀμυαστον. ¹² Corr. B¹, AB cunctorum. ¹³ Corr. B¹, AB ibi. ¹⁴ Corr. B¹, AB dependunt. ¹⁵ in om. AB, supra adscr. B¹. ¹⁶ A sursumducit. ¹⁷ B versus sursum. ¹⁸ est om. AB, adscr. B¹. ¹⁹ B¹ infra adscr. ab eorum.

scat, nisi quod divini animi dimissi, id est, liberi et absoluti sint ¹, sua propria voluntate rationabiliter fruentes Deo? et quod immensurabiles sint? Infinita est enim illorum natura et incircumscrip- ta, nisi solo conditore. ² suo, qui omnia definit et circum- scribit; et quod puri sint? incontaminati ³ videli- cet adjectione eorum, quae extra sunt, sensibilibus videlicet et corporalium rerum, et quibus caelestes virtutes omnino remotae; et quod similes sint simplicitati ⁴ divinae, quantum imitari eam creaturae possibile ⁵?

Sed quoniam iterum simpla et multum varia sophia et nudos vestit, et vasa quaedam dat ipsis circumferre, φέρε ⁶ et animorum caelestium sacros amictus et organa, secundum quod nobis possibile ⁷, aperiamus. Sed φέρε ⁸, inquit, id est ⁹ age ¹⁰, quoniam apud Graecos hortativa adverbium sunt φέρε, ἄγε ¹¹, aperiamus, hoc est exponamus; quantum nobis possibile est, quid sancti amictus sanctaque organa animorum caelestium symbolizant; quoniam non solum sophia, id est sapientia, quae simpla et multum varia est, animos caelestes veluti nudos homines mystice conformat, verum etiam eos, quos nudos describit, iterum vestit, et dat ipsis gestare quaedam vasa operationibus suis congrua, quae organa vocantur. Organum est enim generaliter omne instrumentum non solum musicis, sed et ¹² ceteris operationibus ap- tum.

Claram quidem enim vestem ¹³ igneamque signifi- ficare aestimo deiforme juxta ignis imaginem et luculentum propter in caelo quietes ¹⁴. Arbitror, inquit, claram igneamque sanctarum imaginum vestem signifi- ficare divinorum animorum deiformitatem, quae in imagine ignis solet apparere, eorumque luculentiam, quae instar aetheris splendidissimi nulloque spiritu perturbati quietam vitam in caelo ducit. Ubi lumen et omnino invisibile dicendum aut intellectualiter illu- minans, aut intellectualiter illuminatum. In caelo quippe lux invisibilis et inaccessibilis est, et omnino dicendum, aut intellectualiter illuminans lumen in caelo est, ut Deus, aut intellectualiter illuminatum, ut divini intellectus a Deo illuminati, qui solus illu- minans lux est, et a nullo illuminatur. Sacerdotalem vero, subaudi vestem significare aestimo ¹⁵, ad divina et mystica speculamina ductivum, et totius vitae vo- tum. Est enim sacerdotum, eos, quibus praesunt ¹⁶, in divinas et mysticas speculationes ducere actionis exemplo doctrinaeque studio, totamque vitam suam sequentiumque se Deo vovero.

Zonas quoque, significare aestimo, secundarum ¹⁷ ipsarum custoditivum ¹⁸ virtutum, quae animam actu,

scientia fecundant; quam custodiam maxime tempo- rantiae et constantiae ethnici attribuunt. Est enim constantia virtutum custos ac veluti zona, habitum illarum praecingens, quod consequenter adjungit: *et congregantem eas habitum in seipsum unite con- verti et circulariter, cum facilitate casu carente nat- urae similitudine circa seipsum circumferri. Hoc est: Zona significat habitum, qui eas congregat virtutes in unum, et ipsum habitum in se ipsum per aduna- tionem virtutum in simul converti, quemadmodum zona in seipsam revolvitur ¹⁹, et circulariter circa se ipsum circumferri cum facili et sine casu naturali similitudine. Talis siquidem differentia est inter vir- tutes et vitia, quod vitia dissimilia sibi sunt et a re ipsis discrepantia, virtutes vero sibi simillimae ac veluti teres rota in seipsam revoluta, ita ut fere omnes una videantur ²⁰ et una omnes, insitiis tamen naturalibus differentiis illarum harmoniae.*

Virgas etiam, subaudi significare aestimo, regale et ducale rectaque omnia definiens. Quoniam virga regum aut ducum signum est, omnia quoque, quae recte definiuntur et mensurantur, modum quandam virgae imitari dubium non est. Propterea in Graeco ²¹ scriptum est non ῥαβδους simpliciter, sed ὑπαβδους ²²; hoc est, non virgas, sed rectas virgas; non enim omnis virga recta est.

Tela vero et secures dissimilitudinum separativum et discernentium virtutum acumen et efficax et actuo- sum. Tela et secures, quae prius organa caelestium animorum vocavit, significare aestimo didivativam eorum virtutem, qua veluti quadam securi dissimilia a similibus separant, rationabiles motus ab irra- tionabilibus, humiles a superbis, volentes ²³ a non volentibus se emendare, signatos ²⁴ a non signatis fideles plane ab infidelibus, credentes in crucem Christi a non credentibus; et discernentium virtu- tum acumen significare, ut securis acuta, et efficax, ut telum velox, et actuosum, actionis plenum. Divi- na siquidem virtus, discernens omnia, penetrat quae discernit, ac sine mora temporis agit. Velle quippe ejus actio ejus est, sive per seipsam sive per angelos suos.

Geometrica et tectonica, hoc est fabricativa, vasa significare aestimo fundativum et aedificativum et perfectivum, hoc est: quo mensurati et fundati et collocati sunt divini animi incommutabiliter absque ulla ruina apostasiae. Et quomodo aedificati sunt ²⁵? Super illud fundamentum, Deum videlicet Verbum, Dominum nostrum Jesum Christum, super quem veluti inconcussam petram universalis Ecclesia rati- onabilium et intelligibilium fabricatur. Et quomodo

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', AB absolutis. ² B' corr. soli conditori. ³ supra adscr. corr. B', AB contaminati. ⁴ Corr. B', AB simplicitate. ⁵ B adscr. est. ⁶ AB fere. B' marg. adscr. et age enim. ⁷ B' supra adscr. est. ⁸ AB fere. ⁹ Pro id est B et. ¹⁰ age om. B, ad marg. adscr. B'. ¹¹ AB fere et age. ¹² Conj., pro et A de, B de (punct. adj. B'). ¹³ vestem om. B, marg. adscr. B'. ¹⁴ B quietes in caelo. ¹⁵ B aestimā. ¹⁶ B possunt. ¹⁷ Corr. B', AB secundare. ¹⁸ ipsarum custoditivum om., addidi ex vers. et text. gr. ¹⁹ A resolvit. ²⁰ A videatur. ²¹ A graecos. ²² Pro sed ὑπαβδους B sede υπαβδους. ²³ Corr. B', A potentes, B potentes. ²⁴ Corr., AB ταυ. ²⁵ Corr. B', AB aedificatis.

perfecti sunt? In amore et contemplativae veritatis. Quomodo etiam inferiores essentias ad id¹ ipsum fundamentum in eandem² aedificationem et perfectionem reducunt? Quod subsequenter adjungit: et quaecunque alia reducuntis et convertentis sunt secundorum providentiae, hoc est, et quaecunque alia symbola ex humanorum corporum harmonia introducuntur ad significandam divinam providentiam, quae reducit et convertit secundos³ animos intellectuales et rationales per primos in unius omnium causae participationem⁴.

Est autem quando et in nos divinorum judiciorum sunt symbola illa quae acta sunt, hoc est gesta sunt⁵, a sanctis angelis organa, aliis quidem declarantibus corrigentem disciplinam aut punientem justitiam, aliis vero angustia⁶ libertatem aut disciplinae finem aut prioris constantiae resumptionem aut appositionem aliorum donorum parvorum aut magnorum, sensibilibus aut invisibilibus, et omnino forsitan non dubitarit perspicax animus pulchre invisibilibus adunare visibilia. Vasa, inquit, quae gestare angelos divina tradit Scriptura, symbola sunt aliquando divinorum judiciorum, quibus nos judicamur, dum alia quidem corrigentem disciplinam aut punientem justitiam

declarant, quae duo divino conveniunt iudicio, quod aut in disciplinam corrigendi per misericordiam, aut in severitatem⁷ puniendi per justitiam dividitur; et unum quidem per virgam, sicut ait Psalmista: « virga correctionis virga regni tui », alterum per securim⁸, « jam », inquit praecursor, « securis a radicem arboris⁹ posita est; omnis arbor, quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur ». Alia vero angustia¹⁰ libertatem, vel ex insidiis libertatem; in Graeco quippe est περι-ἀστυν¹¹ ἐλευθερίαν, pro quo possumus dicere angustia, vel insidiis libertatem, quod etiam per virgam formatur. Ad hoc enim corripimur, disciplinisque misericordiae excitamur, ut ab angustiis delictorum nostrorum et a diabolicis insidiis liberemur; aut disciplinae finem; totius divinae disciplinae finis est habitus virtutis et aedificium, quae tectonicis organis pulchre significantur; aut prioris constantiae resumptionem¹². In Graeco est εὐπαθείας. Εὐπαθείαν Cicero interpretatur constantiam, ut jam diximus, sequentes sanctum Augustinum: εὐπαθείαι sunt, id est, constantiae tres secundum Stoicos, voluntas, gaudium, cautio, et non nisi in animo. Explicit¹³.

VARIAE LECTIONES.

¹ Corr. B', AB addit. ² Corr. B', AB edem. ³ Coni., AB secundo. ⁴ A participatione. ⁵ B sunt gesta. ⁶ Sic AB, B' ad marg. adscr. ab angustia. ⁷ Conj., AB se veritatem. ⁸ Rad. corr. B, AB securum. ⁹ B praecursor. ¹⁰ arboris om. A. ¹¹ C qui. ¹² B' infra adscr. ab angustia. ¹³ AB περι-ἀστυν. ¹⁴ Corr., A resumptione. ¹⁵ Explicit om. A.

JOANNIS SCOTI

EXPOSITIONES

SUPER IERARCHIAM ECCLESIASTICAM S. DIONYSII.

Cod. ms. bibl. Univers. Lipsien. 188, membran., sec. xiii. A.
Cod. ms. Vat. 177, membran., sec. xiv. B.
Cod. ms. Sorbonn. 1585 bibl. Reg. Parisiensis, membran., sec. xiii. . . C.

INCIPIT

PROLOGUS SECUNDI LIBRI.

Secundus vero liber, cui est inscriptio de ecclesiastica ierarchia¹, humanae naturae, Salvatoris nostri sanguine redemptae, unitatem denuntiat, ad similitudinem videlicet caelestis sacerdotii, quantum possibile est, mortalibus adhuc ordinatam. Cujus summus pontifex est ipse, qui eam sibi per gratiam suam² coadaptavit, qui etiam totius ierarchiae, caelestium quidem et terrestrium, principium est et medium et finis, ad quem omnia referuntur. Haec itaque nostra ierarchia instar caelestis tripartita est, scilicet in tres ierarchias. Quarum prima temporalis

D quidem ordine, ultima vero dignitate legale fit³ sacerdotium. Quod in variis⁴ valde et⁵ obscuris symbolis per legislatorem Moysen plane carnali adhuc populo litteraeque, non spiritui servienti distributum est. Cujus maximus character erat tabernaculum illud in Arabico monte figurate monstratum. Secunda vero, quae et media, sacerdotium, quod nunc est, Ecclesiam dico Novi Testamenti, sub gratia quidem constitutam, partim symbolis visibilibus sacramentorum dispositam, partim vero veritatis contemplatione perfectam. Et est finis praeteritae primae, initium vero futurae ierarchiae, quae est tertia, nunc ex parte ierchoata in primitiis contemplationis, perficienda vero post gloriam futurae resurrectionis

VARIAE LECTIONES.

¹ A ierarchya. ² Sic C, suam in cod. A m. glossatoris supra adscr. ³ C, sit. ⁴ Sic C, A variis. ⁵ et om. C